

ਚਾਰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ

ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਪਦਮ

ਚਾਰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ

ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਪਦਮ ਰਚਨਾਵਲੀ :

ਸੰਖੇਪ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਦਰਸ਼ਨ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਗਰ, ਗੋਬਿੰਦ ਸਾਗਰ, ਗੁਰੂ ਘਰ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦਰਬਾਰੀ ਰਤਨ, ਗੁਰੂ ਕੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ, ਪਰਚੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਦਸਵੀਂ ਕੀ, ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਿਮਰੀਐ, ਰਹਿਤਨਾਮੇ, ਕਲਾਮ ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ, ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸੌ ਸਾਖੀ, ਸਾਡੇ ਗੁਰਦੇਵ, ਪੰਜ ਦਰਿਆ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਰਾਂ, ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਰਾਂਮਾਹੇ, ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਝਾਂ ਤੇ ਆਸਾਵਰੀਆਂ, ਪੰਜਾਬੀ ਜੰਵਾਂ, ਪੰਜਾਬੀ ਝਗੜੇ, ਵਾਰਸਸ਼ਾਹ, ਬਾਬਾ ਸਾਹੂ ਜਨ, ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਕਲਾ, ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਕਵੀ, ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਕਵਿਤਾ, ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਰੂਪ ਰੇਖਾ, ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਖਲੀਲ ਜਿਬਰਾਨ ਦੇ ਬਚਨ ਬਿਲਾਸ, ਕਲਮ ਦੇ ਚਮਤਕਾਰ, ਕਲਮ ਦੇ ਧਨੀ (ਦੋ ਭਾਗ), ਸੂਫੀ-ਕਾਵਿਧਾਰਾ, ਹਾਸ਼ਮ ਰਚਨਾਵਲੀ, ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੰਜਾਬੀ, ਬਚਨ ਸਾਈਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ, ਪੁਸ਼ਪਾਂਜਲੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਮਹਾਰਾਜਾ, ਸਾਹੂ ਈਸ਼ਰ ਦਾਸ, ਮਿਰਜ਼ੇ ਦੀਆਂ ਸੱਦਾਂ, ਬੋਲੈ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ, ਬਾਬਾ ਵਜੀਦ, ਭਗਤ ਦਰਸ਼ਨ, ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪੰਜਾਬੀ ਗੱਦ।

ਚਾਰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ

ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਪਦਮ

*Mob.: 98117 91111 ♦ 98114 91111
ਧਾਰਮਿਕ ਪੁਸਤਕਾਂ ਤੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਰੁਮਾਲ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਨਿਵੇਕਲਾ ਸ਼ੋਅਰੂਮ

ਭਾਈ ਚਤਰ ਸਿੰਘ ਐਂਡ ਕੋ.

ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਾਲੇ (ਐਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਾਲੇ)

* ਡੀ-118, ਫਤਿਹ ਨਗਰ, ਜੇਲ ਰੋਡ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ-18

(ਨਜ਼ਦੀਕ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ)

♦ 1687 ਕੂਚਾ ਜੱਟ ਮਲ, ਦਰੀਬਾ ਕਲਾਂ, ਦਿੱਲੀ-6

CHĀR SĀHIBZĀDE

by

PIARA SINGH PADAM

ISBN 81-7205-329-0

ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ 1967, ਦੂਜੀ ਵਾਰ 1970,
ਤੀਜੀ ਵਾਰ 1983, ਚੌਥੀ ਵਾਰ 1988,
ਪੰਜਵੀਂ ਵਾਰ 1994, ਛੇਵੀਂ ਵਾਰ 1996,
ਸਤਵੀਂ ਵਾਰ 1998, ਅੱਠਵੀਂ ਵਾਰ 2004,
ਨੌਵੀਂ ਵਾਰ ਜਨਵਰੀ 2013

ਮੁੱਲ : 50-00 ਰੁਪਏ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ :

ਸਿੰਘ ਬ੍ਰਦਰਜ਼

ਬਜ਼ਾਰ ਮਾਈ ਸੇਵਾਂ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ - 143 006

S.C.O. 223-24, ਸਿਟੀ ਸੈਂਟਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ - 143 001

E-mail : singhbro@vsnl.com

Website : www.singhbrothers.com

ਛਾਪਕ :

ਪ੍ਰਿੰਟਵੈੱਲ, 146, ਇੰਡਸਟ੍ਰੀਅਲ ਡੋਕਲ ਪੁਆਇੰਟ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਸਰਬੰਸ-ਦਾਨੀ

ਹਮਨੇ ਉਨਕੇ ਸਾਮ੍ਹਨੇ, ਪਹਿਲੇ ਤੋਂ ਖੰਜਰ ਰੱਖ ਦੀਆ।
ਫਿਰ ਕਲੇਜਾ ਰੱਖ ਦੀਆ, ਦਿਲ ਰੱਖ ਦੀਆ, ਸਰ ਰੱਖ ਦੀਆ।
ਕਤਰਾਏ ਖੂਨੇ ਜਿਗਰ ਸੇ, ਕੀ ਤੁਆਜ਼ੋ ਯਾਰ ਕੀ,
ਸਾਮ੍ਹਨੇ ਮਿਹਮਾਂ ਕੇ ਜੁ ਕੁਛ ਥਾ ਮੁਯੱਸਰ ਰੱਖ ਦੀਆ।

ਸਹਾਇਕ ਸੋਮੇ

1. ਜਫ਼ਰਨਾਮਾ—ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ
2. ਫਤਿਹਨਾਮਾ—(ਅਗਿਆਤ ਕਵੀ)
3. ਅਹਿਕਾਮਿ ਆਲਮਗੀਰੀ—ਮੁਨਸ਼ੀ ਇਨਾਇਤੁੱਲਾ ਖ਼ਾਂ ਇਸਮੀ
4. ਤੁਾਰੀਖ਼ ਮੁਅੱਜ਼ਮਸ਼ਾਹ—ਮੌਲਵੀ ਅਬਦੁਲ ਰਸੂਲ
5. ਕਥਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੇ ਸੁਤਨ ਕੀ—ਭਾਈ ਦੁੱਨਾ ਸਿੰਘ ਹੰਡੂਰੀਆ (ਹੱਥ-ਲਿਖਤ)
6. ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ—ਸੈਣਾ ਸਿੰਘ
7. ਬੰਸਾਲਵੀਨਾਮਾ ਦਸਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਕਾ—ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿੱਬਰ
8. ਗੁਰਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ—ਸੰਪਾਦਕ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ
9. ਗੁਰੂ ਕੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ—ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ ਕੌਸ਼ਿਸ਼
10. ਗੰਜਿ ਸ਼ਹੀਦਾਂ—ਹਕੀਮ ਅੱਲ੍ਹਾ ਯਾਰ ਖ਼ਾਂ ਜੋਗੀ
11. ਸ਼ਹੀਦਾਨਿ ਵਫ਼ਾ—ਹਕੀਮ ਅੱਲ੍ਹਾ ਯਾਰ ਖ਼ਾਂ ਜੋਗੀ
12. ਜੌਹਰਿ ਤੇਗ਼—ਮਿਰਜ਼ਾ ਮੁਹੰਮਦ ਅਬਦੁਲ ਗਨੀ

ਦੋ-ਸ਼ਬਦ

ਅਸੀਂ ਚਾਰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕੇਵਲ ਇਸ ਲਈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਵਡਿਆਈ ਦਾ ਅਸਲ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮ੍ਰਿਤੂ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇ ਘਰ ਹੋਈ ਸੀ। ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੀ ਦੇਵੀ ਨੂੰ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਰੀਝਾਇਆ, ਉਹ ਬੇਮਿਸਾਲ ਹੈ। ਸ਼ਹੀਦੀ ਦਾ ਜੋ ਸਬਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੜ੍ਹਾਇਆ, ਉਹ ਹਰ ਸਿੱਖ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਇਤਨਾ ਕੰਠ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਦੀ ਭੁਲਾਇਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ। ਸੱਚ ਪੁੱਛੋ, ਇਹ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਹੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਸਿੱਖ ਲਹਿਰ ਨੂੰ 'ਸਿੰਘ ਲਹਿਰ' ਬਣਾ ਕੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਰਸਤੇ ਪਾਇਆ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਪਾਸ ਕੋਈ ਵੀ ਐਸਾ ਸਾਜ਼ੋ-ਸਾਮਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜੋ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਹਲੂਣਾ ਦਿੰਦਾ। ਉਸ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਇੱਕੋ ਹੋਕਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, 'ਤੁਹਾਨੂੰ ਚਮਕੌਰ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਰਹੰਦ ਸੱਦਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਆਓ! ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਹਿਲਾਂ ਤੇ ਦੀਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਢਾਹੀਏ, ਜਿਥੇ ਜ਼ਾਲਮ ਤੇ ਜਾਬਰ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹੀਅਤ ਨੇ ਡੇਰਾ ਜਮਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।' ਆਖ਼ਰ ਇਸ ਵੰਗਾਰ ਦਾ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਸਤਿਕਾਰ ਤੇ ਜੈ ਜੈ ਕਾਰ ਹੋਇਆ ਤੇ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਦੀ ਬਰਕਤ ਨਾਲ ਨਵੇਂ ਫਤਹਿਗੜ੍ਹ ਆਬਾਦ ਹੋਏ। ਇਹ ਅਤਿਕਥਨੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਸ ਸ਼ਹਾਦਤ ਨੇ ਸਾਡੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਸਹੀ ਪਾਸੇ ਤੁਰਨ ਲਈ ਸੁਚੱਜੀ ਤੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਅਗਵਾਈ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਤੇ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਸਦਾ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਦਿਲੋਂ ਮਨੋਂ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਅਰਪਣ ਕਰਦੀਆਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਇਸ ਕੁਰਬਾਨੀ ਨੇ ਗ਼ੈਰ-ਸਿੱਖ ਹਲਕਿਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਕੁਝ ਘੱਟ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ। ਜੇਕਰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਬੇਮਿਸਾਲ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਇਦ ਅੱਲ੍ਹਾ ਯਾਰ ਖ਼ਾਂ ਜੋਗੀ ਦੱਕਨੀ ਦੀ ਕਲਮ

ਵੀ ਬੇਮਿਸਾਲ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਇਸ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੇ ਸਾਕੇ ਨੂੰ ਬੜੀ ਸਿਦਕ-ਦਿਲੀ ਨਾਲ ਉਰਦੂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਰੰਗ ਭਰ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ।

ਪੰਜਾਹ ਕੁ ਵਰ੍ਹੇ ਤੋਂ ਉੱਤੇ ਸਮਾਂ ਹੋਇਆ ਜਦ ਇਸ ਸਿਦਕੀ ਸ਼ਾਇਰ ਨੇ 'ਗੰਜਿ ਸ਼ਹੀਦਾਂ' ਤੇ 'ਸ਼ਹੀਦਾਨਿ ਵਫ਼ਾ' ਦੇ ਉਰਦੂ ਕਿੱਸੇ ਲਿਖੇ ਸਨ, ਜੋ ਬਹੁਤ ਪੜ੍ਹੇ ਤੇ ਸਲਾਹੇ ਗਏ। ਇਹ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਟੁੰਬਣ ਵਾਲੇ ਤੇ ਡੂੰਘਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਹੁਣ ਦਿਨ ਬਦਿਨ ਉਰਦੂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਘਟ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਲਿਪੀ ਵੀ ਇਕ ਓਪਰੀ ਚੀਜ਼ ਬਣਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਇਹੋ ਠੀਕ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਚ ਲਿਪਿਆਂਤਰ ਕਰ ਕੇ ਪਾਠਕਾਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਮੁੱਢ ਵਿਚ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਸੰਬੰਧੀ ਕੁਝ ਦੁਰਲੱਭ ਇਤਿਹਾਸਕ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਕਲਮ ਮੰਦਿਰ, ਪਟਿਆਲਾ
1967

ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਪਦਮ

ਤਤਕਰਾ

1. ਚਾਰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ	11
(ੳ) ਵੱਡੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ	15
(ਅ) ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ	20
(ੲ) ਕਥਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੇ ਸੁਤਨ ਕੀ
(ਕ੍ਰਿਤ ਭਾਈ ਦੁੱਨਾ ਸਿੰਘ ਹੰਡੂਰੀਆ)	24
2. ਗੰਜਿ ਸ਼ਹੀਦਾਂ (ਸਾਕਾ ਚਮਕੌਰ)	41
3. ਸ਼ਹੀਦਾਨਿ-ਵਫਾ (ਸਾਕਾ ਸਰਹੰਦ)	75

ਕੁਰਬਾਨੀ

ਜਦੋਂ ਤੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਖੇਲਣ ਕਾ ਚਾਉ ॥ ਸਿਰੁ ਧਰਿ ਤਲੀ ਗਲੀ ਮੇਰੀ ਆਉ ॥
ਇਤੁ ਮਾਰਗਿ ਪੈਰੁ ਧਰੀਜੈ ॥ ਸਿਰੁ ਦੀਜੈ ਕਾਣਿ ਨ ਕੀਜੈ ॥ (ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ)

ਸੂਰਾ ਸੋ ਪਹਿਚਾਨੀਐ ਜੁ ਲਰੈ ਦੀਨ ਕੇ ਹੇਤੁ ॥
ਪੁਰਜਾ ਪੁਰਜਾ ਕਟਿ ਮਰੈ, ਕਬਹੂ ਨ ਛਾਡੈ ਖੇਤੁ ॥ (ਕਬੀਰ)

ਦਾਨਾ ਚੁੰ ਅੰਦਰ ਜਿਮੀਂ ਪਿਨਹਾਂ ਸ਼ਵਦ
ਸਿਰਹਿ ਉਂ ਸਰਸਬਜੀਏ ਬੁਸਤਾਂ ਸ਼ਵਦ। (ਮੌਲਾਨਾ ਰੂਮੀ)

ਕਤਲਿ ਹੁਸੈਨ ਦਰਅਸਲ, ਮਰਗਿ ਯਜ਼ੀਦ ਥਾ
ਇਸਲਾਮ ਜ਼ਿੰਦਾ ਹੋਤਾ ਹੈ, ਹਰ ਕਰਬਲਾ ਕੇ ਬਾਦ। (ਇਕਬਾਲ)

ਜਹਾਂ ਮੇਂ ਅਹਲਿ ਈਮਾਂ, ਮਿਸਲ ਖੁਰਸ਼ੀਦ ਜੀਤੇ ਹੈਂ।
ਇਧਰ ਡੂਬੇ ਉਧਰ ਨਿਕਲੇ, ਉਧਰ ਡੂਬੇ ਇਧਰ ਨਿਕਲੇ। (ਇਕਬਾਲ)

ਯਹ ਜਾਂ ਤੋ ਆਨੀ ਜਾਨੀ ਹੈ, ਇਸ ਜਾਂ ਕੀ ਤੋ ਕੋਈ ਬਾਤ ਨਹੀਂ।
ਜਿਸ ਧਜ ਸੇ ਕੋਈ ਮਕਤਲ ਮੇਂ ਗਯਾ, ਵੁਹ ਸ਼ਾਨ ਸਲਾਮਤ ਰਹਤੀ ਹੈ। (ਫੈਜ਼)

The measure of a life is not its duration but its donation.
(F.R. Miller)

Self Sacrifice is the real miracle
Out of which all the reported miracles grew. (Emerson)

Death in a good cause is no punishment but an honour.
(Spinoza)

‘Heroism is the glorious concentration of courage,
‘Liberty is both—a privilege and a test’,
‘It’s better to have fought and lost
than never to have fought at all’.

ਭੂਮਿਕਾ—

ਚਾਰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਕਿਸਮ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ—ਇਕ ਉਹ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਿਤਾ ਪਿਤਾਮਾ ਮਹਾਨ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਇਸ ਫ਼ਖ਼ਰ ਨਾਲ ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਹਾਨਤਾ ਦਾ ਵੀ ਚਰਚਾ ਕਰ ਹੀ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਦੂਜੇ ਉਹ ਲੋਕ ਹਨ ਜੋ ਖ਼ੁਦ ਕਿਸੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਮਹਾਨ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਪਿਤਾਮਾ ਸਾਧਾਰਨ ਪਰਕਾਰ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਹੀ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਤੀਜੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਮਨੁੱਖ ਉਹ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਿਤਾ ਪਿਤਾਮਾ ਤਾਂ ਮਹਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਆਪਣੀ ਹੀ ਮਾਣ ਕਰਨ ਜੋਗੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸੁਯੋਗ ਸਪੁੱਤਰਾਂ ਸਦਕੇ ਇਕ ਗੌਰਵ ਜ਼ਰੂਰ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਕਿਸਮਾਂ ਤੋਂ ਵਿਲੱਖਣ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਘੱਟ ਹੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਉਹ ਆਪ ਅਨੇਕ-ਪੱਖੀ ਵਡਿਆਈ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸਨ, ਉਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਪਿਤਾਮਾ ਯਾ ਦਾਦਾ ਪੜਦਾਦਾ ਤਕ ਵੀ ਕਲਾਧਾਰੀ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਸਨ। ਪੜਦਾਦਾ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ, ਮਹਾਨ ਕਵੀ ਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀ-ਪੁੰਜ ਸਨ, ਦਾਦਾ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਤੇਗ਼ ਦੇ ਧਨੀ ਸਨ ਤੇ ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ, ਤਿਆਗ, ਵੈਰਾਗ ਅਤੇ ਬਲੀਦਾਨ ਦੀ ਸਾਮਰਤੱਖ ਮੂਰਤਿ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਆਪਣਾ ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਏਸ ਵਿਰਾਸਤ ਦਾ ਸੰਗਮ ਸਿੱਧ ਹੋਇਆ। ਜਿਥੇ ਉਹ ਪੜਦਾਦੇ ਵਾਂਗ ਵਿਦਵਾਨ ਕਵੀ ਸਨ, ਉਥੇ ਦਾਦੇ ਵਾਂਗ ਮਹਾਨ ਤਲਵਾਰੀਏ ਵੀ ਸਨ ਤੇ ਪਿਤਾ ਵਾਂਗ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹ-ਭਰਪੂਰ ਸਨ। ਫਿਰ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਅੱਗੇ ਕਮਾਲ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ, ਆਪ ਦੇ ਚਾਰੇ ਸਪੁੱਤਰ ਵੀ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦੇ ਸਦਕੇ ਇਤਨੇ ਮਹਾਨ ਸਿੱਧ ਹੋਏ ਕਿ ਤਵਾਰੀਖ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕਰਦੀ ਨਹੀਂ ਬੱਕਦੀ। ਇਹ ਗੱਲ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ

ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਨੂੰ ਚਾਰ ਚੰਨ ਲਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਡੇਰਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬਲੀਦਾਨ ਰਾਹੀਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਸਰਬਕਲਾ-ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਇਆ, ਤਿਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਨੇ ਵੀ ਧਾਰਮਿਕ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸਵੈਮਾਣ ਨੂੰ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ। ਇਉਂ ਦੇਖਿਆਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਪੂਰਬ-ਅਧਿਕਾਰੀ ਤੇ ਉਤਰ-ਅਧਿਕਾਰੀ—ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਚਮਤਕਾਰਾਂ ਭਰੀ ਤੇ ਅਤਿਅੰਤ ਉਚੇਰੀ ਹੈ।

ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਗ੍ਰਹਿਸਤੀ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਅਧਿਆਤਮਕ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਇਤਨਾ ਮਾਣ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹੋ ਖ਼ਿਆਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਆਤਮਕ ਉੱਚਤਾ ਲਈ ਸੰਸਾਰੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਤਿਆਗ ਹੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਇਸ 'ਤੇ ਲੋੜ ਤੋਂ ਵੱਧ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੀ ਰਹੀ, ਚਾਹੇ ਮੰਨੂ, ਚਾਹੇ ਬੁੱਧ, ਚਾਹੇ ਸ਼ੰਕਰ, ਚਾਹੇ ਗੌਰਖ ਕੋਈ ਵੀ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਹੋਇਆ, ਸਭ ਨੇ ਬਿਰਕਤੀ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਮਹੱਤਵ ਦਿੱਤਾ। ਪਰੰਤੂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਕੁਦਰਤੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਲਈ ਰਾਜ਼ੀ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗ੍ਰਹਿਸਤੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨੂੰ ਵਧਾਇਆ, ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਆਪ ਗ੍ਰਹਿਸਤੀ ਜੀਵਨ ਬਸਰ ਕਰ ਕੇ ਵੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜਿਥੇ ਇਸਤਰੀ ਜਾਤੀ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕੀਤੀ, ਉਥੇ ਗ੍ਰਹਿਸਤੀ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਉਚੇਰੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗੁਣ ਗਾਏ :

ਇਕਿ ਗਿਰਹੀ ਸੇਵਕ ਸਾਧਿਕਾ, ਗੁਰਮਤੀ ਲਾਗੇ ॥

ਨਾਮੁ ਦਾਨੁ ਇਸਨਾਨੁ ਦ੍ਰਿੜ, ਹਰਿ ਭਗਤਿ ਸੁ ਜਾਗੇ ॥

(ਆਸਾ ਕਾਫੀ ਮ: ੧, ਪੰਨਾ 419)

‘ਸਕਲ ਧਰਮ ਮੇਂ ਗ੍ਰਿਸਤ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੈ’ ਦਾ ਨਾਅਰਾ ਦੇਣਾ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂਆਂ ਦਾ ਹੀ ਕੰਮ ਸੀ। ਆਖ਼ਰ ਕਰਮਯੋਗੀ ਜੀਵਨ ਛੱਡ ਕੇ ਵਿਹਲੜ ਬਣਨਾ ਸਮਾਜ ਲਈ ਸੁਖਦਾਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਸ ਨਾਲ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਪੂਰਨ ਵਿਕਾਸ ਹੀ ਸੰਭਵ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਸਿੱਖੀ ਨੇ ਗ੍ਰਹਿਸਤੀ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਵਡਿਆਇਆ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਨਿਭਾਇਆ ਵੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਗ੍ਰਹਿਸਤ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਲੇਪਤਾ ਦਾ ਪਾਠ ਪੜ੍ਹਾਇਆ :

ਰੇ ਮਨ ! ਐਸੇ ਕਰਿ ਸੰਨਿਆਸਾ ॥

ਬਨ ਸੇ ਸਦਨ ਸਭੈ ਕਰ ਸਮਝਹੁ, ਮਨ ਹੀ ਮਾਹਿ ਉਦਾਸਾ ॥

(ਰਾਮਕਲੀ ਪਾ: ੧੦)

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਹਮਣੇ, ਆਪਣੇ ਸਪੁੱਤਰਾਂ ਦੇ ਬਲੀਦਾਨ ਰਾਹੀਂ, ਇਸ ਨਿਰਲੇਪਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦਿੱਤਾ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ, ਰਾਜ-ਜੋਗੀ ਜੀਵਨ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਵਰਗੇ ਵਿਦਵਾਨ ਕਵੀਆਂ 'ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਰਵੇਸ਼ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ' ਕਹਿ ਕੇ ਗਾਵਿਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਇਸ ਦਰਵੇਸ਼ੀ ਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਯਾ ਰਾਜਯੋਗ ਦੀ ਸਿਊਂਦੀ-ਜਾਗਦੀ ਤਸਵੀਰ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਗ੍ਰਹਿਸਤੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਆਪ ਦੇ ਤਿੰਨ ਮਹਿਲਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ :

1. ਸ੍ਰੀ ਜੀਤੋ ਜੀ—ਪਿਤਾ ਹਰਿਜਸ, ਸੁਭਿੱਖੀ ਖਤਰੀ, ਲਾਹੌਰ;
2. ਸ੍ਰੀ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ—ਪਿਤਾ ਰਾਮਸਰਨ, ਕੁਮਰਾਵ ਖਤਰੀ, ਬੈਜਵਾੜਾ;
3. ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵਾਂ—ਪਿਤਾ ਰਾਮੂ, ਰਿਖਰਾਵ ਖਤਰੀ, ਰੁਹਤਾਸ।

ਕੁਝ ਲੇਖਕਾਂ, ਏਸ ਗੱਲੋਂ ਡਰ ਕੇ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਇਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਮੁਨਾਸਬ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦੀਆਂ, ਇਹ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਦਰਅਸਲ ਇੱਕੋ ਸ਼ਾਦੀ ਸੀ ਤੇ ਮਾਤਾ ਜੀਤੋ ਜੀ ਦਾ ਦੂਜਾ ਨਾਮ ਸੁੰਦਰੀ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪੇਕੇ ਘਰ ਤੇ ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਵਿਚ ਦੋ ਨਾਮ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕਸਵੱਟੀ 'ਤੇ ਇਹ ਗੱਲ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਉਤਰਦੀ। ਹਕੀਕਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਦੋ ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਸਨ, ਜੀਤੋ ਜੀ ਤੇ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾਪੇ ਤੇ ਘਰਾਣਾ ਵੱਖ ਵੱਖ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਦੋਹਾਂ ਮਹਿਲਾਂ ਦੀ ਸਮਾਧ ਵੀ ਅੱਡ-ਅੱਡ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਦਰਅਸਲ ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ ਜੀਤੋ ਜੀ ਵਾਲਾ ਰਿਸ਼ਤਾ 15 ਜੇਠ, 1730 ਬਿ: ਨੂੰ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਸ਼ਾਦੀ, 1737 ਬਿ: ਵਿਚ ਹੋਈ, ਗੁਰੂ ਕਾ ਲਾਹੌਰ ਰਚਾ ਕੇ। ਜੀਤੋ ਜੀ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ 6 ਪੋਹ, 1757 ਬਿ: ਨੂੰ ਹੋਇਆ, ਸਮਾਧ ਅਨੰਦਪੁਰ ਲਾਗੇ ਅਗੰਮਪੁਰ ਹੈ। ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਦੇਹਾਂਤ ਦੀ ਮਿਤੀ 13 ਅੱਸੂ ਲਿਖੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ 3 ਵਿਸਾਖ 1741 ਬਿ: ਨੂੰ ਬੈਜਵਾੜਾ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਵਿਚ ਹੋਇਆ, ਕਈਆਂ 24 ਹਾੜ, 1743 ਬਿ: ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਤੇ ਦੇਹਾਂਤ ਇਕਾਦਸੀ 1804 ਬਿ: ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ। ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਨੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਆਖਰੀ

ਸਮਾਂ ਲਗਭਗ 35-40 ਸਾਲ ਦਿੱਲੀ ਗੁਜ਼ਾਰਿਆ। ਕੁਝ ਅਰਸਾ ਮਥਰਾ ਤੇ ਬੁਰਹਾਨਪੁਰ ਵੀ ਰਹੇ। ਇਹ ਸਾਰਾ ਸਮਾਂ ਸੰਕਟ-ਕਾਲ ਸੀ। ਆਪ ਵੱਲੋਂ ਸੰਗਤ ਦੇ ਨਾਮ ਲਿਖੇ ਕਈ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਤੀਜੇ ਮਹਿਲ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵਾਂ ਜੀ ਆਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਭਾਈ ਰਾਮੂ (ਰਿਖਰਾਵ ਗੋਤ) ਰੁਹਤਾਸ ਵਾਸੀ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਖ਼ੁਦ 5 ਸਾਵਣ, 1758 ਬਿ: ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਲੜਕੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਸਮਰਪਣ ਕੀਤੀ ਪਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰਨਾ ਪਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਪਰੰਤੂ ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਲੜਕੀ ਦਾ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਸੰਕਲਪ ਦੇਖ ਦੇ ਆਪ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ 'ਚਰਣ ਸ਼ਰਣ' ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਇਹ 'ਕੁਆਰਾ ਡੋਲਾ' ਕਹਿ ਕੇ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਪਿੱਛੋਂ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੂੰ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਦੀ ਝੋਲੀ ਪਾ ਕੇ ਨਿਵਾਜਿਆ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵਾਂ ਨੂੰ ਦੱਖਣ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਭੇਜਦਿਆਂ ਪੰਜ ਸ਼ਸਤ੍ਰ-ਖੰਡਾ, ਖੰਜਰ, ਤਲਵਾਰ ਤੇ ਦੋ ਕਟਾਰਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ, ਜੋ ਅੱਜ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਰਕਾਬ ਗੰਜ (ਦਿੱਲੀ) ਵਿਚ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹਨ। ਸਾਹਿਬ ਦੇਵਾਂ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਨਾਲ ਰਹੇ ਤੇ ਇਥੇ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ 1788 ਬਿ: ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਸਮਾਧ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬਾਲਾ ਸਾਹਿਬ ਪਾਸ ਦਿੱਲੀ ਹੈ।

ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ

ਜਦੋਂ ਗੁਰੂਆਂ ਨੂੰ 'ਸੱਚਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ' ਨਾਂ ਨਾਲ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲਾਇਕ ਸੰਤਾਨ ਨੂੰ ਵੀ ਅਜਿਹੇ ਉੱਚੇ ਤੇ ਮਾਨਯੋਗ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਬੁਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਆਦਰ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਚਾਰ ਸਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ 'ਚਾਰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ' ਨਾਮ ਨਾਲ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਖ਼ਾਸ ਕਰ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ-ਭਰਪੂਰ ਕਰਨੀ, ਇਸ ਵਡਿਆਈ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ, ਪਿਤਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਬੀਰ-ਰਸੀ ਤੇ ਜੇਤੂ ਬਿਰਤੀ ਦੇ ਲਖਾਇਕ ਹਨ।

ਬਾਬਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ

ਆਪ ਦਾ ਜਨਮ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ ਪਾਉਂਟਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ

29 ਮਾਘ 1743 ਬਿ: ਨੂੰ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਸ਼ਹੀਦੀ 17 ਮਾਘ, 1762 ਬਿ: ਨੂੰ ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਹੋਈ।

ਬਾਬਾ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ

ਆਪ ਦਾ ਜਨਮ ਮਾਤਾ ਜੀਤੋ ਜੀ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ, ਚੇਤ ਵਦੀ ਦਸਮੀ 1747 ਬਿ: ਨੂੰ ਅਨੰਦਪੁਰ ਤੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਹੋਈ।

ਬਾਬਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ

ਆਪ ਦਾ ਜਨਮ ਮੱਘਰ ਸੁਦੀ 3, 1753 ਬਿ: ਨੂੰ ਮਾਤਾ ਜੀਤੋ ਜੀ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ ਅਨੰਦਪੁਰ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਤੇ ਸ਼ਹੀਦੀ 3 ਪੋਹ, 1762 ਨੂੰ ਸਰਹੰਦ ਹੋਈ।

ਬਾਬਾ ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ

ਆਪ ਦਾ ਜਨਮ ਫੱਗਣ ਸੁਦੀ ਇਕਾਦਸੀ 1755 ਬਿ: ਨੂੰ ਮਾਤਾ ਜੀਤੋ ਜੀ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ ਅਨੰਦਪੁਰ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਸਰਹੰਦ ਹੋਈ।

ਚੂੰਕਿ ਦੋ ਦੋ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਇਕੱਠੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਵੱਡੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ' ਤੇ 'ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ' ਕਹਿ ਕੇ ਵੀ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲਾਸਾਨੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇ ਕਾਰਨ 'ਬਾਬਾ' ਪਦ ਨਾਲ ਵੀ ਸਨਮਾਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਰਦਾਸ ਸਮੇਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਸ਼ਰਧਾ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

1. ਬਾਬਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ

ਸ੍ਰੀ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਵੱਡੇ ਸਪੁੱਤਰ ਸਨ ਤੇ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਦੇ ਇੱਕੋ ਇਕ ਹੋਣਹਾਰ ਸਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਵਿਚ ਸੈਣਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਮ 'ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ' ਯਾ 'ਜੀਤ ਸਿੰਘ' ਕਰਕੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਈ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿੱਬਰ ਨੇ ਵੀ 'ਜੀਤ ਸਿੰਘ' ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਪਿੱਛੋਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਹੁਣ ਇਹੋ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੈ।

ਸੈਣਾ ਸਿੰਘ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :

ਤਾਂਹਿ ਸਮੇਂ ਕਾਰਣ ਕਰਣ, ਲੀਨੋ ਸਿੰਘ ਬੁਲਾਇ।

ਕਹੀ 'ਸਿੰਘ ਰਣਜੀਤ' ਸੋ, ਦੂਤਨ ਦੇਹੁ ਸਜਾਇ।28।500।

ਤਹਾਂ ਆਨਿ ਜੋਗਨਿ ਖਰੀ, ਨਾਰਦ ਵਾਵੈ ਤੂਰ।

'ਜੀਤ ਸਿੰਘ' ਰਣ ਮੈਂ ਮੰਡਿਓ, ਹੋਤ ਪਤ੍ਰ ਭਰਪੂਰ।32।

ਕਰਤ ਮਾਰ ਚਾਰੋ ਦਿਸ਼ਾ, ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਸਵਾਰ।

ਸਾਂਗ ਤਜੀ ਕਰ ਤੇ ਤਬੈ, ਗਹਿ ਲੀਨੀ ਕਰਵਾਰ।40। (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ)

ਭਾਈ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :

ਗਜੈ ਸਿੰਘ ਰਾਜਾ ਪੰਮਾ ਵਜ਼ੀਰ, ਏਹੋ ਦੋਨੋ ਆਇ ਲੜੇ

ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਨਾਲ, ਸਿੰਘ ਪੈਂਤ੍ਰੀ ਰਹੇ ਖੜੇ।562।

(ਦਸਵਾਂ ਚਰਣ, ਬੰਸਾਵਲੀਨਾਮਾ)

ਅਸੀਂ ਇਥੇ ਨਾਮ ਦੀ ਬਹਿਸ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੇ। ਪੁਰਾਤਨ ਹਵਾਲੇ 'ਜੀਤ ਸਿੰਘ' ਨਾਮ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹਾਂ, ਇਕ ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਾਮ ਦਾ ਪਾਲਿਤ-ਪੁੱਤਰ ਵੀ ਸੀ ਜੋ ਚਾਰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਿੱਛੋਂ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਨੇ ਮਮਤਾ-ਵੱਸ ਦਿੱਲੀ ਪਾਲਿਆ ਸੀ ਪਰ ਪਿੱਛੋਂ ਇਹ ਆਗਿਆਕਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼ਿਕਾਰ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਸੀ ਤੇ ਸ਼ਸਤ੍ਰ-ਵਸਤ੍ਰ ਸਜਾ ਕੇ ਰੱਖਦਾ ਸੀ। ਇਕ ਵਾਰ ਕੋਈ ਬੇਨਵਾ ਫਕੀਰ ਪੈਸੇ ਪਿਆ ਮੰਗਦਾ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਸਾਥੀ ਸਵਾਰਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ਕੁੱਟਿਆ ਤੇ ਆਖ਼ਰ ਉਹ ਮਰ ਗਿਆ। ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਮੁਕੱਦਮਾ ਬਣਾਇਆ ਤੇ ਅਖੀਰ ਏਸ ਬਹਾਨੇ ਪਾਲਿਤ-ਪੁੱਤਰ ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ 50-60 ਸਾਥੀ ਸਿੰਘਾਂ ਸਮੇਤ ਮਾਘ ਸੁਦੀ ਚੌਥ ਤੇ ਪੰਚਮੀ 1770 ਬਿ: ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਚੌਪਾ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਸਿੱਖ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਕੁਝ ਗੁਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਵਿਚ ਇਸ ਸਾਕੇ ਦਾ 22 ਫੱਗਣ, 1775 ਬਿ: ਸਾਲ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।' ਸਬਜ਼ੀ ਮੰਡੀ ਪਾਸ ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਡੇਹਰਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਨੂੰ 'ਜੀਤੀ ਸੰਗਤ' ਨਾਂ ਨਾਲ ਪੁਕਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਿੱਛੋਂ ਬਾਬਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹਠੀ ਸਿੰਘ ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਬੈਠਾ, ਜਿਸ ਦਾ ਡੇਹਰਾ ਬੁਰਹਾਨਪੁਰ ਹੈ। ਇਥੇ ਇਹ ਵੇਰਵਾ ਦੇਣ ਦਾ ਭਾਵ ਇਤਨਾ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪਾਲਿਤ-ਪੁੱਤਰ ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਵੱਖਰਾ ਸੀ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਵੱਡਾ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬੜਾ ਕਰਮਯੋਗੀ ਤੇ ਬਹਾਦਰ ਸੂਰਬੀਰ ਸੀ, ਇਕ ਵਾਰ ਇਸ ਨੇ ਕੁਝ ਮਨਚਲੇ ਸਿੰਘ ਸਾਥੀ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਇਕ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਜਾਬਰ ਨਵਾਬ ਤੋਂ ਛੁਡਾਇਆ ਸੀ। **ਭੱਟ ਵਹੀਆਂ** ਵਿਚ ਭਾਈ ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਬੁਰਹਾਨਪੁਰੀਏ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ ਤਾਰਾ ਬਾਈ ਨਾਲ ਮਾਘ ਸੁਦੀ ਏਕਮ 1761 ਬਿ: ਨੂੰ ਅਨੰਦਪੁਰ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੋਣਾ ਵੀ ਦੱਸਿਆ ਹੈ। ਖੈਰ, ਇਸ ਦਾ ਆਮ ਇਤਿਹਾਸਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ। ਅਨੰਦਪੁਰ-ਤਿਆਗ ਸਮੇਂ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਈ ਉਦੇ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵਹੀਰ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕੀਤੀ ਤੇ ਸਰਸਾ ਪਾਰ ਕੀਤਾ, ਇਹ ਵੀ ਇਕ ਬੀਰਤਾ-ਭਰੀ ਗਾਥਾ ਹੈ। ਅੰਤ ਚਮਕੌਰ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ 17 ਮੱਘਰ, 1762 ਬਿ: ਨੂੰ ਸੂਰਮਿਆਂ ਵਾਂਗ ਸਨਮੁਖ ਲੜ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾਈ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਾਡੇ ਇਤਿਹਾਸਾਂ ਵਿਚ ਚਮਕੌਰ ਯੁੱਧ ਦੀ ਤਰੀਕ 8 ਪੋਹ, 1761 ਬਿ: ਦੱਸੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਤਰੀਕ ਤੇ ਸਾਲ ਦੋਵੇਂ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਭਾਈ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿੱਬਰ, ਗਿ. ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਨੇ **ਗੁਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀ** ਵਿਚ 17 ਮੱਘਰ (ਮੱਘਰ ਸੁਦੀ ਤ੍ਰੈਦਸੀ) ਹੀ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜ਼ਫ਼ਰਨਾਮੇ ਤੋਂ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਆਪ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ:

ਚਰਾਗਿ ਜਹਾਂ ਚੂੰ ਸੁਦ ਬੁਰਕਾਪੋਸ਼।

ਸ਼ਹਿ ਸ਼ਬ ਬਰਾਮਦ, ਹਮਾ ਜਲਵਾ ਜੋਸ਼। 42।

ਅਰਥਾਤ ਜਦੋਂ ਸੂਰਜ ਛੁਪਿਆ ਤਾਂ ਚੰਦਰਮਾ ਪੂਰੇ ਜੋਬਨ ਨਾਲ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਆਇਆ। ਜਿਸ ਤੋਂ ਜਾਹਰ ਹੈ ਕਿ ਰਾਤ ਚੰਦ ਚਾਨਣੀ ਵਾਲੀ ਸੀ, ਜੇਕਰ 8 ਪੋਹ ਮੰਨੀਏ ਤਾਂ ਇਹ ਅੰਧੇਰੀ ਰਾਤ ਬਣਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਚੰਦਰਮਾ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਠਾਠ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਸੋ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਇਹ ਸੰਕੇਤ 17 ਮੱਘਰ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਿਨ ਮੱਘਰ ਸੁਦੀ ਤ੍ਰੈਦਸੀ ਸੀ, ਇਸ ਦਾ ਕੁਝ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਸੰਕੇਤ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ।

2. ਬਾਬਾ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ

ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ ਮਾਤਾ ਜੀਤੋ ਜੀ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ ਚੇਤਰ ਵਦੀ ਦਸਮੀ, 1747 ਬਿ: ਨੂੰ ਅਨੰਦਪੁਰ ਹੋਇਆ ਤੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਵੱਡੇ ਭਾਈ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਾਲ

ਚਮਕੌਰ 17 ਮੱਘਰ, 1762 ਬਿ: ਨੂੰ ਹੋਈ। ਕਰਤਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਸਰਹੰਦ ਹੋਣੀ ਲਿਖੀ ਹੈ, ਸ਼ਾਇਦ ਉਸ ਨੂੰ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਨਾਂ ਨਾਲ ਭੁਲੇਖਾ ਲੱਗਾ ਹੈ। ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :

ਸਵੈਯਾ

ਜੋ ਦਲ ਮੈਂ ਦਲ ਬਾਕੀ ਰਹੇ, ਮਿਲਕੈ ਸਬ ਹੀ ਚਮਕੌਰ ਪੈ ਧਾਏ।
ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਲੀਏ ਗਹਿ ਕੈ, ਮਿਲ ਕੈ ਜਿਨ ਕੋ ਸਭ ਸੀਰੰਦ ਲਾਏ।
ਭਾਰੀ ਸਵਾਲ 'ਜੁਝਾਰ ਦਏ, ਸੁਨ ਕੈ ਸਬ ਦੂਤਨ ਅੰਗ ਪਿਰਾਏ।
ਯੋ ਪ੍ਰਭ ਕੇ ਕਰਨੀ ਤਬਹੀ, ਦੋਊ ਜੁਝਤ ਹੀ ਪ੍ਰਭ ਲੋਕ ਸਿਧਾਏ। 17315451

ਦੋਹਰਾ

ਧੰਨ ਧੰਨ ਗੁਰਦੇਵ ਸੁਤ, ਤਨ ਕੋ ਲੋਭ ਨਾ ਕੀਨ।
ਧਰਮ ਰਾਖਿ ਕਲਿ ਮੋ ਰਾਏ, ਦਾਦੇ ਸੋ ਜਸ ਲੀਨ। 17415461
ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ, ਇਹ ਬਿਧਿ ਤਜੇ ਪ੍ਰਾਨ।
ਪ੍ਰਗਟ ਭਏ ਤਿਹ ਲੋਕ ਮੈਂ, ਜਾਨਤ ਸਕਲ ਜਹਾਨ। 17515471

ਇਸ ਲਿਖਤ ਤੋਂ ਕੁਝ ਖੋਜੀਆਂ ਇਹ ਰਾਇ ਵੀ ਬਣਾਈ ਕਿ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਸਰਹੰਦ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਚਮਕੌਰ ਇਕੱਲੇ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਹੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਪਰ ਇਹ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਚਮਕੌਰ ਵਿਚ ਦੋ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਇਕ ਪੁਰਾਤਨ ਫ਼ਾਰਸੀ ਲਿਖਤ 'ਜੰਗਨਾਮੇ' ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ :

ਚਿ ਜ਼ੁਦ ਗਰ ਸ਼ਿਰਾਲ ਬ ਮਕਰੋ ਰਿਹਾ
ਹਮੀ ਕੁਸ਼ਤ ਦੋ ਬੱਚਹਾਏ ਸ਼ੇਰ ਰਾ। 14।

(ਜੰਗਨਾਮਾ)

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਅਹਿਕਾਮਿ ਆਲਮਗੀਰੀ ਵਿਚ ਇਕ ਚਿੱਠੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦਾ ਮੁਨਸ਼ੀ ਇਨਾਇਤੁੱਲਾ ਖ਼ਾਨ ਇਸਮੀ, ਅਹਿਮਦਨਗਰ ਤੋਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਕਹਿਣ 'ਤੇ ਨਵਾਬ ਸਰਹੰਦ ਵੱਲ ਖ਼ਤ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :

‘ਤੁਹਾਡਾ ਉਹ ਖ਼ਤ ਮਿਲਿਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਨਾਨਕ-ਪ੍ਰਸਤ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਰਹੰਦ ਤੋਂ 12 ਕੋਹ ਦੀ ਵਿੱਥ 'ਤੇ ਉਤਰ ਆਉਣਾ, ਆਪ ਨੇ ਸਮੇਤ ਤੋਪਖ਼ਾਨੇ ਦੇ ਮਸਾਲੇ ਦੇ ਸੱਤ ਸੌ ਸਵਾਰ ਸਹਾਇਤਾ ਵਜੋਂ ਭੇਜਣਾ,

ਉਹ ਬਿਪਤਾ-ਮਾਰੇ ਦਾ ਚਮਕੌਰ ਦੇ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਦੀ ਹਵੇਲੀ ਵਿਚ ਘਿਰ ਜਾਣਾ, ਉਸ ਦੇ ਦੋ ਪੁੱਤਰਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਸਾਥੀਆਂ ਦਾ ਮਾਰੇ ਜਾਣਾ, ਉਸ ਦੀ ਮਾਤਾ ਤੇ ਇਕ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਫੜੇ ਜਾਣਾ ਆਦਿ ਹੋਰ ਗੱਲਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।’

‘ਨਵਿਸ਼ਤਾ ਸ਼ਰੀਫ ਮੁਸ਼ਤਮਿਲ ਬਰਫਰੋਦ ਆਮਦਨ, ਗੋਬਿੰਦ ਨਾਨਕ-ਪ੍ਰਸਤ ਦਵਾਜ਼ਦਹ ਕ੍ਰੋਹੀਏ ਸਰਹੰਦ ਵ ਫਰਿਸਤਾਦਨ ਆਂ ਇਤਿਜ਼ਾਦਿ ਜਮੀਅਤ ਹਫਤ ਸਦ ਸਵਾਰ, ਬਮਸਾਲਾ ਤੋਪਖਾਨਾ ਵ ਮਹਸੂਰ ਸ਼ੁਦਨ ਆਂ ਮਕਰੂਹ ਦਰ ਹਵੇਲੀਏ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰਿ ਸੌਜ਼ਾ ਚਮਕੌਰ ਵ ਬਕਤਲ ਰਸੀਦਨ, ਦੋ ਪਿਸਰ, ਵ ਦੀਗਰ ਰੁਫਕਾਇ ਉ ਵ ਦਸਤਗੀਰ ਸ਼ੁਦਨ, ਯਕ ਪਿਸਰ ਵ ਮਾਰਦਸ਼, ਦੀਗਰ, ਮਤਾਲਬ ਰਸੀਦ।

(ਅਹਿਕਾਮਿ ਆਲਮਗੀਰੀ, ਪੰਨਾ 11, ਮਿਰਜ਼ਾ ਇਨਾਇਤੁੱਲਾ ਖ਼ਾਂ ਇਸਮੀ)

ਭਾਈ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਵੀ ਬਹੁਮੁੱਲੀ ਹੈ। ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲਈ, ਇਹ ਟੁਕ ਵੀ ਇਥੇ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ :

ਲੜਦੇ ਭਿੜਦੇ ਜਾਇ ਚਮਕਉਰ ਵੜੇ।

ਗਿਰਦੇ ਪਾਇ ਘੇਰਾ ਤੁਰਕ ਰਾਜੇ ਸਭ ਚੜ੍ਹੇ।560।

ਜੁੱਧ ਹੋਆ, ਲੋਕ ਦੋਹਾਂ ਤਰਫਾਂ ਦੇ ਮਾਰੇ।

ਤੁਰਕਾਂ ਦੇ ਦੁਇ ਸਿਰਦਾਰ ਮਾਰਿ ਉਤਾਰੇ।

ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜਾਇ ਪਏ।

ਸਿੰਘ ਸੂਰਮੇ ਨਾਲਿ ਲੈ ਲਏ।561।

ਗਜੈ ਸਿੰਘ ਰਾਜਾ, ਪੰਮਾ ਵਜ਼ੀਰ ਏਹੁ ਦੋਨੋ ਆਇ ਲੜੇ।

ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਨਾਲਿ ਸਿੰਘ ਰਹੇ ਖੜੇ।

ਧੌਂਕਿ ਹਟਾਇਕੈ ਅੰਦਰ ਆਇ।

ਇਕ ਸਿਖ ਲਗਾ ਬ੍ਰਾਹਮਨ ਦੱਤ, ਜੋ ਦਉੜਿ ਪਿਆ ਜਾਇ।562।

ਚੰਦਨ ਰਾਉ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਕਾ ਕਰਿ ਜੁਧ ਸੋ ਮਾਰਿਆ।

ਹੋਆ ਮੁਕਤ, ਸਵਰਗ ਸਿਧਾਰਿਆ।

ਫੇਰ ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪੰਝੀ ਸਿੰਘ ਨਾਲਿ ਲੈ ਆਏ।

ਹੱਛੇ ਲੜੇ, ਤੁਰਕ ਰਾਜੇ ਮਾਰਿ ਹਟਾਏ।563।

ਮੁੜਿਆਂ ਉਪਰ ਰਾਜੇ ਮਾਰਿ ਆਇ ਪਏ।

ਸਿਖ ਲੜੇ ਪਰ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਵਰਗ ਨੂੰ ਗਏ।

ਪੰਦਰਾਂ ਸਿੰਘ ਲਾਸ਼ ਲੈ ਕੇ ਰਣ ਵਿੱਚੋਂ ਆਏ।

ਸੋ ਕੀਤਾ ਸਿਸਕਾਰ, ਚਮਕਉੜਿ ਵਿਚ ਜਾਏ। 564।

(ਬੰਸਾਵਲੀਨਾਮਾ 'ਹੱਥ-ਲਿਖਤ ਖਰੜਾ' ਨੰ. 102,

ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ)

3. ਬਾਬਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ

ਬਾਬਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ ਮੱਘਰ ਸੁਦੀ 3, 1753 ਬਿ: ਨੂੰ ਮਾਤਾ ਜੀਤੋ ਜੀ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ ਅਨੰਦਪੁਰ ਤੇ ਸ਼ਹੀਦੀ 3 ਪੋਹ, 1762 ਬਿ: ਨੂੰ ਸਰਹੰਦ ਹੋਈ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਰਹੰਦ ਦੇ ਸਾਕੇ ਦੀ ਤਰੀਕ 13 ਪੋਹ ਦੱਸੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਪੁਰਾਤਨ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ 3 ਪੋਹ ਹੀ ਦਰਜ ਹੈ,¹ ਅਰਥਾਤ ਚਮਕੌਰ ਦੀ ਘਟਨਾ ਤੋਂ 15-16 ਦਿਨ ਪਿੱਛੋਂ। ਸੈਣਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਵਿਚ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਚਮਕੌਰ ਦੀ ਭੂਮੀ ਵਿਚ ਲੜਾਇਆ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦੱਖਣ ਪਿਆਨੇ ਸਮੇਂ 6 ਵਿਸਾਖ, 1765 ਨੂੰ ਚਿਤੌੜ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੁੰਦਾ ਦੱਸਿਆ ਹੈ। ਇਥੇ ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਥੋੜਾ ਜਿਹਾ ਭੁਲੇਖਾ ਲੱਗਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਚਮਕੌਰ ਵਿਚ ਲੜੇ ਹੋਣ ਤੇ ਪਿੱਛੋਂ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਫੜ ਕੇ ਸਰਹੰਦ ਲਿਆਂਦੇ ਗਏ ਹੋਣ ਕਿਉਂਕਿ ਸਰਕਾਰੀ ਰਿਪੋਰਟ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਇਕ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਦੇ ਫੜੇ ਜਾਣ ਦਾ ਹੀ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ। ਸੰਭਵ ਹੈ, ਇਹ ਮਗਰੋਂ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਕੇ ਲਿਆਂਦੇ ਗਏ ਹੋਣ। ਅਸਲ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਨਾਮ ਦਾ ਇਕ ਤਰਖਾਣਾਂ ਦਾ ਬਾਲਕ ਹੋਰ ਸੀ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨਾਲ ਇਕ ਵਾਰ ਅਨੰਦਪੁਰ ਆਇਆ ਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਨਾਲ ਘੁਲਿਆ। ਉਹ ਢਾਹ ਗਿਆ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, 'ਇਹ ਵੀ ਮੇਰਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਹੈ', ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਸ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਵਧ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਅਨੰਦਪੁਰ ਤਿਆਗਿਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਕਿਧਰੇ ਇਧਰ ਉਪਰ ਚਲਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਪਿੱਛੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੂਹ ਕੱਢ

1. ਸਤਾਰਾਂ ਸੈ ਬਾਹਨ ਪੋਹ ਤੀਜੀ, ਵਾਰ ਮੰਗਲ ਬੋ।

ਸਵਾ ਪਹਰ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਕਾਮ ਔਸੋ ਭਯੋ ਹੈ। (ਗੁਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀ, ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ)

ਕੇ ਆਗਰੇ ਲਾਗੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ, ਸੰਗਤ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਆਉਣ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ੀ ਕੀਤੀ ਤੇ ਫਿਰ ਇਹ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਨਾਲ ਹੀ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਚਿਤੌੜ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਇਹ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀ ਭੁਝੰਗੀਆਂ ਸਮੇਤ ਕਿਲ੍ਹਾ ਦੇਖਣ ਗਿਆ ਪਰ ਕਿਲ੍ਹਾ ਦੇਖਣ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਸੀ। ਪਹਿਰੇਦਾਰਾਂ ਨਾਲ ਝਗੜਾ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਤਕੜੀ ਲੜਾਈ ਹੋਈ। ਇਸ ਟੱਕਰ ਵਿਚ ਇਹ ਪਾਲਿਤ-ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ। ਹੁਣ ਇਸ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਮਾਧ ਖਿਦਰਾਬਾਦ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਬਾਲਾ ਵਿਚ ਹੈ ਤੇ ਲੋਕ ਇਸ ਦੀ ਤਕੜੀ ਪੂਜਾ ਮਾਨਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਵਿਥਿਆ ਅਸਾਂ ਇਸ ਲਈ ਲਿਖੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਹੀ ਆਦਰ ਕਰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ 'ਸਨਮਾਨਿਤ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦਾ' ਹੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਕ ਸਮਕਾਲੀ ਲੇਖਕ ਨੇ ਵੀ ਇਹੋ ਗੱਲ ਲਿਖੀ ਹੈ ਕਿ ਚਿਤੌੜ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ 50-60 ਸਾਥੀਆਂ ਸਮੇਤ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਇਆ। ਮੌਲਵੀ ਅਬਦੁਲ ਰਸੂਲ (1120 ਹਿਜਰੀ, ਬਮਕਾਮ ਬੁਰਹਾਨਪੁਰ) ਝਾਰੀਖਿ ਮੁਅੱਜਮਸ਼ਾਹ ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :

‘ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਕੇਹਰੀ ਸ਼ੇਰ ਵਾਂਗ ਮਗਜ਼ ਪਾੜ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਤੇਗ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਈ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਮੌਤ ਦੇ ਬਿਸਤਰੇ 'ਤੇ ਸੁਲਾ ਕੇ ਆਪ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮੌਤ ਰਾਣੀ ਦੇ ਨਾਜ਼-ਭਰੇ ਸਿਰਹਾਣੇ ਉੱਤੇ ਸੌਂ ਗਿਆ।’

ਅਸਲ ਸ਼ਬਦ ਹਨ :

‘ਪੂਰਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਚੂੰ ਜ਼ੋਰਿ ਤੁੰਦ ਬਸੈਫ ਮਗਜ਼-ਸ਼ਿਰਾਫ ਮਹਿੰਦ ਤਨੇ ਚੰਦ ਰਾ ਮਨਿੰਦ ਦਮ ਸਾਜ਼ਾਨ ਖੁਦ ਬਰ ਬਿਸਤਰਿ ਅਦਮ ਅੰਦਾਖਤਾ, ਖੁਦਮ ਦਰ ਪਹਲੂਏ ਆਂ ਹਾ ਬਰ ਨਾਜ਼ਿ ਬਾਲਿਸ਼ ਫਨਾਹ ਗੁਨ੍ਹਦ।’

ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਇਹ ਦਲੀਲ ਵੀ ਦੁਹਰਾਉਣਾ ਚਾਹਾਂਗੇ ਕਿ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਦੀਨੇ ਕਾਂਗੜ ਦੇ ਮੁਕਾਮ ਤੋਂ ‘ਜ਼ਫਰਨਾਮਾ’ ਲਿਖਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਵਿਚ ਚਾਰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ :

‘ਚਿਹਾਂ ਸੁਦ ਕਿ ਚੁੰ ਬੱਚਗਾਂ ਕੁਸ਼ਤਹ ਚਾਰ।’

ਜੇਕਰ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਜਿਊਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਆਪ ਇਉਂ ਨਾ ਲਿਖਦੇ। ਫਿਰ ਦੂਸਰੇ, ਜਦੋਂ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਨੇ ਪਾਲਿਤ-ਪੁੱਤਰ ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮੁਤਬੰਨਾ ਬਣਵਾਇਆ ਤਾਂ ਜੋ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਅਸਲ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਪਾਸ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਐਸਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ਾਇਦ ਲੋੜ ਹੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਸੀ।

4. ਬਾਬਾ ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ

ਬਾਬਾ ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਸਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਮਾਤਾ ਜੀਤੋ ਜੀ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ ਫੱਗਣ ਸੁਦੀ ਏਕਾਦਸੀ 1755 ਬਿ: ਨੂੰ ਹੋਇਆ, ਸੱਤ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦਿੱਤੀ। ਆਪ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਸਥਾਨ ਦਾ ਨਾਂ ‘ਫਤਹਿਗੜ੍ਹ’ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿਚ ਆਪ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਆਦਰ ਹੈ। ਰਵਾਇਤ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਿੱਕੇ ਦੁਮਾਲੇ ਦੀ ਗੀਸ ਨਿਹੰਗਾਂ ਵਿਚ ਦੁਮਾਲਾ ਸਜਾਉਣ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਪਿਆ। ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਸਰਹੰਦ 3 ਪੋਹ, 1762 ਬਿ: ਨੂੰ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਵਰਣਨ ਭਾਈ ਦੁੱਨਾ ਸਿੰਘ/ਹੰਡੂਰੀਏ ਨੇ ‘ਕਥਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੇ ਸੁਤਨ ਕੀ’ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਚਮਕੌਰ ਦੀ ਜੰਗ ਸਮੇਂ ਦੋਵੇਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ, ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ, ਇਕ ਦਾਸੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਦੁੱਨਾ ਸਿੰਘ—ਪੰਜੇ, ਕੁੰਮੇ ਮਾਸ਼ਕੀ ਦੇ ਘਰ ਚਮਕੌਰ ਠਹਿਰੇ ਹੋਏ ਸਨ ਜਿਥੇ ਕਿ ਇਕ ਲੱਛਮੀ ਨਾਮੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੋਟੀ ਪਾਣੀ ਖਿਲਾਉਂਦੀ ਰਹੀ। ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਸਹੇੜੀ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਦੋ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਮਸੰਦਾਂ—ਦਰਬਾਰੀ ਤੇ ਧੂਮੇ ਨੂੰ ਲੱਗਾ, ਉਹ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਗਏ, ਪਰ ਖੁਰਜੀ ਦੇਖ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨੀਅਤ ਬਦਲ ਗਈ। ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, ‘ਅਸੀਂ ਅੱਗੇ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ, ਰੋਪੜ ਵੱਲ ਸ਼ਾਹੀ ਲਸ਼ਕਰ ਹੈ।’ ਇਉਂ ਕਹਿ ਕੇ ਇਹ ਆਪਣੇ ਸਹੇੜੀ ਪਿੰਡ ਲੈ ਆਏ, ਰਾਤ ਨੂੰ ਖੁਰਜੀ ਲੁਕੇ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੇ ਪੁੱਛਣ ‘ਤੇ ਝਗੜਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਅਖੀਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਗੱਲ ਨਿਕਲ ਗਈ। ਮੋਰਿੰਡੇ ਇਤਲਾਹ ਦੇ ਕੇ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਤੇ ਉਥੇ ਸੁੱਚਾ ਨੰਦ ਪੁਰੀ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਤੇ ਨਵਾਬ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਦੋਹਾਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਕਟਾਰ ਨਾਲ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਮਾਤਾ ਵੈਸੇ

ਪ੍ਰਾਣ ਤਿਆਗ ਗਈ ਤੇ ਪਿੱਛੋਂ ਟੋਡਰ ਮੱਲ ਕਪੂਰ ਨੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਕੀਤਾ, ਜਿਥੇ ਕਿ ਜੋਤੀ ਸਰੂਪ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿਚ ਗੰਗੂ ਰਸੋਈਏ ਦਾ ਨਾਮ ਕਿਧਰੇ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਹੇੜੀ ਦੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਧੂਮਾ ਤੇ ਦਰਬਾਰੀ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਕਿਸੇ ਦਾ ਨਾਮ ਪਰਿਵਰਤਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਨਾ ਹੀ ਖੇੜੀ ਕੋਈ ਪਿੰਡ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਆਮ ਦੁਹਰਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦਰਅਸਲ ਸਿੱਖ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ 'ਸਹੇੜੀ ਉਖੇੜੀ' ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਉਸ ਤੋਂ 'ਖੇੜੀ' ਨਾਮ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋਇਆ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਵੀ ਇਸ ਪਿੰਡ ਦਾ ਨਾਂ ਸਹੇੜੀ ਹੀ ਹੈ। ਭਾਈ ਦੁੱਨਾ ਸਿੰਘ ਹੰਡੂਰੀਏ ਦੀ ਰਚਨਾ ਅਜੇ ਤਕ ਅਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੈ, ਵੇਰਵੇ ਤੋਂ ਇਹ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨਾਲ ਚਮਕੌਰ ਸੀ। ਪਰ ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਨੇ ਇਹ ਰਚਨਾ ਸਿੱਖ ਮਿਸਲਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਬਾਦ ਵਿਚ ਲਿਖੀ। ਅੰਤ ਵਿਚ ਕਵੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :

ਗੁਰ ਅਸੋਗ ਸੋਗੀ ਨ ਸਿਖ, ਸੋਗ ਮਲੇਛਨ ਲੀਨ।

ਜਸ ਰਾਖਿ ਗੁਰ ਧਰਮ ਕੀ, ਧੁਜਾ ਬਾਂਧਿ ਸਭ ਦੀਨ॥22॥

ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ ਸਦ ਗ੍ਰਹਿ ਬਿਖੇ, ਝੰਡੇ ਝੁਲਤ ਨਿਸ਼ਾਨ।

ਗਾਵਤ ਗਰਜਤ ਪ੍ਰੇਮ ਸੋ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਨਿਧਾਨ॥23॥

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਤਰਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਮੁਗਲ ਰਾਜ ਦੀ ਅਧੋਗਤੀ ਹੋਈ ਤੇ ਤੁਰਕਾਂ ਦੇ ਘਰ ਸੋਗ ਦੇ ਦਿਨ ਆਏ ਤਾਂ ਸਿੱਖ ਇਨਕਲਾਬੀਆਂ ਨੇ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦੇ ਝੰਡੇ ਝੁਲਾਏ। ਸੋ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੁੱਨਾ ਸਿੰਘ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਖੁਦ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋਵੇ, ਪਿੱਛੋਂ ਬੁਢਾਪੇ ਸਮੇਂ ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਕਥਾ ਨੂੰ ਕਲਮਬੰਦ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ। ਜੋ ਵੇਰਵਾ ਉਹ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਕਾਫ਼ੀ ਤਸੱਲੀ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਚਮਕੌਰ ਤਕ ਪਹੁੰਚਣ ਦਾ। ਬਾਦ ਦੀ ਸਰਹੰਦ ਦੀ ਬੀਤੀ, ਸੁਣ ਕੇ ਲਿਖੀ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਸ਼ਾਇਦ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੇ ਸਾਕੇ ਬਾਰੇ ਇਸ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੀ ਰਚਨਾ ਹੋਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਸਿੱਖ ਰੈਫ਼ਰੈਂਸ ਲਾਇਬਰੇਰੀ ਦੇ ਖਰੜਾ ਨੰਬਰ 6045 ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਸੀ ਤੇ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਉੱਤੇ ਹੋਏ ਫ਼ੌਜੀ ਹਮਲੇ ਸਮੇਂ (ਜੂਨ 1984 ਈ:) ਲਾਇਬਰੇਰੀ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੁੱਟੀ ਪੁੱਟੀ ਗਈ। ਇਸ ਦੀ ਇਕ ਨਕਲ ਮੈਂ ਪਹਿਲੇ ਉਤਾਰੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਜੋ ਇਥੇ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਇਤਿਹਾਸ-ਖੋਜੀ ਇਸ ਤੋਂ ਲੋੜੀਂਦਾ ਲਾਭ ਉਠਾ ਸਕਣ।

ਕਥਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੇ ਸੁਤਨ ਕੀ

(ਕ੍ਰਿਤ ਭਾਈ ਦੁੱਨਾ ਸਿੰਘ ਹੰਡੂਰੀਆ)

ਦੋਹਰਾ : ਜੋ ਜੋ ਬੀਤੀ ਕਹਤ ਹੋਂ, ਗੁਰ ਚਰਨਨ ਧਰਿ ਧਿਆਨ।
ਮੈਂ ਬਾਲਕ ਲਘੁ ਮਤਿ ਸੁ ਮਮ, ਕਥਾ ਰਚੀ ਸੋ ਜਾਨ।11

ਗੀਆ ਮਾਲਤੀ :

ਸ੍ਰੀ ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ ਜੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਬਹੁਰ ਮਾਤਾ ਜੀ ਭਨੰ।
ਦੁਨਾ ਸਿੰਘ ਤਖਾਣ ਸਿੰਘ ਹੰਡੂਰ ਬਾਸੀ ਤਾ ਗਨੰ।
ਸਭ ਏਕ ਦਾਸੀ-ਪੰਜ ਥੇ, ਚਮਕੌਰ ਤੇ ਯਹ ਦੂ ਹਟੇ।
ਦੁਨਾ ਸਿੰਘ ਜੋ ਏਕ ਦਾਸੀ, ਤਿਸੀ ਭਾਜੜ ਮੈਂ ਸਟੈ।21

ਦੋਹਰਾ : ਤਹਾਂ ਖੇਲ ਐਸੋ ਭਯੋ ਮੋ ਪੈ ਕਹਯੋ ਨ ਜਾਇ।
ਬਹੁਰੋ ਕਥਾ ਸੁ ਕਹਤ ਹੂੰ, ਸੰਤ ਸੁਨਹੁ ਮਨ ਲਾਇ।31

ਚੌਪਈ : ਇਕ ਸੱਕਾ ਹਿੰਦੂ ਤਹਿ ਆਈ। ਤੁਰਕ ਜੋਰ ਤਿਹ ਜਨਮ ਵਟਾਹੀ।
ਕੁੰਮੇ ਤੇ ਕੀਮਾ ਤਿਹ ਕੀਨਾ। ਤਿਸਹੀ ਕੈ ਗ੍ਰਿਹ ਬਾਸਾ ਲੀਨਾ।41
ਤਹਾਂ ਏਕ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਰਹੈ। 'ਲੱਛਮੀ' ਨਾਮ ਤਾਸ ਜਗ ਕਹੈ।
ਵਹੁ ਪ੍ਰਸਾਦ ਕਰਿ ਹਮੈਂ ਜਿਵਾਵੈਂ।
ਤਿਸ ਕੈ ਗ੍ਰਿਹ ਮੈਂ ਆਪ ਲਯਾਵੈਂ।51

ਦੋਹਰਾ : ਦੁਇ ਮੋਹਰ ਕੀ ਆਰਸੀ, ਪੰਚ ਚੂੜੀਆਂ ਸਾਥ।
ਤਿਸੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਕੋ ਦਈ, ਜੋ ਪ੍ਰਸਾਦ ਵਹ ਖੁਾਤ।61
ਰੁਪਯਾ ਪਾਂਚ ਸੈ ਤਿਸ ਦਯੋ, 'ਕੀਮਾ' ਨਾਮ ਜੁ ਆਹਿ।
ਤਿਨਹੁ ਜੁ ਮਸਕਤ ਟੇਕ ਕੈ, ਲੀਨਾ ਤਬਹਿ ਉਠਾਹਿੰ।71

ਚੌਪਈ : ਅਬੈ ਇਕ ਕਥਾ ਅਵਰ ਜਨਾਉਂ। ਜੋ ਜੋ ਬੀਤੀ ਸਭੈ ਸੁਨਾਉਂ।
ਦੋਇ ਮਸੰਦ ਸਹੇੜੀ ਰਹੈਂ। ਇਕ ਦਰਬਾਰੀ, ਧੂਮਾ ਕਹੈਂ।81

ਸੌਰਠਾ : ਤਿਨੈ ਸੁਨੀ ਯਹ ਬਾਤ, ਤਹਾਂ ਖੇਡ ਐਸੋ ਭਯੋ।
ਆਯੋ ਤਿਤਹੀ ਧਾਇ, ਜੋ ਕਿਤਹੂੰ ਕੋਊ ਪਾਈਐ।91
ਏਕ ਲਾਲ ਜੋ ਮਿਲ ਹੈ ਆਈ।
ਤਉ ਹਮਰੀ ਸਬ ਬਿਧਿ ਬਨ ਜਾਈ।

ਮਗ ਮੈਂ ਸੱਕਾ ਮਿਲਯੋਂ ਸੁ ਜਾਂਕੋ।
ਤਿਸ ਪ੍ਰਤਿ ਪੂਛਯੋ ਨਾਮ ਸੁ ਤਾਂ ਕੋ।10।

ਤਉ ਸੱਕੇ ਯਹ ਬਾਤ ਚਲਾਈ।
ਤੁਮ ਕਿਮ ਪੂਛਤ ਬਾਤ ਜਨਾਈ।
ਤਿਨਹਿ ਕਹਯੋ ਹਮ ਉਨ ਕੇ ਦਾਸਾ।
ਮਸੰਦ ਨਾਮ ਜਗ ਮਾਹੇ ਬਾਸਾ।11।

ਪਰਹਾ : ਢੂੰਡ ਭਾਲ ਜੋ ਕੀਨੇ ਸਭ ਹੀ ਏਕਠੇ।
ਪੁਰ ਅਨੰਦ ਗ੍ਰਿਹ ਮਾਹਿ ਬਸੈ ਤਹਿ ਨੇਕਠੇ।
ਤਬਹਿ ਮਾਸ਼ਕੀ ਕਹੈ, ਅਬੈ ਤੁਮ ਜਾਨਯੋ।
ਲੈ ਆਓ ਗ੍ਰਿਹ, ਮਾਹਿ ਦੇਖਿ ਬਿਗਸਾਨਯੋ।12।

ਮਾਤਾ ਜੀ ਕੋ ਸੀਸ ਟੇਕ ਤਬ ਏਹੁ ਕਹੀ—
‘ਚਲੋ ਹਮਾਰੀ ਮਾਤ! ਨੇਤ ਬਿਧਿ ਯਹ ਸਹੀ।
ਤਬੈ ਭਈ ਪ੍ਰਸੰਨ ਮਿਲਯੋ ਤਹਿ ਆਇਕੈ।
ਪੂਛੀ ਸਗਲੀ ਬਾਤ, ਕਹੀ ਸਮਝਾਇਕੈ।13।

ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਅਰੁ ਫਤੇ ਸਿੰਘ ਏਕ ਘੋੜੇ ਪੈ ਚਢੇ।
ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਜੂ ਪਾਇ ਖੁਰਜੀ, ਅਵਰ ਘੋੜੇ ਪੈ ਪਢੇ।
ਚਮਕੌਰ ਤੇ ਜਬ ਗਏ ਚੌਂਤੇ¹, ਦੁਸ਼ਟ ਕੇ ਮਨ ਯਹ ਭਈ।
‘ਯਹ ਦੁਬ ਹਮਰੇ ਹਾਥ ਆਯੋ’, ਮੋੜ ਤਬ ਘਰ ਕੋ ਲਈ।14।

ਸੋਰਠਾ : ਦੁਸ਼ਟ ਚਿਤ ਭਰਮਾਇ, ਮਾਤਾ ਜੀ ਕੋ ਇਮ ਕਹੈ—
‘ਤੁਰਕ ਜੋ ਉਤਰੇ ਆਇ, ਰੋਪੜ ਤੀਰ ਜੁ ਯਹ ਸੁਨੀ।15।

ਹਮਰਾ ਚਾਰਾ ਨਾਹਿ, ਜੋ ਤੁਮਰੇ ਮਨ ਸੋ ਕਹਉ।
ਆਗੇ ਧਰਹੁ ਨ ਪਾਇ, ਲੇ ਜਾਵਹਿਗੇ ਪਕਰਿ ਤੁਮ’।16।

‘ਚਮਕੌਰਹਿ ਪਹੁੰਚਾਉ’—ਮਾਤਾ ਜੀ ਐਸੋ ਕਹਯੋ।
ਡੇਰਾ ਆਵੈ ਤਾਂਹਿ, ਬਹੁਰਿ ਜਾਨ ਨਹਿ ਪਾਂਵਹੋ।17।

1. ਇਕ ਪਿੰਡ, ਜਿਥੇ ਯਾਦਗਾਰ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ।

- ਦੋਹਰਾ : ਤਬ ਮਾਤਾ ਬਿਲਖੀ ਭਈ, ਜਿਉਂ ਜਾਨਉਂ ਤਿਉਂ ਕੀਨ।
ਤਬ ਦੁਸ਼ਟਾਤਮ ਯਹ ਕਹੀ, 'ਮਮ ਗ੍ਰਿਹਿ ਚਲਉ ਪ੍ਰਬੀਨ'।18।
- ਚੌਪਈ : 'ਜਬ ਤੁਰਕ ਅਪਨੇ ਗ੍ਰਿਹ ਜਾਵੈਂ। ਤਬ ਹਮ ਤੁਮ ਕੋ ਘਰ ਪਹੁੰਚਾਵੈ'।
ਇਸ ਕਹਕੈ ਤਬ ਘਰ ਲੈ ਆਯੋ। ਭਈ ਰੈਣ ਪ੍ਰਸਾਦ ਕਰਾਯੋ।19।
- ਦੋਹਰਾ : ਲਹੇਰ ਕੀ ਰੋਟੀ ਕਰੀ, ਮਸਰੀ ਕੀ ਕਰੀ ਦਾਲ।
ਥਾਲੀ ਮਾਂਹਿ ਸੁ ਪਾਇਕੈ, ਲੈ ਆਯੋ ਤਤਕਾਲ।20।
- ਚੌਪਈ : ਸੋ ਰੋਟੀ ਐਸੀ ਕਰ ਲਯਾਯੋ। ਹਮਰੇ ਕਾਗ ਨ ਕੂਕਰ ਖਾਯੋ।
ਤਬ ਮਾਤਾ ਐਸੋ ਬਿਲਖਾਨੀ। ਭੂਖੋ 'ਕੁਇਰ' ਦੇਖ ਕੁਮਲਾਨੀ।21। ਥੱਚ
- ਦੋਹਰਾ : ਮਾਤਾ ਜੀ ਐਸੋ ਕਹਯੋ, ਮੁਹਰ ਏਕ ਲੈ ਜਾਹੁ।
ਜੋ ਪਕਵਾਨ ਤੁਮ ਦੇਖਹੋ, ਸੋ ਪ੍ਰਸਾਦ ਲੈ ਆਹੁ।22।
- ਸੋਰਠਾ : ਪਤਾਸੇ ਸੇਰ ਦੁਇ ਆਹ, ਲੈ ਆਯੋ ਮਸੰਦ ਤਬ।
ਕਛਕ ਛਕੇ ਤਿਸ ਮਾਂਹਿ, ਅਵਰ ਰਹੈ ਤਿਸ ਠੌਰ ਹੀ।23।
- ਸੋਰਠਾ : ਦੁਸ਼ਟ ਚਿਤ ਕੁਧਰਮ, ਟਹਿਲ ਨ ਕੀਨੀ ਪ੍ਰੇਮ ਸਿਉਂ।
ਅਬੈ ਸੁਨਾਉਂ ਅਉਰ, ਜੋ ਜੋ ਆਗੈ ਕਰਤ ਹੈਂ।24।
- ਚੌਪਈ : ਭਈ ਰੈਨ ਖੁਰਜੀ ਤਿਨ ਲੀਨੀ। ਜਾ ਕਰ ਚੋਏ ਮਹਿ ਗੱਡ ਦੀਨੀ।
ਮੁੜ ਆਯੋ ਤਬ ਅਪਨੇ ਦਵਾਰਾ। ਭਈ 'ਭੋਰ' ਤਬ ਫੇਰ ਸਿਧਾਰਾ।25।
- ਸਵੇਰ
- ਦੋਹਰਾ : ਦਬ ਆਏ ਸੂਕੀ ਨਦੀ, ਨੀਰ ਵਹਯੋ ਤਹਿੰ ਆਇ।
ਜਿਸ ਕੀ ਵਸਤੁ ਸੁ ਤਿਨ ਲਈ, ਮਸੰਦ ਮੁਏ ਪਛਤਾਇ।26।
- ਸੋਰਠਾ : ਢੂੰਡ ਰਹੇ ਵਾਂ ਠੌਰ, ਖੁਰਜੀ ਕਹੂੰ ਨ ਪਾਈਆ।
ਕਾਰਣ ਭਯੋ ਸੁ ਔਰ, ਤਿਸੀ ਥਾਂਇ 'ਗਾਯਬ' ਭਈ।27। ਗੁੰਮ
- ਸਵੈਯਾ ਅੰਤਰਗਤਾ ਮਦਰਾ :
ਸੋਚ ਭਯੋ ਤਬ ਯੋਂ ਮਨ ਮੈਂ: ਕਿਤ ਠੌਰ ਗਈ ਮਮ ਚਿਤ ਪਰੈਂ।
ਭੂਲ ਗਏ ਤਹਿ ਠੌਰ ਦਬੇ; ਨਹਿੰ ਆਪਨ ਹੀ ਗ੍ਰਿਹ ਮਾਹਿ ਧਰੈਂ।

ਯੋਂ ਚਿਤ ਮੈਂ ਅਬ ਆਵਤ ਹੈ; ਤਿਨ ਕੋ ਗ੍ਰਿਹ ਤੇ ਅਬ ਦੂਰ ਕਰੈਂ।
ਜੁ ਅਬ ਕਾਜ ਨਹੀਂ ਇਨ ਤੇ; ਅਬ ਦੂਰ ਕਵੈਂ ਘਰ ਤੇ ਸੁ ਲਰੈਂ।28।

ਦੋਹਰਾ : ਤਬ ਗ੍ਰਿਹ ਮੈਂ ਐਸੇ ਕਰੈ; 'ਈਹਾਂ ਖੁਰਜੀ ਨਾਹਿ।
ਕੋ ਜਾਨੈ ਕਿਨ ਗਹਿ ਲਈ; ਹਮ ਕੋ ਸੋਝੀ ਨਾਹਿ।'29।

ਤਬ ਮਾਤਾ ਜੀ ਯਹ ਕਹਯੋ; ਭਲੀ ਹੂਈ ਦੇਹੁ ਜਾਨ।
ਜੋ ਹਮ ਬਚੇ ਤੋ ਕਿਆ ਕਮੀ; ਮਾਯਾ ਹਮ ਤੇ ਆਨ।30।

ਤਬ ਮਸੰਦ ਐਸੇ ਕਰੈ; ਹਮ ਕੋ ਤੁਹਮਤ ਦੇਹਿੰ।
ਹਮ ਘਰ ਤੇ ਤੂੰ ਜਾਹਿ ਅਬ; ਹਮ ਸੋਂ ਕੈਸਾ ਨੇਹੁ।31।

ਚੌਪਈ : ਤਬੈ ਦੁਸ਼ਟ ਗਹਿ ਬਾਹੈਂ ਲੀਨੀ। ਪਕਰ ਕਰੋਂ ਗ੍ਰਹਿ ਬਾਹਰ ਕੀਨੀ।
ਮੰਦੇ ਬਚਨ ਕਹਿਨ ਤਬ ਲਾਗਯੋ। ਦੇ ਧੱਕੇ ਬਾਹਰ ਤਬ ਕਾਢਯੋ।32।

ਤਬ ਮਾਤਾ ਸਿਮਰਨ ਮਨ ਕਰੈ।
ਬਿਧਨਾ ਲੇਖ ਲਿਖਾ ਨਹਿੰ ਟਰੈ।
ਜਿਵ ਬਿਧਿ ਲਿਖੀ ਤਿਵੈਂ ਅਬ ਭਈ।
ਨਹੀਂ ਹੋਤ ਚਾਰਾ ਕਛੁ ਦਈ।33।

ਮਾਤਾ ਜੀ ਰੋਵਹਿ ਬਿਲਲਾਵਹਿੰ।
ਨੇਤ੍ਰਹੁੰ ਤੇ ਜਲ ਭਰ ਭਰ ਲਯਾਵਹਿੰ।
ਬਹੁਰ ਤਿਨੈ ਪ੍ਰਤਿ ਐਸੇ ਕਰੈ।
ਮਮ ਪੁਤ੍ਰਨ ਕੋ ਰਾਖਿਅਹੁ ਅਹੈ।34।

ਸੋਰਠਾ : ਜਬੈ ਬਾਤ ਕਹੀ ਮਾਇ, ਤਬੈ ਕਾਢ ਘਰ ਤੇ ਦਏ।
ਲੀਨੇ ਤਖ਼ਤ ਅੜਾਇ, ਕੋਊ ਵੜਨ ਨ ਦੇਵਹੀ।35।

ਦੋਹਰਾ : ਆਗੈ ਹਮ ਗੁਰਸਿਖ ਤੁਮ, ਮਸਤਕ ਟੇਕਹੁੰ ਆਇ।
ਅਬ ਤੁਮ ਕੋ ਹਮ ਟੇਕਤੇ, ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਹੁ ਸਹਾਇ।36।

ਮਾਤਾ ਜੀ ਬਿਨਤੀ ਕਰੀ, ਕਿਨਹੂੰ ਨ ਮਾਨੀ ਬਾਤ।
ਤਬ ਮਾਤਾ ਨਿਜ ਸੁਤਨ ਕਉ, ਕਹਤ ਭਈ ਬਿਖਯਾਤ।37।

ਮਾਤਾ ਜੀ ਐਸੇ ਕਹੈ, ਸੁਨਹੁ ਪੁਤ੍ਰ ਸੁਭ ਗਯਾਨ।
ਜਾਇ ਪੰਚਾਯਤ ਸ਼ਰਣਿ ਗਹੁ, ਦਯਾ ਜਿ ਕਿਨਹੂੰ ਆਨ।38।

ਮਾਤਾ ਜੀ ਕਾ ਬਚਨ ਮੰਨ; ਗਹੀ ਸ਼ਰਣ ਤਿਨ ਜਾਇ।
ਕਿਨਹੂੰ ਨ ਮਨ ਕ੍ਰਿਪਾ ਭਈ; ਤਿਸੈ ਉਖੇੜੀ ਮਾਹਿੰ।39।

ਚੌਪਈ: ਨਗਰਹੂੰ ਕਾਢਿ ਬਾਹਰ ਤਹਿੰ ਦਏ। ਜਾ ਕੀਕਰ ਕੇ ਹੇਠ ਜੁ ਬਹੇ।
ਮਹਲ ਮਾੜੀਆਂ ਛੋਡਿ ਸਿਧਾਏ। ਪੂਰਬ ਕਰਮ ਹਮ ਆਗੈ ਆਏ।40।

ਦੋਹਰਾ: ਕੀਕਰ ਹੇਠ ਜੁ ਬੈਠ ਕੇ; ਰੁਦਨ ਕੀਯੋ ਮਨ ਆਇ।
ਹੇ ਸਤਿਗੁਰ! ਅਬ ਕੋ ਨਹੀਂ, ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਹੁ ਸਹਾਇ।41।

ਚੌਪਈ: ਇਕ ਤਖਾਣ ਸਿਖ ਤਹਿੰ ਆਯੋ। ਤਿਨ ਮਾਤਾ ਸਿਉਂ ਬਚਨ ਸੁਨਾਯੋ।
'ਜੋ ਮੋਕੋ ਗ੍ਰਿਹ ਭੀਤਰ ਦੇਤਾ। ਤੋ ਹੋ ਕਾਢਿ ਰਾਤ ਕੋ ਲੇਤਾ।42।

ਦੋਹਰਾ: ਅਬ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਗਟ ਭਈ, ਗੁਰ ਗੋਬਿੰਦ ਸੁਤ ਏਹੁ।
ਤੁਮ ਕੋ ਰਾਖੋਂ ਕਵਨ ਬਿਧਿ, ਸੋਈ ਭਾਖਿ ਕਰੇਹੁ।'43।

ਤਿਨੈ ਸਿਖ ਜਬ ਯਹ ਕਹਯੋ, ਧੀਰਜ ਟੂਟ ਗਯੋ।
ਆਗੈ ਕਛੁ ਕੁ ਆਸ ਥੀ, ਐਸੋ ਕਾਜ ਭਯੋ।44।

ਚੌਪਈ: ਤਬੈ ਦੁਸ਼ਟ ਮਨ ਐਸੇ ਆਈ।
ਜਾਇ ਮੁਰਿੰਡੇ ਕਹਯੋ ਸੁਨਾਈ।
ਦੁਇ ਪਠਾਣ ਚੜ੍ਹ ਆਏ ਤਬਹੀ।
ਮਾਤਾ ਜੀ ਕਉ ਪ੍ਰਛਯੋ ਜਬਹੀ।45।

'ਭੂੰ ਹੈਂ ਕਵਨ ਏਹ ਕਾਕੇ ਤਾਤਾ। ਸਾਚ ਕਹੋ ਤੁਮ ਹਮ ਸੋਂ ਬਾਤਾ।
'ਮੈਂ ਜੁ ਧੀਵਰੀ ਸੁਤ ਯਹ ਮੇਰੇ।' ਕੂਰ ਕਹੋਂ ਯਹ ਸੁਤ ਨਹਿੰ ਤੇਰੇ।46।

ਸੋਰਠਾ: ਧੀਵਰ ਸੁਤ ਯਹ ਨਾਹਿ; ਏ ਹੈਂ ਫੂਲ ਗੁਲਾਬ ਕੇ।
ਹੀਰਾ ਰੂੜੀ ਮਾਹਿ, ਪਰਯੋ ਦਮਕ ਤੈਸੇ ਕਰੈਂ।47।

ਦੋਹਰਾ: ਮੈਂ ਜੁ ਧੀਵਰੀ ਗੁਰੂ ਕੀ; ਪੋਤੇ ਮੇਰੇ ਆਹਿ।
ਤਿਨਕੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ ਸਿਉਂ; ਸੁੰਦਰ ਭਏ ਸੁਥਾਇ।48।

ਚੌਪਈ : ਤਬ ਮਸੰਦ ਐਸੇ ਫੁਨ ਕਹੈ।

ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਏਹ ਮਾਤਾ ਅਹੈ।

ਦੁਇ ਸੁਤ ਹੈਂ ਯੇ ਤਿਨ ਕੇ ਮਾਨਹੁ।

ਚੋਰ ਢੋਰ ਤੁਮਰੇ ਯਹ ਜਾਨਹੁ।49।

ਮਸੰਦ ਸਉਂਪਿ ਜਬ ਘਰ ਕੋ ਗਯੋ। ਘੋੜੇ ਆਨ ਤਬੈ ਤਿਨ ਦਯੋ।

ਬੋਰੀ ਲੈ ਮਸੰਦ ਤਬ ਆਯੋ। ਪਕਰਿ ਕੁਇਰ ਤਿਸ ਬੀਚ ਸਮਾਯੋ।50।

ਗੀਆ ਮਾਲਤੀ :

ਫਿਰ ਫਤੇ ਸਿੰਘ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਤਹਿ ਪਾਇ ਬੋਰੀ ਮੈਂ ਲਏ।

ਊਪਰ ਸੁ ਘੋੜੇ ਲਾਦ ਕੈ; ਤਿਨ ਬਹੁਰ ਆਗੈ ਕਰ ਲਏ।

ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਪਕੜਿ ਲੀਨੀ ਕਟਿ ਸੁ 'ਰਜੁ' ਬਾਧੀ ਦਈ। ਰੱਸੀ

ਤੋਬਰ ਸੁ ਮਿਰਚਨ ਚਾੜ੍ਹ ਕੈ, ਮੁਹਿ ਬਾਧ ਘੋੜੇ ਪੈ ਲਈ।

ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਫਤੇ ਸਿੰਘ, ਬਾਲਕੂ ਸੁ ਦੈ ਭਲੇ।

ਸੰਗ ਮਾਤ ਸੁ ਚਲੇ ਭ੍ਰਾਤੈ, ਤਯਾਗ ਘਰ ਕੋ ਉਠ ਚਲੇ।

ਸਹੇੜੀ ਸੋਂ ਤੁਰਕਨ ਆਇ ਪਕੜੇ, ਰੁਦਨ ਕਰਤੇ ਜਾਵਹੀ।

ਦੁਸ਼ਟ ਖਾਨ ਨ ਪਾਨ ਦੇਵਹਿ, ਕਸ਼ਟ ਦੇਹਿ ਦੁਖਾਵਹੀ।51।

ਸਵੈਯਾ : ਜਾਇ ਸੀਰੰਦ ਵੜੇ ਜਬਹੀ, ਤਬ ਆਨ ਸੁ ਪੀਪਲ ਹੇਠ ਬਿਠਾਏ।

ਪੂਛ ਰਹੇ ਯਹ ਕੌਨ ਸੁ ਬਾਲਕ, ਤੋਹਿ ਜੁ ਗੋਦ ਮੈਂ ਕਾਹਿ ਛਿਪਾਏ।

ਦੇਖਨ ਦੇਹੁ ਇਨੈ ਹਮ ਕੋ, ਤਬਹੀ ਸੋ ਬਾਲ ਸੁ ਤਾਹਿ ਦਿਖਾਏ।

ਮਾਤਹਿ ਯਾਹਿ ਕਹੀ ਮੁਖ ਸੋਂ, 'ਹਮ ਧੀਵਰ ਹੈਂ ਤੁਹਿ ਆਖ ਸੁਨਾਏ।'52।

ਸੋਰਠਾ : ਏ ਧੀਵਰ ਕੇ ਨਾਹਿ, ਏ ਰਜ-ਬੰਸੀ 'ਕੁਇਰ' ਹੈਂ।

ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੇ

ਸੁਇਨਾ ਪੀਤਲ ਨਾਹਿ, ਸੁਇਨੇ ਕੋ ਪੀਤਲ ਕਰੈਂ।53।

-
1. ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਐਸਾ ਕਿਹਾ ਹੋਵੇ, ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦਾ।
ਸੁਣੀ-ਸੁਣਾਈ ਗੱਲ ਲੱਗਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਦੁੱਨਾ ਸਿੰਘ ਲਿਖਾਰੀ ਤਾਂ ਚਮਕੌਰ ਤੋਂ ਹੀ ਵੱਖ
ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।

ਤਿਨਕੋ ਤੁਰਕ ਡਰਾਹਿ, ਕੋਊ ਗੁਲੇਲੇ ਸਾਧਕੈ।
ਰੁਦਨ ਕਰਹਿ ਬਿਲਲਾਹਿ, ਦੀਨ ਹੁਇ ਬਿਨਤੀ ਕਰੈ।54।

ਤਬ ਮਾਤਾ ਨਿਜ ਸੁਤਨ ਕੋ, ਐਸੋ ਕਹਯੋ ਸੁਨਾਇ।
ਸ਼ਹਿਰ ਜੁ ਹਿੰਦੂ ਬਸਤ ਹੈ, ਤੁਮ ਕੋ ਲੇਹੁ ਛੁਡਾਇ।55।

ਅੜਿਲ: ਆਜ ਦਿਵਸ ਹੋ ਯਾਹਿ, ਕਾਲ ਛੁਡਾਇ ਹੈਂ।
ਚਾਰ ਵਰਣ ਜੁ ਵਸਾਹਿ, ਤਰਸ ਮਨ ਆਇ ਹੈਂ।
ਜ਼ਾਮਨ ਹਮਰੇ ਹੋਇੰ ਯਹ ਦਰਬ ਚੁਕਾਇ ਹੈ।
ਹੋ ਤਬ ਅਨੰਦ ਮਨ ਹੋਇ, ਨਾਮ ਧਿਆਇ ਹੈਂ।56।

ਚੌਪਈ: ਸੁੱਚਾਨੰਦ ਤਬ ਦੇਖਨ ਆਯੋ।
ਤਬ ਮਾਤਾ ਜੀ ਮਨਿ ਸੁਖ ਪਾਯੋ।
ਹੋ ਪੁਤ੍ਰਹੁ! ਅਬ ਡਰ ਨਹੀਂ ਕੋਈ।
ਅਬਹਿ ਛੁਡਾਇ ਲੇਨ ਤੁਮ ਸੋਈ।57।

ਜਿਸ ਕਾ ਟਿੱਕਾ ਹਮ ਗ੍ਰਿਹ ਆਯੋ। ਸੁੱਚਾਨੰਦ ਸੋ ਦਯਿ ਪਠਾਯੋ।
ਮਾਤਾ ਜੀ ਸਿਰ ਨੀਚਾ ਕੀਨਾ। ਝੂਠਾਨੰਦਹਿ ਯਹ ਕਹਿ ਦੀਨਾ।58।

ਦੋਹਰਾ: ਜਬ ਟਿੱਕਾ ਤੁਮ ਗ੍ਰਿਹ ਗਯੋ, ਤੁਮਹਿ ਸੋ ਮੋੜਿ ਦਯੋ।
‘ਧਾਨ ਮਲੇਛਹਿ ਖਾਤਰੋ’ ਹਮ ਕੋ ਏਹੁ ਕਹਯੋ।59।

ਚੌਪਈ: ਤਬ ਤੁਮ ਟਿੱਕਾ ਦਿਓ ਹਟਾਈ। ਅਬ ਮਲੇਛ ਗ੍ਰਿਹ ਕਿਉਂ ਤੂੰ ਆਈ?
ਝੂਠੇ ਕੇ ਮਨ ਖੁਨਸ ਜਬੀ ਕੀ, ਤੁਰਕਨ ਪਾਸ ਪੁਕਾਰਿਓ ਤਬਹੀ।60।

ਚੌਪਈ: ਸਾਮ੍ਹੇ ਖੂਨ ਹਾਥ ਤੁਮ ਆਏ।
ਵੇ ਛਲੀਏ ਛਲ ਗਏ ਸਿਧਾਏ।
ਉਨਕੇ ਬਦਲੇ ਅਬ ਤੁਮ ਲੀਜਹੁ।
ਇਨਕੇ ਸੀਸ ਜੁਦੇ ਤੁਮ ਕੀਜਹੁ।61।

ਨੀਕੇ ਬਾਲਕ ਤੁਮ ਮਤ ਜਾਨਹੁ। ਨਾਗਹੁੰ ਕੇ ਇਹ ਪੂਤ ਬਖਾਨਉ।
ਤੁਮਰੇ ਹਾਥ ਆਜ ਯਹ ਆਏ। ਕਰਹੁ ਅਬੈ ਅਪਨੋ ਮਨ ਭਾਏ।62।

ਦੋਹਰਾ: ਮਾਤਾ ਜੀ ਨਿਜ ਸੁਤਨ ਤੇ, ਤਬੈ ਜੁਦਾ ਕਰ ਦੀਨ।
ਜਾਇ ਬੁਰਜ ਭੀਤਰ ਦਈ, ਇਉਂ ਦੁਸ਼ਟਨ ਤਬ ਕੀਨ।63।

ਸਵੈਯਾ : ਬਾਲ ਬੁਲਾਇ ਲਏ ਜਬਹੀ, ਤਬ ਆਨ ਅਦਾਲਤ ਬੀਚ ਪਠਾਏ।
 ਦੇਖਤ ਹੈ ਸਭ ਹੀ ਜਗ ਆਇ ਸੁ, ਮਾਨਹੁ ਫੂਲ ਗੁਲਾਬ ਸੁਹਾਏ।
 ਤਾਂਹਿ ਮਲੇਛ ਲਗੇ ਦੁਖ ਦੇਵਨ, ਚਾਹਤ ਹੈ 'ਖਲ', ਦੀਨ ਮਿਲਾਏ। ਮੂਰਖ
 ਨਾਹਿ ਮੰਨੈ ਦੁਖ ਸੀਸ ਸਹੈ, ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਹਰਿ ਆਪ ਦਈ ਤਿਨ ਆਏ।64।

ਪਰਹਾ : 'ਖਮਚੀ' ਸਾਥ ਜੁ ਲਗੇ ਤਬੈ ਦੁਖ ਦੇਵਨੰ। ਛਾਂਟਾ
 ਦੇਹ ਸੁ ਬਾਲਕ ਫੂਲ, ਧੂਪ ਨਹਿ ਖੇਵਨੰ।
 ਤਬ ਮਲੇਰੀਏ ਕਹਯੋ, 'ਜੜਾਂ ਤੁਮ ਜਾਂਹਿ ਹੀ।
 ਇਹ ਮਾਸੂਮ ਹੈਂ ਬਾਲ ਦੁਖਾਵਹੁ ਨਾਹਿ ਹੀ।65।

ਦੋਹਰਾ : ਸ਼ੀਰਖੋਰ ਯਹਿ ਬਾਲ ਹੈਂ, ਇਨ ਕੋ ਮਾਰਹੁ ਨਾਹਿ।
 ਨੰਦ ਸੁ ਝੂਠੇ ਕੋ ਕਹਯੋ, ਜਾਤਿ ਤੁਮਾਰੀ ਆਹਿ।66।

ਸੋਰਠਾ : ਕਢੀ ਪਠਾਣਹਿ ਹਾਹ, 'ਜੜਾਂ ਅਬੈ ਤੁਮ ਜਾਂਹਿਹੀ।
 ਤਰਸ ਪਇਓ ਨਹੀਂ ਆਇ,' ਝੂਠੇ ਕੋ ਐਸੇ ਕਹਯੋ।67।

ਚੌਪਈ : ਤਬ ਝੂਠੇ ਨੇ ਮਾਰ ਕਰਾਈ। ਕਬਹੂ ਊਠਾਲੈ ਕਬਹੂ ਬਿਠਾਈ।
 ਤਬਹਿ ਦੁਸ਼ਟ ਐਸੇ ਫੁਨ ਕਹੈ। ਮਸਤਕ ਸਨਮੁਖ ਟੇਕਹੁ ਅਹੈ।68।

ਨਹਿ ਜਬ ਮਸਤਕ ਸਨਮੁਖ ਟੇਕਹਿੰ।
 ਸਾਂਸ ਉਲਟ ਮੁੜ ਪਾਛੇ-ਪੇਖਹਿੰ।
 ਬਹੁਰੋ ਕਹੀ ਦੁਸ਼ਟ ਯਹਿ ਬਾਨੀ।
 'ਦੇਖੋ, ਬਾਲਕ ਯਹ ਅਭਿਮਾਨੀ?'।69।

ਦੋਹਰਾ : 'ਗੋ ਬਧ' ਕਰ ਕੇ ਲੈ ਆਇ, ਕਹੈਂ ਸੁ ਚਸਮੁ ਲੇਹ। ਗਊ ਮਾਰ ਕੇ
 ਤੀਨ ਚੁਲੀ ਤੁਮ ਪੀ ਲੇਵਹੁ, ਅਵਰ ਸੀਸ ਮਹਿੰ ਲੇਹੁ।70।

ਸੋ ਨਹਿ ਮਾਨਹਿ ਬਾਤ, ਬਹੁਤ ਕਸ਼ਟ ਦੁਸ਼ਟਨ ਦੀਆ।
 ਦੰਤ ਫੜੇ ਤ੍ਰਿਣ ਘਾਸ, ਦੀਨ ਹੋਇ ਰੁਦਨੈਂ ਕਰੈਂ।71।

ਚੌਪਈ : ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਐਸੇ ਭਨੈ, 'ਕਿਉਂ ਭਾਈ! ਅਬ ਕਿਉਂਕਰ ਬਨੈ।'
 ਫਤੇ ਸਿੰਘ ਤਬ ਕਹਯੋ ਬਖਾਨ, 'ਦਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਹੋਵਹਿ ਹਾਨ।'72।

ਦੋਹਰਾ : ਸੀਸ ਜੁ ਦੇਨੇ ਹੈਂ ਸਹੀ, ਏਨ ਨ ਮਾਨੈਂ ਬਾਤ।

ਧਰਮ ਜਾਇ ਤਬ ਕਉਨ ਗਤਿ, ਯਹ ਪ੍ਰਗਟ ਬਖਯਾਤ।73।

ਸਵੈਯਾ : ਸੋ ਅਪਨੇ ਮੁਖ ਰਾਮ ਉਚਾਰਤ, ਦੁਸ਼ਟ ਕਹੈ 'ਕਲਮਾ ਜਪ ਮਾਨੀ'।

ਸੋ ਨ ਮੰਨੇ ਤਿਸ ਸੀਸ ਦਯੋ, ਜਿਮ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਬਾਤ ਚਲਾਨੀ।

ਮਾਤ ਚਲੀ ਕਰ ਜੌਹਰ ਆਪਹਿ, ਹਾਇ ਸੁ ਹਾਇ ! ਕਹੈ ਜਗ ਬਾਨੀ।

ਲੋਕ ਇਸੇ ਹਾਹਾਕਾਰ ਪਯੋ, ਸੁਰ ਲੋਕ ਬਿਖੈ ਜਸ ਕੀ ਸੁ ਕਹਾਨੀ।74।

ਸੋਰਠਾ : ਭਯੋ ਦੂਧ ਵਹ ਠੌਰ, ਜਾਕੋ ਚੁਸਮਾ ਕਹਤ ਹੈਂ।

ਦੇਖੈ ਦੁਸ਼ਟ ਜੋ ਅਉਰ, ਏਹ ਸੁ ਅਚਰਜ ਹੋਤ ਹੈ।75।

ਚੌਪਈ : ਝੂਠਾਨੰਦ ਬਾਤ ਇਉਂ ਕਹੈ—

ਇਨਕੇ ਸੀਸ ਉਤਾਰੋ ਅਹੈ।

ਦੁਇ ਕਟਾਰ ਦੁਸ਼ਟ ਲੈ ਧਾਏ।

ਹਾਥ ਕਾਂਪਿ ਤਿਸ ਨਾਹਿ ਚਲਾਏ।76।

ਦੋਹਰਾ : ਬਹੁਰੇ ਫੇਰ ਪਠਾਣ ਨੇ, 'ਲਾਨੂਤ' ਕਹਯੋ ਸੁਨਾਇ।

'ਜੜਾਂ ਤੁਮਾਰੀ ਜਾਤ ਹੈਂ,' ਉਚੇ ਕੂਕਯੋ ਆਇ।77।

ਚੌਪਈ : ਗਯਾਨੰਦ ਇਕ ਅਉਰ ਪਠਾਯੋ।

ਲੈ ਕਟਾਰ ਬਗਲ ਮੈਂ ਆਯੋ।

ਤਿਸ ਕੋ ਦੇਖਿ ਬਹੁਤ ਡਰ ਪਾਯੋ।

ਜਨੁ ਪ੍ਰਤਖ ਕਾਲ ਨਿਜ ਧਾਯੋ।78।

ਕੌਨ ਤੁਮੈ ਹੋ ਕਿਸਕੇ 'ਤਾਤਾ'।

ਸਾਫ਼ ਕਹੋ ਤੁਮ ਹਮ ਪ੍ਰਤਿ ਬਾਤਾ।

ਤਬੈ ਤਿਨਹੁ ਐਸੇ ਯਹ ਕਹੀ।

ਹਮੈ ਫਕੀਰ ਸਾਚ ਯਹ ਅਹੀ।79।

ਪ੍ਰਤ

ਚੌਪਈ : ਅਬ ਤੁਮ ਮਨ ਮੈਂ ਡਰੋ ਨ ਕੋਈ।

ਪਾਛੈ ਜੁ ਕਛੁ ਹੂਆ ਸੁ ਹੋਈ।

ਸੁੱਚਾ ਨੰਦ ਮੁਹਿ ਐਸੇ ਕਹੈ।

ਮੇਰੇ ਗ੍ਰਹਿ ਲੈ ਜਾਵਹੁ ਅਹੈ।80।

ਯਹ ਸੁਨ ਕੇ ਰਾਜੀ ਤਬ ਭਏ। ਮਨ ਕੇ ਸ਼ੋਕ ਦੂਰ ਹੋ ਗਏ।
ਕਹੋ ਅਬੈ ਅਪਨਾ ਤੁਮ ਨਾਮਾ। ਕਾਕੇ ਸੁਤ ਮੁਹਿ ਕਰੋ ਬਖਾਨਾ।81।

ਦੋਹਰਾ : ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਕੇ ਪੂਤ ਹਮੇ, ਦਾਦੀ ਗੁਜਰੀ ਪਾਹਿ।
ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ, ਨਾਮ ਹਮਾਰੇ ਆਹਿ।82।

ਤਿਨੈ ਕਹਯੋ ਅਬ ਡਰਉ 'ਜਿਨ', ਕਿਸੈ ਨ ਮਾਰਨ ਦੇਉਂ। ਮਤ
ਮੁਖ ਤ੍ਰਿਣ ਮਸਤਕ ਟੇਕਯੋ, ਸੀਸ ਉਤਾਰਹਿ ਲੇਹੁ।83।

ਜਬ ਕਟਾਰ ਸੋਂ ਸੀਸ ਉਤਾਰੇ। ਚਲਯੋ ਦੂਧ ਤਬ ਦੁਸ਼ਟ ਪੁਕਾਰੇ।
ਝੁਠਾਨੰਦ ਤਬੈ ਆ ਠਾਂਢਉ। ਇਨ ਕੀ ਤਲਿ ਮਮਯਾਈ ਕਾਢਹੁ।84।

ਸੋਰਠਾ : ਦੋਇ ਪਠਾਣ ਲਇਓਹੁ, ਗਯਾਨੰਦ ਕੁਪੂਤ ਨੇ।
ਮੁਏ ਤੇਲ ਲਗ ਆਗ, ਨਿਕਟ ਕੜਾਹੇ ਜਲ ਗਏ।85।

ਏਹ ਨ ਤਲਨੇ ਪਾਇ, ਗਏ ਦੁਸ਼ਟ ਸੋ ਜਲ ਮੁਏ।
ਸੀਸ ਚਿਣੇ ਤਹਿ ਆਇ, ਜਹਾਂ ਚਬੂਤਰੇ ਬੈਠਤੇ।86।

ਚੌਪਈ : ਜੋ ਉਪਰਿ ਤਹ ਬੈਠੇ ਜਾਈ। ਆਧਾ ਹੋਇ ਬਹੁਤ ਦੁਖ ਪਾਈ।
ਤਬ ਮਲੇਰੀਏ ਐਸੇ ਕਹਯੋ। ਛੋਰ ਹੈਠ ਨੀਚ ਦੈ ਬਹਯੋ।87।

ਜਬ ਦੁਸ਼ਟੀ ਐਸੇ ਦੁਖ ਪਾਏ। ਬਹੁਰੇ ਫੇਰ ਸੀਸ ਕਢਵਾਏ।
'ਰਜ' ਕੋ ਪਾਇ ਪੀਪਲਹ ਬਾਂਧੇ। ਦੁਸ਼ਟ ਗੁਲੇਲੇ ਤੀਰ ਸੁ ਸਾਂਧੇ।88।

ਰੱਸਾ

ਪੜਿਆ ਤੋਤਾ ਪੀਪਲ ਰਹੈ। 'ਗਈ ਤੁਰਕ ਜੜ' ਐਸੇ ਕਹੈ।
ਤੋਤੇ ਕੋ ਗੁਲੇਲੇ ਮਾਰੈ, ਗਈ 'ਦੁਸ਼ਟ ਜੜ' ਯਹੀ ਪੁਕਾਰੈ।89।

ਸੋਰਠਾ : ਸਿਖ ਟੋਡਰ ਮੱਲ ਤੇਹ, ਮਾਤਾ ਕੋ ਐਸੇ ਕਹਯੋ—
ਕਾਰਣ ਭਯੋ ਸੁ ਏਹੁ, ਸੀਸ ਉਤਾਰੇ ਤੁਮ ਸੁਤਨ।90।

ਦੋਹਰਾ : ਤਬ ਮਾਤਾ ਬਿਲਖੀ ਭਈ, ਐਸੀ ਸੁਨੀ ਜੁ ਬਾਤ।
ਦੇਖੇ ਸੀਸ ਜੁ ਲਟਕਤੇ, ਹਿਕ ਮਰੋਰੀ ਖਾਤ।91।

ਚੌਪਈ : ਹੇ ਪੁਤ੍ਰ ! ਐਸੀ ਤੁਮ ਕਰੀ। ਹੈਂ ਜੀਵਤ ਤੁਮ ਸੀਸ ਉਤਰੀ।
ਐਸੇ ਭਾਖਿ ਮੂਰਛਾ ਪਾਈ। ਘਰੀ ਚਾਰ ਸੁਧ ਫਿਰ ਨਹਿ ਆਈ।92।

ਸਲੋਕ : ਸੰਗ ਸਖਾ ਸਭਿ ਤਜਿ ਗਏ, ਕੋਊ ਨ ਨਿਬਹਿਓ ਸਾਥਿ॥
ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਇਹ ਬਿਪਤਿ ਮੈ, ਟੇਕ ਏਕ ਰਘੁਨਾਥ॥93॥

ਦੋਹਰਾ : ਤਬੈ ਪ੍ਰਸ਼ਟਕਾ ਪੁਤ੍ਰ ਕੀ, ਆਇ ਗਈ ਤਿਹ ਪਾਹਿ।
ਮਾਤਾ ਜੀ ਕੋ ਯਹ ਕਹਯੋ, ਕਿਉਂ ਰੋਵਹਿ ਬਿਲਲਾਹਿ॥94॥

ਚੌਪਈ : ਟੋਡਰਮੱਲ ਐਸੇ ਫੁਨ ਕਹੈ। ਤੁਰਕ ਨ ਤੁਮਕੋ ਛੋਡੈ ਅਹੈ।
ਮਾਤਾ ਜੀ ਤਬ ਯਹੈ ਪੁਕਾਰੀ। ਕੂਪ ਮਾਂਝ ਮੁਝ ਦੇਵਹੁ ਡਾਰੀ॥95॥

ਪਰਹਾ : ਟੋਡਰ ਮੱਲ ਯੈਂ ਕਹਯੋ, ਬਾਤ ਸੁਨਿ ਲੀਜੀਐ।
ਹੀਰਾ ਤੁਮ ਕੋ ਦੇਉਂ, ਇਹੈ ਨਿਗਲੀਜੀਐ।
ਲਯੋ ਸੁ ਜੌਹਰ ਖਾਇ, ਪਯਾਨੋਂ ਤਬਿ ਭਯੋ।
ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਇ, ਆਪ ਮੈਂ ਮਿਲ ਗਯੋ॥96॥

ਸੋਰਠਾ : ਗਏ ਪਠਾਣਹਿ ਪਾਸ, ਟੋਡਰ ਨਾਗਰ ਮੱਲ ਜਬ।
ਕਹਯੋ ਸੁ ਝੂਠੇ ਪਾਸ, 'ਲੋਥਾ' ਅਬ ਸਿਸਕਾਰੀਏ॥97॥ ਲੋਥਾ

ਦੋਹਰਾ : ਤੀਨੇ ਮਿਲ ਕਰ ਗਏ, ਤਬ ਝੂਠੇ ਨੰਦ ਸੁ ਪਾਹਿ।
ਤਬੈ ਪਠਾਣਹਿ ਯਹ ਕਹਯੋ, ਲੋਥ ਸੁ ਇਨਹਿ ਦਿਵਾਇ॥98॥

ਸੋਰਠਾ : ਅਬ ਮਿੱਟੀ ਕਿਹ ਕਾਹਿ, ਤੁਮਹਿ ਬਹੁਤ ਜਬਰ ਕੀਆ।
ਸਾਹਿਬ ਕੀ ਦਰਗਾਹਿ, ਕਿਆ ਮੁਖ ਲੇ ਕਰ ਜਾਹਿਗੇ॥99॥
ਤਬ ਸ਼ਰਮਿੰਦੇ ਹੋਹਿ, ਕਹਯੋ 'ਲਿਜਾਵਹੁ ਲੋਥ ਹੀ।'
ਲੈ ਆਏ ਤਿਸ ਠੌਰ, ਚੰਦਨ ਚਿਖਾ ਸਵਾਰੀਓ॥100॥

ਸਵੈਯਾ : ਸਭ ਲੋਕਨ ਮੈਂ ਹਾਹਾਕਾਰ ਭਏ, ਤਬ ਫੂਲ ਸੁ ਚੰਦਨ ਆਨ ਕੇ ਡਾਰੇ।
ਉਤ ਕੀਰਤਨ ਕੀ ਧੁਨਿ ਹੋਇ ਰਹੀ, ਤਿਨ ਨੈਨ ਵਹੈ ਜਨੁ ਨੀਰ ਪਰਨਾਰੇ।
ਧਰਮ ਕਲਾ ਸ਼ਿਸ਼ੁ ਸੁਧ ਸਰੂਪਨ ਦੇਹ ਸੁ ਚੰਦਨ ਆਨ ਕੇ ਡਾਰੇ।
ਸਭ ਦੇਵ ਸੁ ਫੂਲ ਬਿਬਾਨ ਲੀਏ, ਸੁ ਚੜ੍ਹਾਇ ਚਲੇ ਕਰਤੇ ਜੈਕਾਰੇ॥101॥

ਸੋਰਠਾ : ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਇ, ਗਏ ਸੁ ਸੁਧ ਸੂਰੂਪ ਮੈਂ।
ਪੁਹਪ ਦੇਵ ਬਰਖਾਇ, ਜੈ ਜੈ ਸ਼ਬਦ ਕਰਤੇ ਭਏ।102।

ਤੁਰਕਨ ਕੀ ਜੜ ਕਾਟਿ, ਗਏ ਸੁ ਸਾਚੇ ਖੰਡ ਮੈਂ।
ਜਸ ਕੇ ਭਰੇ ਸੁ ਮਾਟ, ਧਰਮ ਰਾਖਿ ਧਰ ਤੇ ਗਏ।103।

ਦੋਹਰਾ : ਧਰਮ ਕਲਾ ਕੀ ਟੇਕ ਜਿਮ, ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਕੀਨ।
ਸੀਸ ਦਯੋ ਸਿਰ੍ਹ ਨ ਦਯੋ, ਤ੍ਰਈ ਲੋਕ ਜਸ ਲੀਨ।104।

ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਕੇ ਪੋਤ੍ਰੇ, ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੂਤ।
ਧਰਮ ਰਾਖਿ ਸੀਸਨ ਦਯੋ, ਪ੍ਰਬਲ ਪੰਥ ਭਯੋ ਸੂਤ।105।

ਕਬਿਤ : ਗੁਰੂ ਜਿਮ ਅਰਜਨ ਕਰੀ ਹੈ ਲਾਹੌਰ ਬਿਖੈ,
ਸੀਸ ਨਿਜ ਦਯੋ ਤਹਾਂ ਤੁਰਕ ਨਿਹਲਤੇ।
ਤਾਂਹੀ ਕੋ ਨਾਤੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੋ,
ਧਰਮ ਕੋ ਰਾਖਿ ਸੀਸ ਦਯੋ ਦਿੱਲੀ ਚਲਤੇ।
ਤੇਗ ਹੂੰ ਬਹਾਦਰ ਕੇ 'ਨਾਤੀ' ਬਾਤੇ ਐਸੀ ਕਰ, ਪੋਤ੍ਰ
ਸੀਰੰਦ ਸੀਸ ਦੇ ਕੈ ਬੀਰ ਭਏ ਹੈਂ ਅਚਲਤੇ।
ਤਾਂ ਦਿਨ ਕੀ ਪੰਥ ਕਲਾ, ਦਿਨ ਦਿਨ ਸਵਾਈ ਹੋਤ,
ਤੁਰਕ ਮਲੇਛ ਜਾਤ ਦਿਨ ਦਿਨ ਗਲਤੇ।106।

ਦੋਹਰਾ : ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਜੁਧ ਕਰਿ ਜੂਝੇ ਚਮਕੌਰ।
ਸੀਰੰਦ ਬਿਖੇ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ, ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ ਕੀ ਠੌਰ।107।
ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੁਨਯੋ, ਚਿਣੇਂ ਸੀਸ ਕੀ ਬਾਤ।
ਗੁਜਰੀ ਉਜਰੀ ਤਬ ਕਹਯੋ, ਫੁਨ ਕਹਯੋ ਧੰਨ ਧੰਨ ਮਾਤ।108।
ਤਬ ਸਿਖਨ ਸੋਂ ਪੂਛਤ ਭਏ, ਕਹੋਂ ਤਰਸ ਕਾਹੂੰ ਕੀਨ।
ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਛਤ੍ਰੀ ਲੋਕ ਨਰ, ਹਾਹਾਕਾਰ ਨਹਿ ਦੀਨ?।109।

ਸੋਰਠਾ : ਤਬ ਸਿਖਨ ਗੁਰ ਸੰਗ, ਬਾਤ ਸੁ ਐਸੇ ਕਹਿ ਦਈ—
ਸਬਹੀ ਲੋਕ 'ਉਪੰਗ', ਹਾਹਾਕਾਰ ਨ ਕਿਸ ਕੀਯੋ।110। ਗੀਣੇ

ਸਵੈਯਾ : ਏਕ ਪਠਾਣ ਮਲੇਰੀਏ ਕੋਟ ਹੀ ਕੋ ਤਿਨ ਕੀਨੋ ਬਹੁ ਹਾਹਾਕਾਰਾ ।
‘ਏ ਸ਼ੀਰਸ਼ੋਰ ਨਹਿੰ ਮਾਰੇ ਰੇ’, ਵਹ ਪਠਾਣ ਤਥੈ ਬਹੁ ਭਾਂਤ ਪੁਕਾਰਾ ।
ਸੁੱਚਾਨੰਦ ਅਨੀਤ ਕਰੀ ਸ਼ਿਸ਼ੁ ਸੋਂ, ਬੋਲੇ-ਸੁਰ ਝੂਠਾਨੰਦ ਅਹੰਕਾਰਾ ।
ਮਲੇਰੀਏ ਕੀ ਜੜ ਰਹੀ ਮਲੇਛੋਂ ਕੀ ਗਈ,
ਡਾਰ ਦਈ ਜਿਹ ਸਿੰਧੂ ਹੈ ਖਾਰਾ ।111।

ਦੋਹਰਾ : ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਬੋਲ ਕੈ, ਐਸੋ ਕਹਯੋ ਸੁਨਾਇ—
ਜੇ ਕੋ ਸਿਖ ਮੇਰਾ ਹੋਇ, ਸੀਰੰਦ ਕੀ, ਈਟ ਨਦੀ ਮਹਿ ਪਾਇ ।112।

ਈਟ ਨਦੀ ਸੀਰੰਦ ਕੀ, ਜੋ ਨਰ ਦੇਵਹਿ ਡਾਰ ।
ਤਿਸ ਸਿਖ ਪੁੰਨ ਬਹੁਤਾ ਲਹਿਯੋ, ਅਸੁ ਗਜ ਗਊ ਅਪਾਰ ।113।

ਤਿਸ ਠਾਂ ਕੇ ਤੁਰਕ ਪਠਾਣ ਗਹਿ, ਮਾਰੋਂ ਸਿਖ ਜੁ ਕੋਇ ।
ਸੋ ਮੋ ਪੁਰਿ ਬਾਸਾ ਲਹੈ, ਤਿਸ ਸਿਖ ਅਟਕ ਨ ਹੋਇ ।114।

ਤੁਰਕ ਮਲੇਛਨ ਮਾਰਿ ਮਾਰਿ, ਡਾਰਹੁ ਕੂਕਰ ਮਾਸ ।
ਸਤਿਗੁਰ ਬਚਨ ਬਿਸਾਲ ਕਹਿ, ਸਭ ਮਲੇਛ ਕੋ ਨਾਸ ।115।

ਸਵੈਯਾ : ਜਬ ਬਾਤ ਸੁਨੀ ਗੁਰਪੂਤਨ ਕੀ, ਸਭ ਸਿਖ ਕਰਨ ਅਤਿ ਸੋਗਹਿ ਲਾਗੇ ।
ਰੋਇ ਕਰੈਂ ਬਿਲਲਾਟ ਬਡੇ, ਅਨੰਦ ਗਏ ਮਨ ਸੋਗਹਿ ਪਾਗੇ ।
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਕਹਯੋ ਕਰ ਕਾਰ ਕਢੇ, ਤਬੈ ਪਰ ਲਕੀਰ ਨ ਕਾਢੇ ਆਗੇ ।
ਬਹੁ ਲਕੀਰ ਕਢੀ ਗੁਰ ਜੀ ਕਹਯੋ, ਤਬ ਮੇਟ ਦਈ ਸਿਖਨ ਅਨੁਰਾਗੇ ।116।

ਚੌਪਈ : ਸਾਹਿਬ ਹੁਕਮ ਮੁਖ ਸੋਂ ਕਹਯੋ, ਸੁਨਹੁ ਸਿਖ ਮਨ ਲਾਇ ।
ਹਰਖ ਸੋਗ ਕਛੁ ਉਪਜ ਮਨ, ਕਾਰ ਮੇਟੀ ‘ਖਟੀ’ ਬਨਾਇ ।117। ਕੱਢੀ

ਤਬ ਸਿਖਨ ਕਰ ਜ਼ੋਰ ਕੈ, ਐਸੋ ਕਹੀ ਸੁਨਾਇ ।
ਖਾਟੀ ਮੇਟ ਲਕੀਰ ਕਾ, ਹਰਖ ਨ ਸੋਗ ਸੁਭਾਇ ।118।

ਜਿਉਂ ਤੁਮ ਖਟ ਮੇਟ ਲਕੀਰ ਕਾ, ਹਰਖ ਨ ਕਰਤੇ ਹੋਗੁ ।
ਤਿਉਂ ਮਾਯਾ ਪਦਾਰਥ ਆਇ ਜਾਇ, ਭੂਲ ਗੁਰੂ ਨਹਿੰ ਸੋਗ ।119।

ਦੋਹਰਾ : ਤਬ ਸਿਖਨ ਗੁਰਬਚਨ ਸੋਂ ਦੀਨੇ ਸੋਗ ਨਿਵਾਰ।
 ਸੋਗ ਸਿਖਨ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ, ਤੁਰਕਨ ਕੇ ਗ੍ਰਹਿ ਡਾਰ।120।
 ਗੁਰ ਅਸੋਗ, ਸੋਗੀ ਨ ਸਿਖ, ਸੋਗ ਮਲੇਛਨ ਲੀਨ।
 ਜਸ ਰਾਖਿ ਗੁਰ ਧਰਮ ਕੀ, ਧੁਜਾ ਬਾਂਧ ਧਰਿ ਦੀਨ।121।
 ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ ਸਦ ਗ੍ਰਿਹ ਬਿਖੈ, ਝੰਡੇ ਝੁਲਤ ਨਿਸ਼ਾਨ।
 ਗਾਵਤ ਗਰਜਤ ਪ੍ਰੇਮ ਸੋਂ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਨਿਧਾਨ।122।

ਇਤਿ ਸ੍ਰੀ ਜੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਫਤੇ ਸਿੰਘ ਜੀ
 ਧਰਮ ਰਾਖਿ, ਸੀਸ ਸਮਰਪਤੇ
 ਸਾਖੀ ਸੰਪੂਰਨ।

ਅੰਤਲੀਆਂ ਸਤਰਾਂ ਤੋਂ ਇਉਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ 1764 ਈ. ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਸਰਹੰਦ ਉਜਾੜੀ ਤਾਂ ਤੁਰਕਾਂ ਦੇ ਘਰੀਂ ਸੋਗ ਛਾ ਗਿਆ ਤੇ ਸਿੱਖ ਜੈ ਜੈ ਕਾਰ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਇਸ ਸੰਕੇਤ ਤੋਂ ਇਸ ਦਾ ਰਚਨਾਕਾਲ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਵੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੀਸ ਕਟਾਰ ਨਾਲ ਉਤਾਰੇ ਗਏ ਤੇ ਇਕ ਚੌਤਰੇ ਹੇਠ ਚਿਣੇ ਤੇ ਦੱਬੇ ਗਏ। ਨੀਹਾਂ ਵਿਚ ਚਿਣਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਇਥੇ ਦਰਜ ਨਹੀਂ।

ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ (ਸੈਣਾ ਸਿੰਘ), ਬੰਸਾਵਲੀਨਾਮਾ (ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿੱਬਰ), ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ (ਬਾਵਾ ਸੂਰੂਪ ਚੰਦ), ਗੁਰਬਿਲਾਸ ਪਾ: ੧੦ (ਭਾਈ ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ), ਗੁਰਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਯ (ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ) ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ (ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ) ਆਦਿ ਵਿਚ ਵੀ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਜੱਲਾਦਾਂ ਵਲੋਂ ਤੇਜ਼ ਕਟਾਰ, ਛੁਰੀ, ਖੰਡੇ ਜਾਂ ਸ਼ਮਸ਼ੀਰ ਆਦਿ ਨਾਲ ਜ਼ਿਬਹ ਕਰਨਾ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਦੀਵਾਰ ਵਿਚ ਚਿਣੇ ਜਾਣ ਦੀ ਰਵਾਇਤ ਕਾਫੀ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੈ ਤੇ ਸ਼ਾਇਦ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਸਰਹੰਦ ਦੀ ਇੱਟ ਨਾਲ ਇੱਟ ਖੜਕਾਈ। ਪੁਰਾਣੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਜਦ ਕੋਈ ਸਿੱਖ ਫਤਹਿਗੜ੍ਹ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਉਥੋਂ ਦੋ-ਚਾਰ ਇੱਟਾਂ ਚੁੱਕ ਕੇ ਜ਼ਰੂਰ ਤੋੜਦਾ ਭੰਨਦਾ। ਇਹ ਰੀਤਿ ਕਵੀ ਦੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸੀ। ਆਖ਼ਰ ਇਸ ਨਾਮੁਰਾਦ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਮਲਬਾ ਰੇਲ ਲਾਈਨ ਉੱਤੇ ਵਿਛਾਉਣ ਦੇ ਕੰਮ ਆਇਆ।

ਇਕ ਹੋਰ ਗੱਲ ਦਾ ਚਰਚਾ ਕਰਨਾ ਵੀ ਕੁਥਾਂ ਨਹੀਂ, ਰਵਾਇਤ ਹੈ ਸਧਨਾ ਭਗਤ ਸਰਹੰਦ ਦਾ ਸੀ, ਉਸ ਦੇ ਨਾਂ ਦੀ ਅਧੂਰੀ ਮਸਜਿਦ ਅਜੇ ਤਕ ਖੜੀ ਹੈ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਰਈ ਲੋਕਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮਸੀਤ ਦੀ ਦੀਵਾਰ ਵਿਚ ਚਿਣੇ ਜਾਣ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ, ਫਤਵੇ ਅਨੁਸਾਰ ਜਦ ਉਹ ਕੰਧ ਵਿਚ ਚਿਣਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਰੱਬ ਅੱਗੇ ਪੁਕਾਰ ਕੀਤੀ। ਜਿਸ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਦੀਵਾਰ ਧੜਮ ਕਰਕੇ ਡਿੱਗ ਪਈ। ਮਾਲਵੇ ਦੇ ਸੰਤ ਹੁਣ ਤਕ ਇਉਂ ਧਾਰਨਾ ਲਾਉਂਦੇ ਸੁਣੀਂਦੇ ਹਨ :

‘ਜਦੋਂ ਸਧਨੇ ਨੇ ਨਾਮ ਉਚਾਰਿਆ, ਧਾੜ ਧਾੜ ਕੰਧਾਂ ਡਿੱਗ ਪਈਆਂ।’

ਖ਼ੈਰ, ਦੀਵਾਰ ਵਿਚ ਚਿਣੇ ਜਾਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਤਸੀਹੇ ਦੇਣ ਦਾ ਸੀ। ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੇ ਤਸੀਹੇ ਸਹਾਰ ਕੇ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਇਧਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵੀ ਇਸ ਸ਼ਹੀਦੀ ਸਾਕੇ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਮੋਹ-ਗ਼ਸਤ ਨਹੀਂ ਹੋਏ ਸਗੋਂ ਬੜੇ ਫ਼ਖ਼ਰ ਨਾਲ ਕਿਹਾ :

ਇਨ ਪੁਤ੍ਰਨ ਕੇ ਸੀਸ ਪੈ, ਵਾਰ ਦੀਏ ਸੁਤ ਚਾਰ।

ਚਾਰ ਮੂਏ ਤੋਂ ਕਿਆ ਭਯਾ, ਜੀਵਤ ਕਈ ਹਜ਼ਾਰ।

ਇਕ ਗੱਲ ਧਿਆਨ ਯੋਗ ਹੈ, ਜਿਸ ਪਿਤਾ ਦੇ ਚਾਰੇ ਬੱਚੇ ਦੋ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਵਿਚ ਇਉਂ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ ਹੋਣ, ਉਸ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਸੌਖੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ। ਇਕ ਕਵੀ ਨੇ ਇਹ ਵੇਦਨਾ-ਮਈ ਮਨੋ-ਚਿਤ੍ਰ ਇਕ ਛੰਦ ਵਿਚ ਇਉਂ ਖਿਚਿਆ ਹੈ :

ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦੇਣ ਚੱਲੇ,

ਜੋੜੀ ਏਸ ਪਾਸੇ ਜੋੜੀ ਓਸ ਪਾਸੇ।

ਓਸ ਵੇਲੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਖਿਚ ਹੈਸੀ,

ਬੋੜੀ ਏਸ ਪਾਸੇ ਬੋੜੀ ਓਸ ਪਾਸੇ।

ਇਹ ਤਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਆਖ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਜੇ

‘ਜੋੜੀ ਏਸ ਪਾਸੇ ਤੋੜੀ ਓਸ ਪਾਸੇ।’

ਚਾਰੇ ਲਾਲ ਦਸਮੇਸ਼ ਨੇ ਵਾਰ ਕੇ ਤੇ,

ਤੋੜੀ ਏਸ ਪਾਸੇ ਜੋੜੀ ਓਸ ਪਾਸੇ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚਾਰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਅਜੇਹੀ ਬੇਮਿਸਾਲ

ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੇ ਸਭ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ। ਕਿਤਨੇ ਕਵੀਆਂ ਕਲਮਾਂ ਉਠਾਈਆਂ, ਕਈ ਕਿੱਸੇ ਲਿਖੇ ਗਏ ਪਰ ਇਹ ਮਜ਼ਮੂਨ ਫਿਰ ਵੀ ਪੁਰਾਣਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਕੇਵਲ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ, ਉਰਦੂ ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ ਵਿਚ ਵੀ ਕਈ ਨਜ਼ਮਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਹਿੰਦੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਵੀ ਮੈਥਲੀ ਸ਼ਰਨ ਗੁਪਤਾ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਹੈ :

ਜਿਸ ਕੁਲ ਜਾਤਿ ਦੇਸ਼ ਕੇ ਬੱਚੇ, ਦੇ ਸਕਤੇ ਹੈਂ ਯੋਂ ਬਲੀਦਾਨ।

ਉਸ ਕਾ ਵਰਤਮਾਨ ਕੁਛ ਭੀ ਹੋ, ਪਰ ਭਵਿੱਖ ਹੈਂ ਮਹਾਂ ਮਹਾਨ।

(ਗੁਰੂ ਕੁਲ)

ਮਿਰਜ਼ਾ ਮੁਹੰਮਦ ਅਬਦੁਲ ਗ਼ਨੀ ਨੇ 'ਜੌਹਰਿ ਤੇਗ' ਨਾਂ ਹੇਠ ਵੱਡੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਲਿਖੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਕੁਝ ਸ਼ੇਅਰ ਕਾਫ਼ੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਅਜੇ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ 'ਤੇ ਹਨ :

ਮੁਝ ਕੋ ਭੀ ਦੀਜੇ ਹੁਕਮ ਕਿ ਜੌਹਰ ਦਿਖਾਊ ਮੈਂ।

ਜਾਏ ਬਲਾ ਸੇ ਜਾਨ ਪੇ ਵਾਪਸ ਨਾ ਆਊ ਮੈਂ।

ਜੋਸ਼ ਸੇ ਮੈਦਾਂ ਮੇਂ ਕਦਮ ਕੋ ਬੜਾਊ ਮੈਂ।

ਭੂਚਾਲ ਕੀ ਤਰਹ ਸੇ ਜਹਾਂ ਹਲਾਊ ਮੈਂ।

ਨਾਮ ਕਾ ਅਜੀਤ ਹੂੰ ਜੀਤਾ ਨਾ ਜਾਊਂਗਾ।

ਜੀਤਾ ਤੋ ਬੈਰ ਹਾਰ ਕੇ, ਜੀਤਾ ਨਾ ਆਊਂਗਾ।

ਲੜਕੇ ਨੇ ਲੜ ਕੇ ਜਾਨ ਦੀ ਆਖਰ ਕੋ ਜੰਗ ਮੇਂ।

ਆਯਾ ਥਾ ਹੌਸਲੇ ਸੇ ਧਰਮ ਕੀ ਉਮੰਗ ਮੇਂ।

ਬੇਟੇ ਕੇ ਕਤਲ ਹੋਨੇ ਕੀ ਪਹੁੰਚੀ ਜੂੰਹੀ ਖ਼ਬਰ।

ਜਾਨਾ ਯਿ ਬਾਪ ਨੇ ਹੂਆ ਕਤਲ ਵਹ ਪਿਸਰ।

ਸ਼ੁਕਰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਕਾ ਕੀਆ ਝਟ ਉਠਾ ਕੇ ਸਰ।

ਔਰ ਅਰਜ਼ ਕੀ ਕਿ ਬੰਦਾ ਪੇ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕੀ ਕਰ ਨਜ਼ਰ।

ਮੁਝ ਪਰ ਸੇ ਆਜ਼ ਤੇਰੀ ਅਮਾਨਤ ਅਦਾ ਹੂਈ।

ਬੇਟੇ ਕੀ ਜਾਂ ਧਰਮ ਕੀ ਖ਼ਾਤਰ ਛਿਦਾ ਹੂਈ।

ਉਰਦੂ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦੇ ਕਿੱਸੇ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੋਹਣੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹਕੀਮ ਅੱਲ੍ਹਾ ਯਾਰ ਖ਼ਾਂ ਜੋਗੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ 1913

ਈ. ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦਾਨਿ ਵਫ਼ਾ ਨਾਂ ਹੇਠ ਸਰਹੰਦ ਦਾ ਸਾਕਾ, 1915 ਈ. ਵਿਚ ਗੰਜਿ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਨਾਮ ਹੇਠ ਚਮਕੌਰ ਦਾ ਸਾਕਾ ਕਲਮਬੰਦ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਸਿਦਕੀ ਸ਼ਾਇਰ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦਾ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸੀ ਤੇ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਉਰਦੂ ਵਿਚ ਇਕ ਰਸਾਲਾ 'ਗਊ ਮਾਤਾ' ਵੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਸਵਰਗਵਾਸੀ ਸ. ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਸ਼ੇਰਿ-ਪੰਜਾਬ ਐਡੀਟਰ 'ਲਾਇਲ ਗਜ਼ਟ' ਇਸ ਨੂੰ ਹੱਲਾਸ਼ੇਰੀ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ 'ਤੇ ਹੀ ਇਸ ਨੇ ਇਹ ਸਾਕੇ ਸੁੰਦਰ ਨਜ਼ਮ ਵਿਚ ਲਿਖੇ। ਅਸੀਂ ਇਸ ਦੀਆਂ ਕਾਵਿਕ ਖੂਬੀਆਂ ਦੇ ਵੇਰਵੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ। ਪਾਠਕ ਖੁਦ ਦੇਖਣਗੇ ਕਿ ਇਸ ਕਵੀ ਨੇ ਕਿਸ ਖੂਬਸੂਰਤੀ, ਜੋਸ਼, ਸ਼ਰਧਾ ਤੇ ਸਿਦਕ ਨਾਲ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਕਵੀ ਦਾ ਇਹ ਮਾਣ ਤੇ ਫ਼ਖ਼ਰ, ਯੋਗ ਹੀ ਹੈ :

ਅਸ਼ਯਾਰ ਸੇ ਮੁਰਦੋਂ ਕੋ ਭੀ ਜ਼ਿੰਦਾ ਕੀਆ ਮੈਂ ਨੇ।

ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਮਰੀਜ਼ੋਂ ਕੋ ਮਸੀਹਾ ਕੀਆ ਮੈਂ ਨੇ।

'ਉਰਦੂਇ ਮੁਅੱਲਾ' ਕੋ ਮੁਜੱਲਾ ਕੀਆ ਮੈਂ ਨੇ।

ਨਾ ਪੈਦ ਥਾ ਜੁ ਰੰਗ ਵਹ ਪੈਦਾ ਕੀਆ ਮੈਂ ਨੇ।

ਤਹਸੀਂ ਲੀਆ ਕਰਤਾ ਹੂੰ ਟੁਟੇ ਹੂਏ ਦਿਲ ਸੇ।

ਬਸ ਇਸ਼ਕ ਕੇ ਮਾਰੇ ਹੂਏ ਲੂਟੇ ਹੂਏ ਦਿਲ ਸੇ। 67।

(ਗੰਜਿ ਸ਼ਹੀਦਾਂ)

ਇਹ ਅਮੋਲਕ ਰਚਨਾਵਾਂ, ਪੰਜਾਹ ਕੁ ਵਰ੍ਹੇ ਹੋਏ, ਉਰਦੂ ਵਿਚ ਛਪੀਆਂ ਸਨ ਤੇ ਹੁਣ ਇਹ ਉਰਦੂ ਵਿਚ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ। ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਲਾਭ ਲਈ ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਚ ਲਿਪੀਆਂਤਰ ਕਰ ਕੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਔਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਵੀ ਬਰਾਬਰ ਹੀ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਆਸ ਹੈ ਸਾਹਿਤ-ਪ੍ਰੇਮੀ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸ-ਪ੍ਰੇਮੀ ਦੋਵੇਂ ਇਸ ਦਾ ਲਾਭ ਉਠਾਉਣਗੇ।

ਕਲਮ ਮੰਦਿਰ, ਪਟਿਆਲਾ

ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਪਦਮ

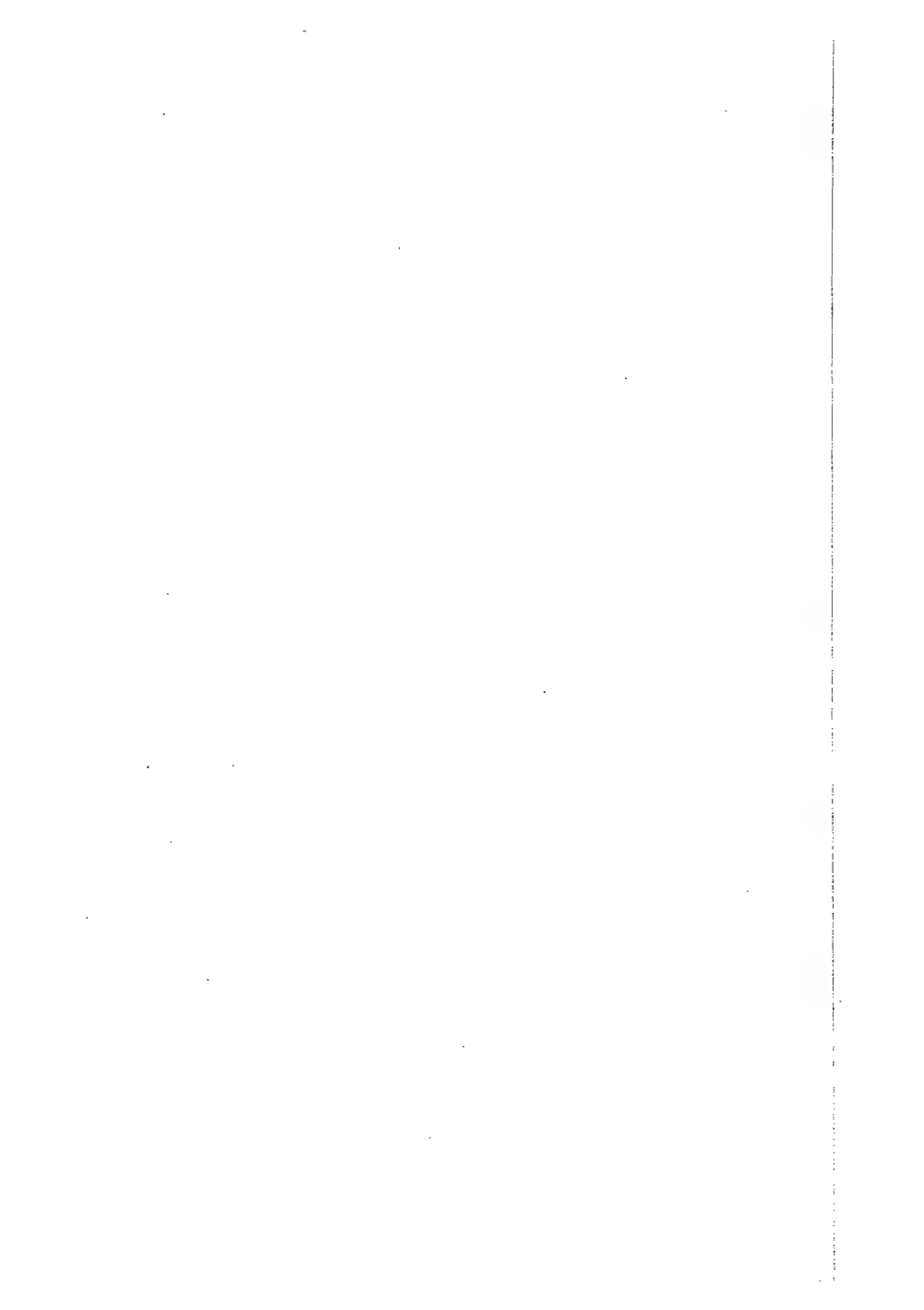
1967

1.

ਗੰਜਿ ਸ਼ਹੀਦਾਂ

ਰਚਿਤ

ਹਕੀਮ ਅਲੱਫ਼ ਯਾਰ ਖ਼ਾਂ ਜੋਗੀ

1

ਜਿਸ ਦਮ ਹੂਏ ਚਮਕੌਰ ਮੇਂ ਸਿੰਘੋਂ ਕੇ ਉਤਾਰੇ
ਝੁੱਲਾਏ ਹੂਏ ਸ਼ੇਰ ਬੇ ਸਭ 'ਗ਼ੈਜ਼' ਕੇ ਮਾਰੇ
ਆਖੋਂ ਸੇ ਨਿਕਲਤੇ ਬੇ ਦਲੇਰੋਂ ਕੇ 'ਸ਼ਰਾਰੇ'
ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ ਸਿਵਾ ਔਰ ਗ਼ਜ਼ਬਨਾਕ ਬੇ ਸਾਰੇ

ਗੁੱਸੇ ਸੇ ਨਜ਼ਰ ਜਾਤੀ ਥੀ 'ਅਫ਼ਵਾਜ਼ਿ ਅਦੂ' ਪਰ।
ਤੇਰੇ ਸੇ ਨਿਗਹ ਪੜਤੀ ਥੀ ਦੁਸ਼ਮਨ ਕੇ 'ਗਲੂ' ਪਰ।

ਗੁੱਸਾ
ਚੰਗਿਆੜੇ

ਸ਼ਤਰੂ ਸੈਨਾ
ਗਲਾ

2

ਜਬ ਦੂਰ ਸੇ ਦਰਿਆ ਕੇ ਕਿਨਾਰੇ ਨਜ਼ਰ ਆਏ
ਭੂਬੇ ਹੂਏ ਸਰਸਾ ਮੇਂ ਪਿਆਰੇ ਨਜ਼ਰ ਆਏ
ਯੇਹ ਦੇਖ ਕੇ ਬਿਗੜੇ ਹੂਏ ਸਾਰੇ ਨਜ਼ਰ ਆਏ
ਬਿਫਰੇ ਹੂਏ ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ ਦੁਲਾਰੇ ਨਜ਼ਰ ਆਏ

ਕਹਤੇ ਬੇ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ਹਮੇਂ ਰਨ ਕੀ।
ਮੱਟੀ ਤਕ ਉੜਾ ਸਕਤੇ ਹੈਂ, ਦੁਸ਼ਮਨ ਕੇ ਚਮਨ ਕੀ।

3

ਤੂਫ਼ਾਂ-ਜ਼ਦਾ ਦਰਿਆ ਕੋ ਅਭੀ ਪਾਰ ਕਰੇਂਗੇ
ਠੋਕਰ ਸੇ ਹਰ ਇਕ ਮੌਜ ਕੋ ਹਮਵਾਰ ਕਰੇਂਗੇ
ਬਦ-ਅਹਿਦ ਸਿਤਮਗਾਰੋਂ ਸੇ 'ਪੈਕਾਰ' ਕਰੇਂਗੇ
ਹਮ ਦੋਨੋਂ ਤੋ ਦਸ ਲਾਖ ਕੋ 'ਫ਼ਿੱਨਾਰ' ਕਰੇਂਗੇ

ਦਾਦੀ ਹੈ ਕਿਧਰ ਮਾਏਂ ਕਿਧਰ, ਭਾਈ ਕਹਾਂ ਹੈਂ ?
ਆਖੋਂ ਸੇ ਕਈ ਖ਼ਾਲਸੇ ਪਿਆਰੇ ਭੀ ਨਿਹਾਂ ਹੈਂ ?

ਜੰਗ
ਤਬਾਹ

4

ਧੋਖਾ ਦੀਆ ਹਰ ਸਿੰਘ ਕੋ, 'ਪੈਮਾਂ-ਸ਼ਿਕਨੋਂ' ਨੇ
 ਬੇ-ਮਿਹਰੋਂ ਨੇ ਬੇ-ਧਰਮੋਂ ਨੇ 'ਈਮਾਂ-ਸ਼ਿਕਨੋਂ' ਨੇ
 ਜਬ ਇਤਨਾ ਕਹਾ 'ਜੁਲ' ਦੀਆਂ ਅਹਿਸਾਂ-ਸ਼ਿਕਨੋਂ ਨੇ
 'ਪੇਸ਼ਾਨੀ' ਪਿ ਬਲ ਡਾਲੇ ਪਰੇਸ਼ਾਂ-ਸ਼ਿਕਨੋਂ ਨੇ
 ਬੇ ਚੀਂ ਬਜਬੀਂ ਲਹਿਰ ਯਾ ਸੀਸ਼ੇ ਮੇਂ ਪੜੀ ਥੀ।
 ਮਾਥੇ ਪੈ ਪਸੀਨਾ ਥਾ, ਯਾ 'ਅਫਸ਼ਾਂ' ਸੀ ਜੜੀ ਥੀ।

ਬਚਨ-ਭੰਗੀ

ਧਰਮ-ਕੁਸ਼ਟ

ਫਰੇਬ

ਮੱਥਾ

ਕਣੀਆਂ

5

ਇਤਨੇ ਮੇਂ ਮੁਖਾਤਿਬ ਹੂਏ ਸਤਿਗੁਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ
 ਵੁਹ ਸਾਬਰੋ-ਸ਼ਾਕਰ ਵੁਹ ਬਹਾਦਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ
 ਰਸਤੇ ਮੇਂ ਗੰਵਾ ਆਏ ਬੇ ਦੋ 'ਦੁਰ' ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ
 ਬੇ ਗਮ ਕੀ ਜਗਹ ਸ਼ਾਂਤੀ ਸੇ ਪੁਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ
 ਫੁਰਮਾਏ ਵੁਹ ਸਭ ਸੇ ਨਹੀਂ ਮੌਕਾ ਯਿਹ ਗਜ਼ਬ ਕਾ।
 ਪੂਰਾ ਯਹੀਂ ਕੱਲ ਹੋਗਾ, ਇਰਾਦਾ ਮੇਰੇ ਰੱਬ ਕਾ।

ਮੋਤੀ

6

ਜਿਸ ਖਿੱਤੇ ਮੇਂ ਹਮ ਕਹਤੇ ਬੇ, ਆਨਾ ਯਿਹ ਵੁਹੀ ਹੈ
 ਕੱਲ ਲੁਟ ਕੇ ਹੈ ਜਿਸ ਜਗਹ ਸੇ ਜਾਨਾ ਯਿਹ ਵੁਹੀ ਹੈ
 ਜਿਸ ਜਾ ਪੈ ਬੱਚੋਂ ਕੋ ਕਟਾਨਾ ਯਿਹ ਵੁਹੀ ਹੈ
 ਮੱਟੀ ਕਹੇ ਦੇਤੀ ਹੈ ਠਿਕਾਨਾ ਯਿਹ ਵੁਹੀ ਹੈ
 ਇਕ ਮੋਰਚੇ ਮੇਂ ਫਿਰ ਵਹੀਂ ਸਰਕਾਰ ਦਰ ਆਏ।
 ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ ਅਕਾਲੀ ਵਹੀਂ ਸਤਿਗੁਰ ਜਿਧਰ ਆਏ।

7

ਜਬ ਕਿਲਾ ਮੇਂ ਜਾ ਉਤਰੀ ਥੀ ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਸਵਾਰੀ
 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਕੀ ਫਤਹਿ' ਤਬ ਦਲੇਰੋਂ ਨੇ ਪੁਕਾਰੀ
 ਵੁਹ 'ਹਮਹਮਾ' ਸ਼ੇਰੋਂ ਕਾ ਵੁਹ ਆਵਾਜ਼ ਥੀ ਭਾਰੀ
 ਬਰ ਬਰਾ ਗਿਆ ਚਮਕੌਰ ਹੂਆ 'ਜਲਜਲਾ' ਤਾਰੀ
 'ਸਕਤੇ' ਮੇਂ ਖੁਦਾਈ ਥੀ ਤੋ ਹੈਰਤ ਮੇਂ ਜਹਾਂ ਥਾ।
 ਨਾਅਰਾ ਸੇ ਹੂਆ ਚਰਖ ਭੀ 'ਸਾਕਿਨ' ਯਿਹ ਗੁਮਾਂ ਥਾ।

ਚੜ੍ਹਤ

ਭੁਚਾਲ

ਸੁੰਨ

ਅਹਿੱਲ

ਸ਼ੈਮੇ ਕੀਏ 'ਇਸਤਾਦਰ' ਵਹੀਂ ਉਠ ਕੇ ਕਿਸੀ ਨੇ
ਖੋਲ੍ਹੀ ਕਰਮ ਆਰਾਮ ਕੋ ਹਰ ਏਕ 'ਜਰੀ' ਨੇ
ਰਹਿਰਾਸ ਕਾ ਦੀਵਾਨ ਸਜਾਇਆ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ
ਮਿਲਜੁਲ ਕਰ ਸਰੇ ਸ਼ਾਮ ਭਜਨ ਗਾਇਆ ਸਭੀ ਨੇ

ਖੜੇ

ਜੋਧਾ

ਖਾਨਾ ਕਈ ਵਕਤੋਂ ਮੇਂ 'ਮੁਯੱਸਰ' ਨਾ ਥਾ ਆਇਆ।

ਪ੍ਰਾਪਤ

ਇਸ ਸ਼ਾਮ ਭੀ ਸ਼ੇਰੋਂ ਨੇ ਕੜਾਕਾ ਹੀ ਉਠਾਇਆ।

ਕੁਛ ਲੇਟ ਗਏ ਖਾਕ ਪਿ 'ਜੀ-ਪੋਸ਼' ਬਿਛਾ ਕਰ
ਪਹਰਾ ਲਗਾ ਦੇਨੇ ਕੁਈ ਤਲਵਾਰ ਉਠਾ ਕਰ
ਗੋਬਿੰਦ ਭੀ 'ਸ਼ਬ ਬਾਸ਼' ਹੂਏ ਸ਼ੈਮਾਂ ਮੇਂ ਜਾਕਰ
ਦੇਖਾ ਤੋਂ ਵਹਾਂ ਬੈਠੇ ਹੈਂ ਗਰਦਨ ਕੋ ਝੁਕਾ ਕਰ

ਘੋੜੇ ਦਾ ਜੀਨ

ਗਤੀ-ਵਿਸਰਾਮ

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਹੈ ਮੂੰਹ ਸੇ ਨਿਕਲਤਾ।

ਹੈਂ ਤੂੰ ਹੀ ਤੂੰ, ਤੂਹੀ ਤੂੰ, ਹੈ ਮੂੰਹ ਸੇ ਨਿਕਲਤਾ।

ਜਬ ਡੇਢ ਘੜੀ ਰਾਤ ਗਈ 'ਜ਼ਿਕਰਿ ਖੁਦਾ' ਮੇਂ
ਸ਼ੈਮੇ ਸੇ ਨਿਕਲ ਆਏ ਸਰਕਾਰ ਹਵਾ ਮੇਂ
ਕਦਮੋਂ ਸੇ ਟਹਿਲਤੇ ਥੇ ਮਗਰ ਦਿਲ ਥਾ 'ਦੁਆ' ਮੇਂ
ਬੋਲੇ, 'ਐ ਖੁਦਾਵੰਦ! ਹੂੰ ਖੁਸ਼ ਤੇਰੀ ਰਜ਼ਾ ਮੇਂ

ਰੱਬੀ ਯਾਦ

ਅਰਦਾਸ

ਕਰਤਾਰ ਸੇ ਕਹਤੇ ਥੇ ਗੋਇਆ 'ਰੂਬਰੂ' ਹੋ ਕਰ।

ਸਨਮੁਖ

'ਕੱਲ ਜਾਉਂਗਾ ਚਮਕੌਰ ਸੇ ਮੈਂ ਸੁਰਖਰੂ ਹੋ ਕਰ।'

'ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਹੂੰ ਬੱਚੇ ਭੀ ਮਿਰੇ ਤੇਰੇ ਹੈਂ ਮੌਲਾ
ਥੇ ਤੇਰੇ ਹੀ, ਹੈਂ ਤੇਰੇ ਰਹੋਗੇ ਤੇਰੇ ਦਾਤਾ
ਜਿਸ ਹਾਲ ਮੇਂ ਰਖੇਂ ਤੂ ਵਹੀ ਹਾਲ ਹੈ ਅੱਛਾ
'ਜੁਜ਼' ਸ਼ੁਕਰ ਆਨੇ ਕਾ ਜੁਬਾਂ ਪਰ ਨਹੀਂ ਸ਼ਿਕਵਾ

ਬਿਨਾ

ਲੇਟੇ ਹੂਏ ਹੈਂ ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ਆਜ ਜ਼ਿਮੀਂ ਪਰ

ਕਿਸ ਤਰਹ ਸੇ ਚੈਨ ਆਏ ਹਮੇਂ 'ਸ਼ਾਹਿ-ਨਸ਼ੀ' ਪਰ।

ਸ਼ਾਹੀ ਆਸਣ

12

ਜਿਹ ਕਹਕੇ ਗੁਰੂ 'ਲਸ਼ਕਰਿ ਖੁਫਤਾ' ਮੇਂ ਦਰ ਆਏ
ਪਹਰੇ ਪੇ ਜਵਾਂ ਉਘਤੇ ਅਕਸਰ ਨਜ਼ਰ ਆਏ
ਯੂੰ ਹਰ ਜਗ੍ਹਾ ਖਾਮੋਸ਼ ਗਾਏ, ਬੇਖਬਰ ਆਏ
ਸੋਏ ਹੂਏ ਬੱਚੇਂ ਕੇ 'ਕਹੀ' ਜੂੰ ਪਿਦਰ ਆਏ
ਗ਼ਰਜ਼ਿ ਕਿ ਦਬੇ ਪਾਉਂ ਟਹਲਨੇ ਲਗੇ ਸਤਿਗੁਰ।
ਭਗਤੀ ਸੇ ਮੁਰੀਦੋਂ ਕੀ, ਬਹਲਨੇ ਲਗੇ ਸਤਿਗੁਰ।

ਸੁੱਤੀ ਫੌਜ

ਪਾਸ

13

ਸਾਢੇ ਕਬੀ ਸਿੰਘੋਂ ਕੇ ਉਠਾਤੇ ਥੇ ਜ਼ਿਮੀਂ ਸੇ
ਕੇਸ ਉਸਕੇ ਜੁ ਝਾੜੇ ਤੋ ਲੀ ਖਾਕ ਉਸਕੀ 'ਜਬੀ' ਸੇ
ਸਰ ਠੀਕ ਕੀਏ ਸਰਕੇ ਹੂਏ 'ਬਾਲਸ਼ਿ ਜ਼ੀ' ਸੇ
ਤਰਤੀਬ ਦੀ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਕੋ ਲਾ ਲਾ ਕੇ ਕਹੀਂ ਸੇ
ਹਾਸ਼ਾ! ਕਿਸੀ ਮੁਰਸ਼ਦ ਮੇਂ 'ਅਸਯਾਰ' ਨਹੀਂ ਹੈ।
ਜਿਹ ਪਿਆਰ ਕਿਸੀ ਪੀਰ ਮੇਂ 'ਜ਼ਿਨਹਾਰ' ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਮਸਤਕ

ਕਾਠੀ ਦੇ ਤਕੀਏ

ਪਰਸ਼ੁਆਰਥ

ਹਰਗਿਜ਼

14

ਥੇ ਦੇਖਤੇ ਹਰ ਇਕ ਕੋ ਗੁਰੂ 'ਦੀਦਾਏ' ਤਰ ਸੇ
ਉਲਫਤ ਕੀ ਨਿਗਾਹੋਂ ਸੇ ਮੁਹੱਬਤ ਕੀ ਨਜ਼ਰ ਸੇ
ਬਾਧੇ ਹੂਏ ਪਟਕਾ ਪਏ ਖ਼ਿਦਮਤ ਥੇ ਕਮਰ ਸੇ
ਥਾ ਜਾਗਤਾ ਕੋਈ ਤੋ ਸਰਕ ਜਾਤੇ ਥੇ ਸਰ ਸੇ
ਨਫਰਤ ਥੀ ਯਾਂ ਤਕ ਸ਼ਹਿ ਵਾਲਾ ਕੋ 'ਰਿਆ' ਸੇ।
ਨੇਕੀ ਕੋ ਛੁਪਾਤੇ ਥੇ ਸਦਾ 'ਮਾਓ-ਸ਼ੁਮਾ' ਸੇ।

ਸਜਲ

ਦਿਖਾਵਾ

ਲੋਕਾਂ ਪਾਸੋਂ

15

ਜਿਨ ਸਿੰਘੋਂ ਨੇ ਕੱਲ ਮੌਤ ਕੇ ਸਾਹਿਲ ਥਾ ਉਤਰਨਾ
ਕੱਲ ਸੁਬਹ ਥਾ ਜਿਨ ਖ਼ਾਲਸੋਂ ਨੇ ਜੰਗ ਮੇਂ ਮਰਨਾ
ਬਾਲੀਂ ਸੇ ਸ਼ਹੀਦੋਂ ਕੇ ਹੂਆ ਜਬਕਿ ਗੁਜ਼ਰਨਾ
ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੂਆ ਇਸ ਜਾ ਸੇ ਕਦਮ ਆਗੇ ਕੋ ਧਰਨਾ
ਚੁਮਾ ਕਬੀ 'ਹਲਕੁਮ' 'ਦਹਨ' ਚੁਮਨੇ ਬੈਠੇ।
ਜਬ 'ਪਾਇਤੀ' ਆਏ ਤੋ ਚਰਨ ਚੁਮਨੇ ਬੈਠੇ।

ਗੱਲ, ਮੁਖ

ਪੈਦ ਵੱਲ

ਫੁਰਮਾਇ 'ਸਹਰ' ਸੋ ਕੇ ਯਿਹ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਨ ਹੋਂਗੇ
 ਅਬ ਸੋ ਕੇ ਯਿਹ ਫਿਰ ਨੀਂਦ ਸੇ ਬੇਦਾਰ ਨ ਹੋਂਗੇ
 ਹਮ ਹੋਂਗੇ ਮੁਸੀਬਤ ਮੇਂ ਮਗਰ ਯਾਰ ਨ ਹੋਂਗੇ
 ਯੇ ਸਿੰਘ ਪਿਆਰੇ ਯਿਹ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਨ ਹੋਂਗੇ
 ਸੋਏ ਹੋਏ ਸ਼ੇਰੋਂ ਕੋ ਗਲੇ ਅਪਨੇ ਲਗਾਇਆ।
 ਸਤਿਗੁਰ ਨੇ ਦਲੇਰੋਂ ਕੋ ਗਲੇ ਅਪਨੇ ਲਗਾਇਆ।

ਤੜਕਸਾਰ

ਇਨਸਾਫ਼ ਕਰੇ ਜੀ ਮੇਂ ਜ਼ਮਾਨਾ ਤੋ ਯਕੀਂ ਹੈ
 ਕਹਿ ਦੋ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਕਾ ਸਾਨੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ
 ਯਿਹ ਪਿਆਰ ਮੁਰੀਦੋਂ ਸੇ ਯਿਹ 'ਸ਼ਫਕਤ' ਭੀ ਕਹੀਂ ਹੈ
 ਭਗਤੀ ਮੇਂ ਗੁਰੂ ਅਰਜ਼, ਸੰਸਾਰ ਜ਼ਿਮੀਂ ਹੈ
 ਉਲਫ਼ਤ ਕੇ ਜਜ਼ਬੇ ਨਹੀਂ ਦੇਖੇ ਕਹੀਂ ਹਮ ਨੇ।
 ਹੈ ਦੇਖਨਾ ਇਕ ਬਾਤ ਸੁਨੇ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹਮ ਨੇ।

ਕ੍ਰਿਪਾਲਤਾ

ਕਰਤਾਰ ਕੀ ਸੌਗੰਦ ਹੈ ਨਾਨਕ ਕੀ ਕਸਮ ਹੈ
 ਜਿਤਨੀ ਭੀ ਹੋ ਗੋਬਿੰਦ ਕੀ ਤਾਰੀਫ਼ ਵੁਹ ਕਮ ਹੈ
 'ਹਰ ਚੰਦ' ਮਿਰੇ ਹਾਥ ਮੇਂ ਪੁਰਜ਼ੋਰ ਕਲਮ ਹੈ
 ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ ਲਿਖੂੰ ਵਸਫ਼ ਕਹਾਂ 'ਤਾਬਿ ਰਕਮ' ਹੈ
 ਇਕ ਆਖ ਸੇ ਕਿਆ ਬੁਲਬੁਲਾ ਕੁਲ 'ਬਹਿਰ' ਕੋ ਦੇਖੇ।
 ਸਾਹਿਲ ਕੋ ਯਾ ਮੰਝਧਾਰ ਕੋ ਯਾ ਲਹਿਰ ਕੋ ਦੇਖੇ।

ਭਾਵੇਂ

ਲਿਖਣ-ਸ਼ਕਤੀ

ਸਾਗਰ

ਮੱਦਾਹ ਹੂੰ ਨਾਨਕ ਕਾ 'ਸਨਾ ਖ਼ੁਹ' ਹੂੰ ਤੋ ਤੇਰਾ
 ਪਿਨਹਾਂ ਹੂੰ ਤੋ ਤੇਰਾ ਹੂੰ ਨੁਮਾਯਾਂ ਹੂੰ ਤੋ ਤੇਰਾ
 ਸਾਦਾਂ ਹੂੰ ਤੋ ਤੇਰਾ ਹੂੰ ਸਨਾ-ਖ਼ਵਾਹ ਹੂੰ ਤੋ ਤੇਰਾ
 ਹਿੰਦੂ ਹੂੰ ਤੋ ਤੇਰਾ ਹੂੰ ਮੁਸਲਮਾਂ ਹੂੰ ਤੋ ਤੇਰਾ
 ਕਰਬਾਨੀਆਂ ਕੀ ਤੂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਰਾਹੇ-ਹੁਦਾ ਮੇਂ।
 ਦਰਜਾ ਹੈ ਤਿਰਾ ਖ਼ਾਸ ਹੀ ਖ਼ਾਸਾਨੇ-ਖ਼ੁਦਾ ਮੇਂ।

ਜਸ ਗਾਉਣ ਵਾਲਾ

20

ਐ ਸਤਿਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ! ਤੂੰ ਵਹ 'ਅਬਰਿ ਕਰਮ' ਹੈ
ਐ ਸਤਿਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ! ਤੂੰ ਵਹ 'ਅਬਰਿ ਹਮਮ' ਹੈ
ਸਾਨੀ ਤੇਰਾ ਦਾਰਾ ਥਾ ਨ ਸਿਕੰਦਰ ਹੈ ਨ 'ਜਮ' ਹੈ
ਖਾਤਾ ਤੇਰੇ ਕਦਮੋਂ ਕੀ ਫਰੀਦੂੰ ਭੀ ਕਸਮ ਹੈ
ਹਾਤਮ ਕਾ 'ਸਖਾਵਤ' ਸੇ ਅਗਰ ਨਾਮ ਭੁਲਾਇਆ ।
'ਜੁਰਅਤ' ਸੇ ਹਮੇਂ ਰੁਸਤਮੇਂ ਬਹਿਰਾਮ ਭੁਲਾਇਆ ।

ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਦਾ ਮੇਘ

ਉਤਸ਼ਾਹ

ਜਮਜ਼ੈਦ

ਦਾਨ

ਦਲੇਰੀ

21

ਕਿਸ ਸ਼ਾਨ ਕਾ ਰੁਤਬਾ ਤਿਰਾ ਅੱਲਾਹੁ ਗ਼ਨੀ ਹੈ
ਮਸਕੀਨ ਗ਼ਰੀਬੋਂ ਮੇਂ ਦਲੇਰੋਂ ਮੇਂ 'ਜ਼ਰੀ' ਹੈ
ਅੰਗਦ ਹੈ ਅਮਰਦਾਸ ਅਰਜਨ ਭੀ ਤੂ ਹੀ ਹੈ
ਨਾਨਕ ਸੇ ਲੇ, ਤਾ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਤੂ ਸਭੀ ਹੈ
ਤੀਰਥ ਨਹੀਂ ਕੋਈ ਰੂਇ ਰੌਸ਼ਨ ਕੇ ਬਰਾਬਰ ।
ਦਰਸ਼ਨ ਤਿਰੇ ਦਸ ਗੁਰੂਓਂ ਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੇ ਬਰਾਬਰ ।

ਜੋਧਾ

22

ਕਿਸ ਸਬਰ ਸੇ ਹਰ ਏਕ ਕੜੀ ਤੂ ਨੇ ਉਠਾਈ
ਕਿਸ ਸ਼ੁਕਰ ਸੇ ਹਰ ਚੋਟ ਕਲੇਜੇ ਪੈ ਹੈ ਖਾਈ
ਵਾਲਦ ਕੋ ਕਟਾਇਆ ਕਬੀ ਔਲਾਦ ਕਟਾਈ
ਕੀ ਫਿਕਰ ਮੇਂ ਛਾਕੇ ਮੇਂ ਹਜ਼ਾਰੋਂ ਸੇ ਲੜਾਈ
ਹਿੰਮਤ ਸੇ ਤਿਰੀ ਸਭ ਥੇ 'ਸਲਾਤੀਨ' ਲਰਜਤੇ ।
ਜੁਰਅਤ ਸੇ ਤਿਰੀ ਲੋਗ ਥੇ ਤਾ-ਚੀਨ 'ਲਰਜਤੇ' ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹ

ਕੰਬਦੇ

23

'ਆਦਾ' ਨੇ ਕਭੀ ਤੁਝ ਕੋ ਸੰਭਲਨੇ ਨਾ ਦੀਆ ਥਾ
ਆਰਾਮ ਸੇ ਪਹਿਲੂ ਕੋ ਬਦਲਨੇ ਨਾ ਦੀਆ ਥਾ
ਗੁਲਸ਼ਨ ਕੋ ਤਿਰੇ ਫੂਲਨੇ ਫਲਨੇ ਨਾ ਦੀਆ ਥਾ
ਕਾਂਟਾ ਦਿਲਿ-ਪੁਰ, ਖੁੰ ਸੇ ਨਿਕਲਨੇ ਨਾ ਦੀਆ ਥਾ
ਜਿਸ ਰਨ ਮੇਂ ਲੜਾ ਬੇਸਰੋ ਸਾਮਾਨ ਲੜਾ ਤੂ ।
ਸੌ ਸਿੰਘ ਲੀਏ ਲਾਖੋਂ ਪੈ ਜਾ ਜਾ ਕੇ ਪੜਾ ਤੂ ।

ਵੈਰੀ

‘ਜ਼ਕ’ ਦੀ ਕਬੀ ਨਵਾਬ ਕੋ ਰਾਜੋਂ ਕੋ ਭਗਾਯਾ
ਮੈਦਾਂ ਮੇਂ ਮੁਕਾਬਿਲ ਜੁ ਹੂਆ ਮਾਰ ਗਿਰਾਯਾ
ਘਮਸਾਨ ਮੇਂ ਜਬ ਆਨ ਕੋ ਤੇਗੋਂ ਕੋ ਫਿਰਾਯਾ
ਫਿਰ ਕਰ ਦੀਆ ਇਕ ਆਨ ਮੇਂ ਲਸ਼ਕਰ ਕਾ ਸਫਾਯਾ

ਹਾਰ

ਕੱਲ ਕਹਤੇ ਹੈਂ ਚਮਕੌਰ ਮੇਂ ਫਿਰ ‘ਖੇਤ’ ਪੜੇਗਾ।

ਜੁੱਧ

ਗੋਬਿੰਦ ‘ਸਹਰ’ ਹੋਤੇ ਹੀ ਲਾਖੋਂ ਸੇ ਲੜੇਗਾ।

ਸਵੇਰ

ਬਾਕੀ ਥੀ ਘੜੀ ਰਾਤ ਗੁਰੂ ਬੈਮੇ ਮੇਂ ਆਏ
ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੇ ਯਹਾਂ ਦੋਨੋਂ ਹੀ ਸੋਤੇ ਹੂਏ ਪਾਏ
ਦੋਨੋਂ ਕੇ ਰੁਖੇ-ਪਾਕ ਸੇ ਕੇਸ ਜੋ ਹਟਾਏ
‘ਅਫਲਾਕ’ ਨੇ ਸ਼ਰਮਾ ਕੇ ਮਹੋ ਮਹਰ ਛਿਪਾਏ

ਅਸਮਾਨ

ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ ‘ਦਹਨ’ ਜਬ ਦਹਨ ਪਾਕ ਪੇ ਰੱਖਾ।

ਮੁਖੜਾ

ਕੁਮਲਾ ਕੇ ਹਰ ਇਕ ਫੂਲ ਨੇ ਸਰ ਖਾਕ ਪੇ ਰੱਖਾ।

ਮਰਘਟ ਕੀ ਤਰਹ ਇਸ ਘੜੀ ਸੁੰਨਸਾਨ ਜ਼ਿਮੀਂ ਥੀ
ਖਾਮੋਸ਼ੀ ਸੀ ਛਾਈ ਹੂਈ ਤਾ ‘ਅਰਸ਼ਿ ਬਰੀ’ ਥੀ
ਵੈਰਾਨੀ ਥੀ ਐਸੀ ਨ ਉਦਾਸੀ ਯੇ ਕਹੀਂ ਥੀ
ਆਫ਼ਤ ਥੀ ਬਲਾ ਥੀ ਯੌਹ, ਕੋਈ ਰਾਤ ਨਹੀਂ ਥੀ

ਉੱਚੇ ਗਗਨੀਂ

ਦੁਨੀਆ ਪੇ ਥਾ ਛਾਇਆ ਹੂਆ ਇਸ ਤਰਹ ਅੰਧੇਰਾ।

ਲੁਕ ਗੇਂਦ ਪੇ ਮਿੱਟੀ ਕੀ ਹੋ ਜਿਸ ਤਰਹ ਸੇ ਫੇਰਾ।

ਤਾਰੇ ਭੀ ਚਮਕਤੇ ਥੇ ਮਗਰ ਰਾਤ ਥੀ ਕਾਲੀ
ਘਟ ਘਟ ਕੇ ਹੂਆ ‘ਮਾਹ’ ਦੋਂ ਹਫ਼ਤਾ ਥਾ ਹਲਾਲੀ
‘ਅੰਗੁਸ਼ਤ ਦਹਨ’ ਮੇਂ ਥੀ ਫੁਲਕ ਨੇ ਗੋਯਾ ਡਾਲੀ
ਅਫ਼ਸੋਸ ਮੇਂ ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ ਯਹ ਸੂਰਤ ਥੀ ਬਨਾ ਲੀ

ਚੰਦ

ਉਂਗਲੀ ਮੂੰਹ ਵਿਚ

ਹਸਰਤ ਸੇ ਸਭੀ ਕਲਗੀਓਂ ਵਾਲੇ ਕੋ ਥੇ ਤਕਤੇ।

ਆਖੋਂ ਮੇਂ ਸਿਤਾਰੋਂ ਕੇ ਭੀ ਆਂਸੂ ਥੇ ਝਲਕਤੇ।

ਸੋਏ ਹੂਏ ਬੱਚੇਂ ਕੋ ਕਹਾ ਸਰ ਕੋ ਪਕੜ ਕਰ
 ਚਲ ਦੋ ਗੇ ਅਬ 'ਅੱਬਾ' ਕੋ ਮੁਸੀਬਤ ਮੇਂ ਜਕੜ ਕਰ
 ਥੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਲਿਖੀ ਹੁਈ ਕਿਸਮਤ ਨੇ ਉਜੜ ਕਰ
 ਫਿਰ ਮਿਲਨੇ ਕਾ ਵਾਅਦਾ ਤੋ ਕੀਏ ਜਾਓ ਵਿਛੜ ਕਰ
 ਥੇ ਚਾਰ, ਹੋ ਅਬ ਦੋ ਹੀ 'ਸਹਰ' ਯਿਹ ਭੀ ਨ ਹੋਂਗੇ।
 ਹਮ ਸਬਰ ਕਰੇਂਗੇ ਜੁ ਅਗਰ ਯਿਹ ਭੀ ਨ ਹੋਂਗੇ।

ਪਿਤਾ

ਸਵੇਰ

ਫੁਰਮਾਤੇ ਥੇ 'ਕੱਲ ਦੋਨੋਂ' ਹੀ ਪਰਵਾਨ ਚੜ੍ਹੇਗੇ
 ਦੁਖ ਭੋਗੇਂਗੇ ਹਮ 'ਖੁਲਦ' ਮੇਂ ਤੁਮ ਚੈਨ ਕਰੇਂਗੇ
 ਹੋਤੇ ਹੀ ਸਹਰ ਦਾਗਿ-ਜੁਦਾਈ ਹਮੇਂ ਦੋ ਗੇ
 ਸੁਪਨੇ ਮੇਂ ਖਬਰ ਆ ਕੇ ਕਬੀ ਬਾਪ ਕੀ ਲੋ ਗੇ
 ਐ ਪਿਆਰੇ ਅਜੀਤ! ਐ ਮੇਰੇ ਜੁਝਾਰ ਪਿਆਰੇ!
 ਹਮ ਕਹਤੇ ਹੈਂ ਕੁਛ, ਸੁਨਤੇ ਹੋ ਦਿਲਦਾਰ ਪਿਆਰੇ?

ਬਹਿਸ਼ਤ

'ਮਾਸੂਮ ਹੋ ਮਜ਼ਲੂਮ ਹੋ ਦੁਨੀਆ ਸੇ ਭਲੇ ਹੋ
 ਲਖਤੇ-ਦਿਲ ਗੋਬਿੰਦ ਹੈ, ਨਾਜ਼ੋਂ ਸੇ ਪਲੇ ਹੋ
 ਦੁਨੀਆ ਹੁਈ ਅੰਧੇਰ ਜਬ ਆਖੋਂ ਸੇ ਟਲੇ ਹੋ
 ਘਰ ਬਾਰ ਲੁਟਾ ਬਾਪ ਕਟਾ ਤੁਮ ਭੀ ਚਲੇ ਹੋ
 ਬੱਚੇ ਇਸੀ ਹਾਲਤ ਮੇਂ ਅਬੀ ਸੋਏ ਪੜੇ ਥੇ।
 'ਬਾਦੀਦਾ ਤਰ' ਸਤਿਗੁਰੂ 'ਬਾਲੀ' ਪੇ ਖੜੇ ਥੇ। ਸਜਲ ਨੈਣ, ਸਿਰਹਾਣੇ

ਇਕ ਬਾਰ 'ਸੂਇ ਫਲਕ' ਮੂੰਹ ਕਰ ਕੇ ਵੁਹ ਬੋਲੇ
 ਹੋਨੀ ਹੈ ਜੋ ਕੁਛ ਆਸ਼ਕੇ-ਸਾਦਿਕ ਪੈ ਵੁਹ ਹੋ ਲੇ
 ਬਰਛੀ, ਹੈ ਇਜਾਜ਼ਤ/ ਤੋ ਕਲੇਜੇ ਮੇਂ ਗਡੋ ਲੇ
 ਸਰ ਕਾਟਕੇ ਤਨ ਚਾਹੇ ਤੋ ਨੇਜੇ ਮੇਂ ਪ੍ਰੇ ਲੇ?
 ਹੈ ਸ਼ੌਕ ਸ਼ਹਾਦਤ ਕਾ ਹਮੇਂ ਸਭ ਸੇ ਜ਼ਿਆਦਾ।
 ਸੋ ਸਰ ਭੀ ਹੋਂ ਕੁਰਬਾਨ ਤੋ ਨਹੀਂ ਰੱਬ ਸੇ ਜ਼ਿਆਦਾ।

ਅਸਮਾਨ ਵੱਲ

ਮੈਂ ਨੇ ਹੀ ਬਰਸ ਚੌਦਹ ਕਾ ਬਨਬਾਸ ਥਾ ਝੇਲਾ
 ਮੈਂ ਵਹੁੰ ਜਸ਼ੋਧਾ ਕੀ ਜੋ ਆਗੋਸ਼ ਮੇਂ ਖੇਲਾ
 ਮਾਰਾ ਥਾ ਕੰਸ ਮੈਂ ਨੇ ਥਾ ਅਰਜੁਨ ਮਿਰਾ ਚੇਲਾ
 ਕੌਰਵ ਸੇ ਲੜਾ ਮੈਂ ਮਹਾਂ ਭਾਰਤ ਮੇਂ ਇਕੇਲਾ
 ਥਾ ਬੁਧ ਭੀ ਮੈਂ ਬਾਦ ਮੇਂ ਸ਼ੰਕਰ ਭੀ ਬਨਾ ਹੂੰ।
 ਨਾਨਕ ਕੇ ਭੀ ਚੋਲੇ ਮੇਂ ਮੈਂ ਬਾਬਰ ਕੋ ਮਿਲਾ ਹੂੰ।

ਅਕਬਰ ਭੀ ਪਿਆਦਾ ਮਿਰੇ ਦਰਬਾਰ ਮੇਂ ਆਇਆ
 ਬਰਕਤ ਨੇ ਮਿਰੀ ਫ਼ਤਹ ਥਾ ਆਸਾਮ ਕਰਾਇਆ
 ਮੈਂ ਨੇ ਬੁਤ ਵ ਬੁਤਖਾਨਾ ਖ਼ੁਦਾਈ ਕੋ ਭੁਲਾਇਆ
 ਭਗਵਾਨ ਕਾ ਘਰ ਮੈਂ ਨੇ ਹੀ ਮਸਜਿਦ ਥਾ ਬਨਾਇਆ
 ਬਾਲੂ ਕੀ ਤਪੀ ਰੇਤ ਮਿਰੇ ਤਨ ਪੇ ਪੜੀ ਥੀ।
 ਮੈਂ ਵਹੁੰ ਉਬਲਨੇ ਪੇ ਭੀ ਉਛ ਤਕ ਨ ਕਰੀ ਥੀ।

ਹਿੰਮਤ ਕਾ ਮਿਰੀ ਆਪ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਹੈ 'ਸ਼ਾਹਦ'
 ਅਜ਼ਮਤ ਕਾ ਮੇਰੀ ਸ਼ਾਹਿ ਜਹਾਂਗੀਰ ਹੈ ਸ਼ਾਹਦ
 ਸਰ ਜਿਸ ਨੇ ਕਟਾ ਦਿਹਲੀ ਮੇਂ 'ਸ਼ਮਸ਼ੀਰ' ਹੈ ਸ਼ਾਹਦ
 ਤੋ ਸਭ ਸੇ ਜ਼ਿਆਦਾ 'ਫ਼ਲਕਿ' ਪੀਰ ਹੈ ਸ਼ਾਹਦ
 ਜਬ ਜੁਲਮ ਸੇ ਜ਼ਾਲਮ ਨੇ ਜਹਾਂ ਪੀਸ ਦੀਆ ਥਾ।
 ਹਮ ਨੇ ਹੀ ਧਰਮ ਕੇ ਲੀਏ ਫਿਰ ਸੀਸ ਦੀਆ ਥਾ।

ਗਵਾਹ

ਤੇਗ

ਅਸਮਾਨ

ਜਬ ਜਬ ਭੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੁਈ ਬੰਦੋਂ ਕੋ ਹਮ ਆਏ
 ਜ਼ਾਲਮ ਕਾ ਕੀਆ ਖ਼ਾਤਮਾ ਮਜ਼ਲੂਮ ਬਚਾਏ
 ਚਿੜੀਓਂ ਸੇ ਅਗਰ ਚਾਹਾ ਤੋ ਫਿਰ ਬਾਜ਼ ਤੁੜਾਏ
 ਦੇਖਾ ਜਿਸੇ ਹੱਕਦਾਰ ਉਸੇ ਤਖ਼ਤ ਦਿਲਾਏ
 ਕਾਮ ਆਏ ਫ਼ਕੀਰੋਂ ਕੇ ਤੋਂ ਸ਼ਾਹੋਂ ਕੇ ਭੀ ਆਏ।
 ਦੁਸ਼ਮਨ ਕੇ ਭੀ ਆਏ 'ਹਵਾ-ਖ਼ਾਹੋਂ' ਕੇ ਭੀ ਆਏ।

ਹਿਤੂਆਂ ਦੇ

ਲਖ-ਲੁਟ ਹੈ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸੇ ਹੀ ਸਰਕਾਰ ਹਮਾਰੀ
 ਖਾਲੀ ਨਹੀਂ ਜਾਤਾ ਹੈ ਜੋ ਆਤਾ ਹੈ ਭਿਖਾਰੀ
 ਦੁਨੀਆ ਮੇਂ ਹੈਂ ਹਮ ਬਾਗ਼ ਮੇਂ ਜੂੰ 'ਬਾਦਿ ਬਹਾਰੀ'
 ਪਿਆਰੀ ਹਮੇਂ ਅੱਲਾਹ ਕੀ 'ਮਖ਼ਲੂਕ' ਹੈ ਸਾਰੀ
 ਸਿਖ ਜਾਨ ਸੇ ਪਿਆਰੇ ਹਮੇਂ ਬੱਚੇਂ ਸੇ 'ਸਿਵਾ' ਹੈਂ।
 ਤੇ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮ ਪੇ ਭੀ ਦਰ 'ਫੈਜ਼' ਕੇ ਵਾ ਹੈਂ।

ਬਸੰਤੀ ਪੌਣ

ਲੋਕਾਈ

ਵਧੇਰੇ

ਖੁਲ੍ਹੇ

ਮਰਦਾਨੇ ਕੋ ਹਮ ਨੇ ਹੀ 'ਰਫ਼ਾਕਤ' ਮੇਂ ਥਾ ਰੱਖਾ
 ਕੌਲਾਂ ਕੋ ਭੀ ਹਮ ਨੇ ਹਿਫ਼ਾਜ਼ਤ ਮੇਂ ਥਾ ਰੱਖਾ
 ਜਿਸ ਨੇ ਭੀ ਕਦਮ ਅਪਨੀ ਜਮਾਯਤ ਮੇਂ ਥਾ ਰੱਖਾ
 ਮਹਿਫੂਜ਼ ਉਸੇ ਹਮ ਨੇ ਹਰ ਆਫ਼ਤ ਮੇਂ ਥਾ ਰੱਖਾ
 ਅਬ ਭੀ ਵਹੀ ਆਦਤ ਵਹੀ ਨੀਅਤ ਹੈ ਹਮਾਰੀ।
 ਯਕਸਾਂ 'ਹਰਮੋ ਦੈਰ' ਸੇ 'ਸ਼ਫ਼ਕਤ' ਹੈ ਹਮਾਰੀ।

ਸੰਗ ਸਾਥ

ਮਸੀਤ ਤੇ ਮੰਦਰ,

ਕ੍ਰਿਪਾ

ਮਿਰਜ਼ੇ ਕਈ ਸੈਦੇ ਸੇ ਭੀ ਕੁਰਬਾਨ ਹੂਏ ਹੈਂ
 ਮਾਮੂ ਸੇ 'ਤਸੱਦਕ' ਭੀ ਕਈ ਖ਼ਾਨ ਹੂਏ ਹੈਂ
 ਚੰਦੂ ਸੇ ਭੀ ਗੰਗੂ ਸੇ ਭੀ ਸ਼ੈਤਾਨ ਹੂਏ ਹੈਂ
 ਬਾਯਜ਼ੀਦ ਸੇ ਭੀ ਬਾਅਜ਼ ਬੇਈਮਾਨ ਹੂਏ ਹੈਂ
 ਹਿੰਦੂ ਹੈਂ ਸਭ ਅੱਛੇ ਨਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੈਂ ਅੱਛੇ।
 ਦਿਲ ਨੇਕ ਹੈਂ ਜਿਨ ਕੇ ਵਹੀ ਇਨਸਾਨ ਹੈਂ ਅੱਛੇ।

ਨਿਛਾਵਰ

ਤਾਰੋਂ ਸੇ ਥਾ ਆਕਾਸ਼ ਚਰਾਗ਼ੋਂ ਭਰੀ ਥਾਲੀ
 ਥੀ ਰੁਖ਼ ਪੇ ਬੜੇ ਬੁਤ ਕੇ ਪੜੀ ਨੂਰ ਕੀ ਜਾਲੀ
 ਅਬ ਜਲ ਚੁਕੀ ਥੀ 'ਚਰਖ਼' ਕੇ ਮੰਦਰ ਮੇਂ ਦੀਵਾਲੀ
 ਥੀ ਪੂਜ ਚੁਕੀ ਥੀ ਜੁਹਰਾ 'ਜਬੀ' ਪੂਜਨੇ ਵਾਲੀ
 ਫਿਰ 'ਸ਼ਰਕ' ਕੀ ਜਾਨਬ ਸੇ ਸਫ਼ੈਦੀ ਨਿਕਲ ਆਈ।
 'ਜ਼ੁਲਮਾਤ' ਮੇਂ ਇਕ ਨੂਰ ਕੀ ਨਦੀ ਉਛਲ ਆਈ।

ਗਗਨ

ਚਿਹਰਾ

ਪੂਰਬ

ਅੰਧੇਰੇ

ਇਸ ਜ਼ੋਰ ਸੇ 'ਸੈਲਾਬ' ਹੂਆ ਨੂਰ ਕਾ ਜਾਰੀ
 'ਕਫ਼' ਕੀ ਤਰਹ ਬਹਨੇ ਲਗੀ ਅੰਜਮ ਕੀ ਕਿਆਰੀ
 ਤਾਰੋਂ ਨੇ ਸਹਰ ਕੇ ਅਭੀ ਹਿੰਮਤ ਨਾ ਬੀ ਹਾਰੀ
 ਤੂਫ਼ਾਨ ਹੂਆ ਮਾਹ ਕੀ ਕਿਸਤੀ ਪੇ ਭੀ ਤਾਰੀ

ਹੜ੍ਹ
 ਝੰਗ

ਇਸ ਸੈਲ ਸੇ 'ਸਿਆਰੇ' ਸਭੀ ਐਂਜ ਪੈ ਟੂਟੇ।
 ਜਿਸ ਤਰਹ 'ਹੱਬਾਬ' ਆ ਕੇ ਸਰਿ-ਮੌਜ ਪੇ ਟੂਟੇ।

ਤਾਰੇ
 ਬੁਲਬੁਲੇ

ਜਿਤਨੀ ਥੀ ਕਮਾਂ ਨੂਰ ਕੀ ਖੈਂਚਤੀ ਚਲੀ ਆਤੀ
 ਥੀ ਉਤਨੀ ਸਿਆਹੀ ਪੇ ਸਫ਼ੈਦੀ ਮਿਲ ਜਾਤੀ
 ਹਰ ਇਕ ਕਿਰਨ ਤੀਰ ਕੀ ਤੇਜ਼ੀ ਥੀ ਦਿਖਾਤੀ
 ਨੇਜ਼ੋਂ ਸੇ 'ਸੁਆਓ' ਕੇ ਛਨੀ ਚਰਖ ਕੀ ਛਾਤੀ

'ਖੁਰਸ਼ੀਦ' ਨਿਕਲਨੇ ਹੀ ਕੋ ਥਾ ਅਬ ਕੋਈ ਦਮ ਮੇਂ।
 ਹੋਨੇ ਕੋ ਥਾ ਫਿਰ ਹਜ਼ਰ ਬਪਾ 'ਅਰਬੋ ਅਜਮ' ਮੇਂ।

ਸੂਰਜ
 ਭਾਵ ਸਾਰੇ

ਬੇਦਾਰ ਬੇ ਸਭ ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ਹੋ ਚੁਕੇ ਕਬ ਕੇ
 ਨਹਾ ਧੋ ਕੇ ਬੈਠੇ ਹੂਏ ਬੇ ਧਿਆਨ ਮੇਂ ਰੱਬ ਕੇ
 ਦੀਵਾਨ ਬੜੀ ਸ਼ਾਨ ਕਾ ਜਲਵੇ ਬੇ ਗਜ਼ਬ ਕੇ
 ਖ਼ੁਦ ਰਖਤੇ ਬੇ ਤਸ਼ਰੀਫ਼ ਗੁਰੂ ਸਾਹਮਨੇ ਸਭ ਕੇ

ਬੇ ਪਾਸ ਅਜੀਤ ਔਰ ਬੇ ਜੁਝਾਰ ਪਿਆਰੇ।
 ਗੁਰਿਆਈ ਕੇ ਚੜ੍ਹਤੇ ਹੂਏ ਦਰਿਆ ਕੇ ਕਿਨਾਰੇ।

ਗੱਦੀ ਪੇ ਪਿਤਾ ਬੇਟੇ ਭੀ ਮਸਨਦ ਕੇ 'ਕਰੀ' ਬੇ
 ਦੋ ਚਾਂਦ ਕੇ ਟੁਕੜੋਂ ਮੇਂ ਗਰਦ 'ਮਾਹ' ਮਬੀਂ ਬੇ
 ਬੇ ਨੂਰ ਸੇ ਤਨ ਪੈਕਰਿ ਖ਼ਾਕੀ ਯਹ ਨਹੀਂ ਬੇ
 ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੋਂ ਸੇ ਸ਼ਹਿ, ਸ਼ਾਹ ਸੇ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੇ ਹੁਸੀਂ ਬੇ

ਚੰਦ

'ਅਮਾਮੋ' ਪੇ ਕਲਗੀ ਕਾ ਅਜਬ ਤੁਰਰਾ ਸਜਾ ਥਾ।
 ਇਕ ਓਅੰਕਾਰ ਸਾਫ਼ ਗੁਰਮੁਖੀ ਮੇਂ ਯੂੰ ਲਿਖਾ ਥਾ।

ਦਸਤਾਰ

‘ਪੇਸ਼ਾਨੀਏ’ ਪੁਰ ਆਬ ਪੇ ਯੂੰ ਕੇਸ ਥੇ ਕਾਰੇ
ਸੁੰਬਲ ਕਾ ਗੋਯਾ ਖੇਤ ਥਾ ਦਰਿਆ ਕੇ ਕਿਨਾਰੇ
ਅਬਰੂ ਤਲੇ ਆਂਖੇਂ ਥੀਂ ਯਾ ਜੰਗਲ ਮੇਂ ‘ਚਿਕਾਰੇ’
ਵੁਹ ਨਾਕ ਕਾ ਨਕਸ਼ਾ ਜੋ ਨ ‘ਮਾਨੀ’ ਭੀ ਉਤਾਰੇ
ਇਨ ਕਾਨੋਂ ਕੀ ਖੂਬੀ ਇਸੇ ਹੈਰਤ ਮੇਂ ਜਕੜ ਲੇ।
ਦੇਖੇ ਇਨ੍ਹੇ ‘ਬਹਿਜ਼ਾਦ’ ਤੋ ਕਾਨ ਅਪਨਾ ਪਕੜ ਲੇ।

ਮੱਥੇ ‘ਤੇ

ਬਾਰਾਂ ਸਿੰਗਾ
ਇਕ ਚਿਤ੍ਰਕਾਰ

ਇਕ ਈਰਾਨੀ
ਚਿਤ੍ਰਕਾਰ

ਦੋ ਚਾਂਦ ਕੇ ਟੁਕੜੇ ਹੈਂ ਯੇ ਰੁਖਸਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈਂ
ਸੁਰਖ ਹੋਨੇ ਪੇ ਭੀ ਨੂਰ ਹੈਂ ਯੇ ‘ਨਾਰ’ ਨਹੀਂ ਹੈਂ
ਅਬ ਆਗੇ ਦਹਨ ਮਿਲਨੇ ਕੇ ਆਸਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈਂ
‘ਜੋਗੀ’ ਜਿਸੇ ਪਾ ਲੇਂ ਯੇ ਵੁਹ ‘ਅਸਰਾਰ’ ਨਹੀਂ ਹੈਂ
ਹੋਟੋਂ ਕੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਮੇਂ ‘ਨਿਬਾਤ’ ਹੋ ਨਹੀਂ ਸਕਤੀ।
ਲਬ ਮਿਲਤੇ ਹੀ ਸ਼ੀਰੀਂ ਸੇ ਬਾਤ ਹੋ ਨਹੀਂ ਸਕਤੀ।

ਅੱਗ

ਭੇਦ
ਮਿਸਰੀ

ਚਿਹਰਾ ਥਾ ‘ਮਹਿ ਚਾਰ ਦਹਮ’ ਰੀਸ਼ ਥੀ ਹਾਲਾ
ਮੂਛੇਂ ਥੀਂ ਖਤੇ ਨੂਰ ਕੀ ਮਿਸਤਰ ਪੇ ਥਾ ਕਾਲਾ
ਕਹਤਾ ਲਬੇ ਲਾਅਲੀ ਕੋ ਥਾ ਹਰ ਦੇਖਨੇ ਵਾਲਾ
ਕਸਤੂਰੀ ਕੇ ਜੰਗਲ ਮੇਂ ਖਿਲਾ ਹੈ ਗੁਲੇ ਲਾਲਾ
ਗਰਦਨ ਪੇ ਹੂਏ ਸ਼ਾਹ ਕੀ ‘ਤਮਸੀਲ’ ਕਿਆ ਲਿਖੂੰ।
ਥਾ ਪੀੜੇ ਪੇ ਗੰਥ ‘ਮੁਕੱਦਸ’ ਖੁਲ੍ਹਾ ਕਿਆ ਲਿਖੂੰ।

ਚੌਧਵੀਂ ਦਾ ਚੰਨ

ਉਪਮਾ
ਪਵਿੱਤਰ

ਦਾੜੀ ਥੀ ਯਾ ਕਿ ‘ਮੁਸਹਫਿ ਰੁਖ’ ਕਾ ਗਿਲਾਫ਼ ਥਾ
ਕਾਲੇ ਉਛਾੜ ਪਰ ਜੁ ਖੁਲ੍ਹਾ ਸਾਫ਼ ਸਾਫ਼ ਥਾ
‘ਸ਼ਾਨੋ’ ਕੀ ਸਜ ਕਾ ਗੈਰ ਕੋ ਭੀ ਇਅਤਰਾਫ਼ ਥਾ
ਬਾਜ਼ੂ ਬਲ ਕਾ ‘ਗੁਲਗੁਲਾ’ ਜਾ ਪਹੁੰਚਾ ਕਾਫ਼ ਥਾ
ਕੁੱਵਤ ਮੇਂ ਦੇਵ ਜਚਤੇ ਨ ਜਿਨ ਥੇ ਨਿਗਾਹ ਮੇਂ।
ਬਖਸ਼ਾ ਥਾ ਹੱਕ ਨੇ ਜ਼ੋਰ ਵੁਹ ਬਾਜ਼ੂਇ ਸ਼ਾਹ ਮੇਂ।

ਰੁਹਾਨ

ਮੋਢਿਆਂ ਦੀ
ਰੋਲਾ

ਕੁਹਨੀ ਗਠੀ ਹੂਈ ਥੀ ਕਲਾਈ ਭਰੀ ਹੂਈ
ਕੁੱਵਤ ਸੇ ਯੇਹ ਭੀ ਔਰ ਥੀ ਵਹ ਭਰੀ ਹੂਈ
ਪੰਜੇ ਮੇਂ ਪਾਂਚ ਸ਼ੇਰੋਂ ਕੀ ਕਸ ਥੀ ਭਰੀ ਹੂਈ
ਉਂਗਲੀ ਕੀ ਪੋਰ ਮੇਂ ਥੀ ਬਿਜਲੀ ਭਰੀ ਹੂਈ

ਸੀਨਾ ਮਿਸਲ 'ਆਈਨੇ' ਕੀ ਪਾਕ ਸਾਫ਼ ਥਾ।

ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਾਂਗ

ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ ਦੁਸ਼ਮਨੋਂ ਕੋ ਭੀ ਯੇ ਇਅਤਰਾਫ਼ ਥਾ।

ਯੇ ਪੁਸ਼ਤਿ ਪਾਕ 'ਪੁਸ਼ਤਿ' ਪਨਾਹ, ਜਹਾਨ ਹੈ
ਸਿਖੋਂ ਕੋ ਇਸ ਕਾ ਫ਼ਖ਼ਰ ਹੈ ਸਿੰਘੋਂ ਕੋ ਮਾਨ ਹੈ
ਬਚਤੀ ਇਸੀ ਕੇ ਸਾਯਾ ਮੇਂ 'ਬੇਕਸ' ਕੀ ਜਾਨ ਹੈ
ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਕੀ ਢਾਲ ਯੇਹੀ 'ਬੇਗੁਮਾਨ' ਹੈ

ਆਸਰਾ

ਅਨਾਥ

ਨਿਰਸੰਦੇਹ

ਜਿਸ ਸਰ ਪਿ ਛਾਈ ਉਸ ਪੇ ਆਫ਼ਤ ਗਿਰੀ ਨਹੀਂ।

ਹੈ 'ਚਰਖ਼' ਭੀ ਗਵਾਹ ਯਿ ਰਨ ਮੇਂ ਫਿਰੀ ਨਹੀਂ।

ਅਸਮਾਨ

ਖੋਲ੍ਹੇ ਗ੍ਰੰਥ ਪਾਕ ਕੋ ਬੈਠੇ ਹਜ਼ੂਰ ਥੇ
ਉਪਦੇਸ਼ ਸੁਨ ਕੇ ਹੋ ਚੁਕੇ ਸਭ ਕੋ ਸਰੂਰ ਥੇ
ਜਿਤਨੇ ਭੀ 'ਸਾਮਈਨ' ਵਹ ਨਜ਼ਦੀਕੋ ਦੂਰ ਥੇ
ਉਨ ਸਭ ਕੇ ਰੁਖ਼ ਪੈ ਨੂਰ ਕੇ ਪੈਦਾ ਜ਼ਹੂਰ ਥੇ

ਸਰੋਤ

ਤਾਸੀਰ ਥੀ ਜੁਬਾ ਮੇਂ ਯੇ ਤਾਕਤ ਬਿਆਨ ਮੇਂ

ਰੂਹ ਫੁਕ ਗਈ ਧਰਮ ਕੀ ਥੀ ਇਕ ਇਕ ਜਵਾਨ ਮੇਂ।

ਦੀਵਾਨ ਕਾ ਅਭੀ ਨ ਹੂਆ 'ਇਖ਼ਤਤਾਮ' ਥਾ
ਗ਼ਰਦਸ਼ ਮੇਂ ਅਭੀ 'ਬਾਦਇ ਇਰਫ਼ਾ' ਕਾ ਜਾਮ ਥਾ
ਇਤਨੇ ਮੇਂ ਆ ਕੇ ਕਹਿਨੇ ਲਗਾ ਇਕ ਗੁਲਾਮ ਥਾ
ਪਹਰੇ ਪੈ ਜੁ ਖੜਾ ਹੂਆ 'ਬਾਲਾਏ ਬਾਮ' ਥਾ

ਸਮਾਪਤ

ਆਤਮ-ਗਿਆਨ ਦਾ ਮਦ

ਬੋਲਾ, 'ਅਦੂ' ਕੀ ਫੌਜ ਹੈ ਘੇਰੇ 'ਹਿਸਾਰ' ਕੋ।

ਕੋਠੇ 'ਤੇ

ਵੇਰੀ, ਕਿਲ੍ਹੇ ਨੂੰ

ਕਿਆ ਹੁਕਮ ਅਬ ਹਜ਼ੂਰ ਕਾ ਹੈ ਜਾਂ-ਨਿਸਾਰ ਕੋ ?

‘ਅਰਸ਼ਾਦ’ ਹੋ ਤੋਂ ਸਭ ਕੋ ਅਕੇਲਾ ਭਗਾ ਕੇ ਆਉਂ
ਅਜਮੇਰ ਚੰਦ ਆਨ ਮੈਂ ਕੈਦੀ ਬਨਾ ਕੇ ਆਉਂ
ਬਾਜ਼ੀਦ ਖਾਂ ਕਾ ਸਰ ਭੀ ਅਭੀ ਜਾ ਕੇ ਮੈਂ ਉੜਾਉਂ
ਏਕ ਸਿੰਘ, ਏਕ ਲਾਖ ਪੈ ਗਾਲਿਬ ਹੂਆ ਦਿਖਾਉਂ ?

ਹੁਕਮ ਹੋਵੇ

‘ਸ਼ਾਬਾਸ਼!’ ਕਹਿ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰ ਫ਼ੌਰਨ ਖੜੇ ਹੁਏ।

‘ਜੁਰਅਤ’ ਪਿ ਪਹਿਰਾਦਾਰ ਕੀ ਵਹ ਖੁਸ਼ ਬੜੇ ਹੁਏ।

ਹਿੰਮਤ

ਖੈਮੋਂ ਕੋ ਅਪਨੇ ਅਪਨੇ ਰਵਾਂ ਫਿਰ ਜਵਾਂ ਹੁਏ
ਹਥਿਆਰ ਕਸ ਕੇ ਓਪਚੀ ਸ਼ੇਰਿ ‘ਯਿਆਂ’ ਹੁਏ
ਜਬ ਕਿਲਾ ਮੇਂ ਬੁਲੰਦ ਗੁਰੂ ਕੇ ਨਿਸ਼ਾਂ ਹੁਏ
ਸਾਮਾਨਿ-ਜੰਗ ਦੇਖ ਕੇ ਸਭ ‘ਸ਼ਾਦਮਾਂ’ ਹੁਏ

ਰੋਹ-ਭਰੇ

ਸਿੰਘੋਂ ਕੀ ਫ਼ੌਜ ਹੋ ਚੁਕੀ ‘ਆਹਨ’ ਮੇਂ ਗਰਕ ਥੀ।

ਪ੍ਰਸੰਨ

ਥੇ ਸਰ ਪੈ ਖੋਦ ‘ਬਰਮਿ’ ਜਿਰਹਾ ਤਾ ਬ-ਫਰਕ ਥੀ।

ਲੋਹਾ

ਢਾਲ

ਖੈਮੋਂ ਸੇ ਲੈਸ ਹੋ ਕੇ ਅਕਾਲੀ ਨਿਕਲ ਪੜੇ
ਖੰਜਰ ਉਠਾਯਾ ਤੇਗ ਸੰਭਾਲੀ ਨਿਕਲ ਪੜੇ
ਲੇ ਕਰ ਤੁਫ਼ੰਗ ਬਾਅਜ਼ ਦੋਨਾਲੀ ਨਿਕਲ ਪੜੇ
ਇਤਨੇ ਮੇਂ ਗੁਲ ਹੂਆ ਸ਼ਾਹਿ ਆਲੀ ਨਿਕਲ ਪੜੇ

‘ਖੁਰਸ਼ੀਦ’ ਦੇਖ ‘ਸਰਵਰੇ ਫ਼ੌਜਿ’ ਅਕਾਲ ਕੋ। ਸੂਰਜ, ਸੈਨਾ ਦੇ ਮੋਹਰੀ

ਕਿਬਲ ਅਜ ਦੁਪਹਿਰ ਸ਼ਰਮ ਸੇ ਪਹੁੰਚਾ ‘ਜਵਾਲ’ ਕੋ। ਉਤਰਾਉ

ਜਿਸ ਜਾ ਕੀਆ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਜਾ ਕਰ ਕਿਆਮ ਥਾ
ਚਮਕੌਰ ਕੀ ਗੜੀ ਮੇਂ ਯਿਹ ਇਕ ਉੱਚਾ ‘ਬਾਮ’ ਥਾ
ਉਸ ਜਾ ਸੇ ਚਾਰ ਕੁੰਟ ਕਾ ਨੱਜਾਰਾ ਆਮ ਥਾ
ਦਿਖਤਾ ਯਹਾਂ ਸੇ ਲਸ਼ਕਰਿ ‘ਆਅਦ’ ਤਮਾਮ ਥਾ

ਕੋਠਾ

ਅਸਵਾਰ ਹੀ ਅਸਵਾਰ ਥੇ, ਫੈਲੇ ਹੁਏ ਰਨ ਮੇਂ।

ਵੈਰੀ

ਪਿਆਦੇ ਥੇ, ਯਾ ਥੀ ‘ਆਦਮੀ-ਘਾਸ’ ਉਗ ਪੜੀ ਬਨ ਮੇਂ।

ਲੰਮਾ ਘਾਹ

ਸਤਿਗੁਰ ਨੇ ਮੌਕਾ ਮੌਕਾ ਸੇ ਸਭ ਕੋ ਬਿਠਾ ਦੀਆ
ਹਰ ਬੁਰਜ ਪਿ 'ਫ਼ਸੀਲ' ਪਿ ਪਹਿਰਾ ਲਗਾ ਦੀਆ
ਯਿਹ ਮੋਰਚਾ ਇਸੇ, ਉਸੇ ਵੁਹ ਦਮਦਮਾ ਦੀਆ
ਸਿੰਘੋਂ ਕਾ ਇਕ 'ਹਿਸਾਰ' ਕਿਲਾ ਮੇਂ ਬਨਾ ਦੀਆ

ਦੀਵਾਰ

ਕੁੰਡਲ

ਦੀਵਾਰੋ ਦਰ ਪੈ ਪੁਸ਼ਤੋਂ ਪੈ ਜਬ ਸਿੰਘ ਡਟ ਗਏ।

ਡਰ ਕਰ 'ਮੁਹਾਸਰੀਨ' ਸਭੀ ਪੀਛੇ ਹਟ ਗਏ। ਘੇਰਾ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ

ਫੁਰਮਾਏ ਕਲਗੀਧਰ ਕਿ ਅਬ ਇਕ ਇਕ ਜਵਾਂ ਚਲੇ
ਪਾ ਪਾ ਕੇ ਹੁਕਮ ਭੇੜੋਂ ਮੇਂ ਸ਼ੇਰਿ-ਯਿਆਂ ਚਲੇ
ਬਚ ਕਰ ਅਦੂ ਕੇ ਦਾਉ ਸੇ ਯੂੰ ਪਹਿਲਵਾਂ ਚਲੇ
ਦਾਂਤੋਂ ਮੇਂ ਜੈਸੇ ਘਿਰ ਕੇ 'ਦਹਨ' ਮੇਂ ਜ਼ਬਾਂ ਚਲੇ

ਮੂੰਹ

ਘੁਸ਼ਤੇ ਹੀ ਰਨ ਮੇਂ ਜੰਗ ਦਾ ਪੱਲਾ ਝੁਕਾ ਦੀਆ।

ਜਿਸ 'ਸਿਮਤ' ਤੇਗ ਤੋਲ ਕੇ ਪਹੁੰਚੇ ਭਗਾ ਦੀਆ।

ਪਾਸੇ

ਏਕ ਏਕ ਲਾਖ ਲਾਖ ਸੇ ਮੈਦਾਂ ਮੇਂ ਲੜਾ
ਜਿਸ ਜਾ ਪੈ ਸਿੰਘ ਅੜ ਗਏ ਝੰਡਾ ਵਹਾਂ ਗੜਾ
'ਚਸ਼ਮਿ ਫਲਕ' ਨੇ ਥਾ ਜੁ ਨਾ ਦੇਖਾ ਵੁਹ ਰਨ ਪੜਾ
ਘੋੜੇ ਪੈ ਝੂਮਤਾ ਇਕ ਅਕਾਲੀ ਜਵਾਂ ਬੜਾ

ਅਸਮਾਨੀ ਅੱਖ

ਗੁਲ ਮਚ ਗਿਆ 'ਯਿਹ' ਪਾਂਚ ਪਿਆਰੋਂ ਮੇਂ ਏਕ ਹੈ।

ਬੇਮਿਸਾਲ ਹੈ 'ਸੁਜਾਅ' ਹਜ਼ਾਰੋਂ ਮੇਂ ਏਕ ਹੈ।

ਬਹਾਦਰ

ਚਿੱਲਾਏ ਬਾਅਜ਼ 'ਲੋ ਵੋਹ ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬੜੇ
ਖੰਡਾ ਪਕੜ ਕੇ ਹਾਥ ਮੇਂ ਜੀਵਤ ਬਲੀ ਬੜੇ
ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ ਬਾਗ਼ ਕੇ ਹੈਂ ਯਿਹ ਸਰੂ ਸਹੀ ਬੜੇ
ਲਾਸ਼ੋਂ ਕੇ ਪਾਟਨੇ ਕੋ ਸਫ਼ਰ ਜਨਅਤੀ ਬੜੇ

ਇਨ ਸਾ ਦਲੇਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੈ ਸਿਪਾਹ ਮੇਂ।

ਸਰ 'ਨਜ਼ਰ' ਕਰ ਚੁਕੇ ਹੈਂ ਯਿਹ ਮੌਲਾ ਕੀ ਰਾਹ ਮੇਂ।

ਭੇਟਾ

‘ਮੁਹਕਮ’ ਕੀ ਸ਼ਕਲ ਦੇਖ ਕੇ ਲੋਹੂ ਨੁਚੜ ਗਿਆ
 ਧੱਬਾ ‘ਅਦੂ’ ਕੇ ਜਾਮਏ ਜੁਰਅਤ ਪੈ ਪੜ ਗਿਆ
 ਪਟਕਾ ਮਰੋੜ ਕਰ ਉਸੇ ਹੱਥੇ ਜੁ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ
 ਦਹਿਸ਼ਤ ਸੇ ਹਰ ਜਵਾਂ ਕਾ ਹੁਲੀਆ ਬਿਗੜ ਗਿਆ
 ‘ਸਾਹਿਬ’ ਕੋ ਦੇਖ ‘ਮਸਖ਼ ਖਤੋ ਖਾਲ’ ਹੋ ਗਏ।
 ਡਰ ਸੇ ਸਫ਼ੈਦ ਜ਼ਾਲਮੋਂ ਕੇ ਵਾਲ ਹੋ ਗਏ।

ਵੈਰੀ

ਹੁਲੀਏ ਬਦਲ ਗਏ

ਜਿਸ ‘ਸਿਮਤ’ ਗੁਲ ਮਚਾ ਥਾ ਉਧਰ ਜਬ ਨਿਗ੍ਹਾ ਕੀ
 ਆਵਾਜ਼ ਸਾਫ਼ ਆਨੇ ਲਗੀ ਆਹ ਆਹ ਕੀ
 ਇਕ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੇ ਹਾਲਤਿ ਲਸ਼ਕਰ, ਤਬਾਹ ਕੀ
 ਰਣ ਮੇਂ ਕਹੀਂ ਜਗ੍ਹਾ ਨ ਰਹੀ ਥੀ ਪਨਾਹ ਕੀ
 ਭਾਗੋਂ ਕਿ ਅਬ ਬਚਾਉ ਕੀ ਸੂਰਤ ਨਹੀਂ ਰਹੀ।
 ਆਏ ‘ਧਰਮ’ ਤੋ ਜੰਗ ਕੀ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਰਹੀ।

ਪਾਸੇ

ਲਾਖੋਂ ਕੋ ਕਤਲ ਕਰ ਕੇ ਪਿਆਰੇ ਗੁਜ਼ਰ ਗਏ
 ਏਕ ਏਕ ਕਰ ਕੇ ਖ਼ਾਲਸੇ ਸਾਰੇ ਗੁਜ਼ਰ ਗਏ
 ਸਦਹਾ ਫ਼ਨਾਹ ਕੇ ਘਾਟ ਉਤਾਰੇ ਗੁਜ਼ਰ ਗਏ
 ਭੂਸ ਮੇਂ ਲਗਾ ਕੇ ਆਗ ‘ਸ਼ਰਾਰੇ’ ਗੁਜ਼ਰ ਗਏ
 ਜ਼ਖ਼ਮੋਂ ਸੇ ਸਿੰਘ ਸੂਰਮੇ ਜਬ ਚੂਰ ਹੋ ਗਏ।
 ਸਰਦਾਰ ਸਰ ਕਟਾਨੇ ਪੈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋ ਗਏ।

ਚੰਗਿਆੜੇ

ਫ਼ਵਾਰਾਏ-ਖ਼ੂਂ ਹਰ ‘ਬੁਨਿ ਮੂ’ ਸੇ ਰਵਾਂ ਹੂਆ
 ਜ਼ਖ਼ਮੋਂ ਸੇ ਚੂਰ ਚੂਰ ਇਕ ਇਕ ਜਵਾਂ ਹੂਆ
 ਖਾ ਖਾ ਤੀਰ ਸਿੰਘ ਹਰ ਇਕ ‘ਨਾਤਵਾਂ’ ਹੂਆ
 ਸਰ ਤਨ ਪੈ ਸ਼ੌਕਿ ਕਤਲ ਮੇਂ ‘ਬਾਰਿਗਿਰਾਂ’ ਹੂਆ
 ਲਾਖੋਂ ਕੀ ਜਾਨ ਲੇ ਕੇ ਦਲੇਰੋਂ ਨੇ ਜਾਨ ਦੀ।
 ਸਤਿਗੁਰੁ ਗੁਰੁ ਗੋਬਿੰਦ ਕੇ ਸ਼ੇਰੋਂ ਨੇ ਜਾਨ ਦੀ।

ਜੜ੍ਹਾਂ, ਵਾਲ

ਨਿਰਬਲ

ਬੋਝਲ

‘ਐ ਤਬਏ-ਰਸਾ!’ ਆਜ ਦਿਖਾ ਅਪਨੀ ਰਸਾਈ
ਐ ਤੇਗੇ ਸੁਖਨ! ਤੂ ਭੀ ਬਤਾ ਅਪਨੀ ਸਫਾਈ
ਸ਼ਹਬਾਜ਼ ਨੇ ਮੇਰੇ ਕਬੀ ਮੂੰਹ ਕੀ ਨਹੀਂ ਖਾਈ
ਹੈਂ ਦੁਰ ਦੋ ਅਸਰ-ਬੈਰ ਸੇ ਦੋਨੋਂ ਸਗੋ ਭਾਈ

ਹੇ ਕਾਵਿ-ਉਡਾਰੀ

ਖਾਕ ਉੜਨੇ ਲਗੇ ‘ਬਹਰ’ ਮੇਂ ਗਰ ਆਹ ਕਰੂੰ ਮੈਂ।
‘ਗੁਲਬੁਨ’ ਬਨੇ ਗੁਲਜ਼ਾਰ ਅਗਰ ਵਾਹ ਕਰੂੰ ਮੈਂ।

ਸਮੁੰਦਰ

ਗੁਲਾਬ

ਗੁਲਸ਼ਨ ਮੇਂ ਚਹਕ ਮੁਝ ਸੇ ਹਜ਼ਾਰੋਂ ਨੇ ਉੜਾਈ
ਗੁਲਬੁਨ ਮੇਂ ਮਹਕ ਮੁਝ ਸੇ ਹੀ ਸਾਰੋਂ ਨੇ ਉੜਾਈ
ਬਿਜਲੀ ਨੇ ਤੜਪ ‘ਜ਼ੁਇ’ ਸਤਾਰੋਂ ਨੇ ਉੜਾਈ
‘ਜੋਗੀ’ ਸੇ ਖਟਕ ਬਨ ਮੇਂ ਹੈ ‘ਖਾਰੋ’ ਨੇ ਉੜਾਈ

ਦਮਕ

ਕੰਡੇ

ਨਸ਼ਤਰ ਕੁਈ ਰਖ ਦੇਤਾ ਹੂੰ ਹਰ ਮਿਸਰਾਇ ਤਰ ਮੇਂ।
ਕਾਟਾ ਹੂੰ ਜਬੀਂ ‘ਗੁਲਸ਼ਨਿ ਆਲਮ’ ਕੀ ਨਜ਼ਰ ਮੇਂ।

ਸੰਸਾਰ-ਬਾਗ਼

ਮੈਦਾਂ ਮੇਂ ਅਦੂ ਮੇਰੀ ਹਵਾ ਕੋ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਾ
‘ਸ਼ਬਦੇਜ਼ਿ-ਸੁਖਨ’ ਕੇ ਸੁਮਿ-ਪਾ ਕੋ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਾ
ਤਾ ਅਰਸ਼ ਗਿਆ ਤਬਾਇ-ਰਸਾ ਕੋ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਾ
ਬੰਦਾ ਕੋਈ ਜਿਸ ਤਰਹ ਖੁਦਾ ਕੋ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਾ

ਕਾਵਿ-ਤੁਰੰਗ

‘ਖਾਮਾ’ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਹਾਥ ਮੇਂ ਮੂਸਾ ਕਾ ‘ਅਸਾ’ ਹੈ।
ਫਰਉਨ ਅਦੂ ਕੀ ਮਿਰੀ ਮੁੱਠੀ ਮੇਂ ‘ਕਜ਼ਾ’ ਹੈ।

ਕਲਮ, ਸੋਟਾ

ਮੌਤ

ਅਸ਼ਯਾਰ ਸੇ ਮੁਰਦੋਂ ਕੋ ਭੀ ਜ਼ਿੰਦਾ ਕੀਆ ਮੈਂ ਨੇ
ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਮਰੀਜ਼ੋਂ ਕੋ ਮਸੀਹਾ ਕੀਆ ਮੈਂ ਨੇ
‘ਉਰਦੂਇ-ਮੁਅੱਲਾ’ ਕੋ ‘ਮੁਜੱਲਾ’ ਕੀਆ ਮੈਂ ਨੇ
ਨਾ ਪੈਦ ਬਾ ਜੁ ਰੰਗ ਵਹ ਪੈਦਾ ਕੀਆ ਮੈਂ ਨੇ

ਰੋਸ਼ਨ

‘ਤਹਸੀ’ ਲੀਆ ਕਰਤਾ ਹੂੰ ਟੂਟੇ ਹੂਏ ਦਿਲ ਸੇ।
ਬਸ ਇਸ਼ਕ ਕੇ ਮਾਰੇ ਹੂਏ ਲੂਟੇ ਹੂਏ ਦਿਲ ਸੇ

ਅਸੀਸ

ਜਿਸ ਦਿਲ ਕੇ ਨਹੀਂ ਇਸ਼ਕਿ ਹਕੀਕੀ ਸੇ ਸਰੋਕਾਰ
 ਪੱਥਰ ਕਾ ਵਹ ਟੁਕੜਾ ਹੈ ਵਹ ਦਿਲ ਤੋ ਨਹੀਂ 'ਜਿਨਹਾਰ'
 ਖਾਲਕ ਕਾ ਪਿਆਰਾ ਹੈ ਜੋ ਖਲਕਤ ਕੋ ਕਰੇ ਪਿਆਰ
 ਇਤਨਾ ਹੈ ਫਕਤ 'ਕਾਫ਼ਰੋ'-ਦੀਦਾਰ ਕਾ ਮੱਯਾਰ
 ਸਿੱਖੀ ਭੀ ਸਿਖਾਤੀ ਹੈ ਫ਼ਨ੍ਹਾ ਜਾਤ ਮੇਂ ਹੋ ਜਾ।
 'ਪੈਰੋ' ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕਾ ਹਰ ਇਕ ਬਾਤ ਮੇਂ ਹੋ ਜਾ।

ਬਿਲਕੁਲ

ਅਧਰਮੀ

ਚੇਲਾ

ਮਿਲ ਸ਼ੇਖ ਕੋ ਐ ਸਿੰਘ! ਤੂੰ ਮਰਦਾਨਾ ਸਮਝ ਕਰ
 ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਕੀ ਸ਼ਮਾਅ ਕਾ ਪਰਵਾਨਾ ਸਮਝ ਕਰ
 ਕਰ 'ਤ੍ਰਾਫਿ ਹਰਮ' ਭੀ ਦਰਿ ਜਾਨਾਨਾ ਸਮਝ ਕਰ
 ਕਾਸ਼ੀ ਮੇਂ ਭੀ ਜਾ ਰਾਮ ਕਾ 'ਕਾਸ਼ਾਨਾ' ਸਮਝ ਕਰ
 ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਕੀ ਫ਼ਤੇ ਤੂ ਮੰਦਰ ਮੇਂ ਗਜਾ ਦੇ।
 ਨਾਅਰਾ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਕਾ ਮਸਜਿਦ ਮੇਂ ਲਗਾ ਦੇ।

ਕਾਬੇ ਦੀ ਪ੍ਰਕਰਮਾ

ਦੁਆਰ, ਘਰ

ਜਬ ਤਕ ਤੇਰੀ ਨਜ਼ਰੋਂ ਮੇਂ ਕੁਈ ਗ਼ੈਰ ਹੈ ਬਾਕੀ
 ਤਬ ਤਕ ਹੀ 'ਤਮੀਜ਼ਿ ਹਰਮੋ ਦੈਰ' ਹੈ ਬਾਕੀ
 ਦੋ ਸ਼ੇਖ ਐ ਬ੍ਰਾਹਮਨ ਕੋ ਕੁਛ ਬੈਰ ਹੈ ਬਾਕੀ
 ਕਹਤੇ ਹੈਂ ਗੁਰੂ 'ਸ਼ਰ ਹੈ' ਫ਼ਨ੍ਹਾ 'ਸ਼ੈਰ ਹੈ' ਬਾਕੀ
 ਨੇਕੀ ਹੀ ਵਹ ਦੌਲਤ ਹੈ ਜੋ ਛੁਟ ਨਹੀਂ ਸਕਤੀ।
 ਸਰਹੰਦ ਲੁਟ ਸਕਤਾ ਹੈ ਯਿਹ ਲੁਟ ਨਹੀਂ ਸਕਤੀ।

ਮੰਦਰ ਮਸੀਤ ਦਾ ਭੇਦ

ਬਦੀ, ਭਲਾਈ

'ਤੌਹੀਦ' ਕੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸੇ ਸਭ ਨੇਕੀਆਂ ਕਮ ਹੈਂ
 ਮੁਹਤਾਜ਼ ਇਸੀ ਚੀਜ਼ ਕੇ ਅਬ ਦੀਨੋ ਧਰਮ ਹੈਂ
 'ਸਾਗਰ' ਮੈਇ ਤੌਹੀਦ ਕਾ ਗੋ ਪੀ ਚੁਕੇ ਹਮ ਹੈਂ
 ਲੇਕਿਨ ਦਿਲੇ ਮੁਸਲਿਮ ਮੇਂ ਭੀ ਮੌਜੂਦ ਸਨਮ ਹੈਂ
 ਹੈ 'ਸ਼ਿਰਕਿ ਖ਼ਫ਼ੀ' ਸ਼ਿਰਕਿ 'ਜਲੀ' ਆਮ ਨਹੀਂ ਹੈ।
 ਤਾਹਮੁ ਜੁ ਹੈ ਇਸਲਾਮ ਵਹ ਇਸਲਾਮ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਅਦਵੈਤ

ਪਿਆਲਾ

ਗੁਪਤ, ਪ੍ਰਗਟ

ਉਠ ਸਾਕੀਆ! ਉਠ ਸਾਗਰੇ ਤੌਹੀਦ ਪਿਲਾ ਦੇ
ਅੰਜਾਮਿ ਧਰਮੁ ਦੀਨ ਕੀ 'ਤਮਹੀਦ' ਪਿਲਾ ਦੇ
ਐ ਮੇਰੇ ਸਖੀ! ਐ ਮੇਰੇ ਜਮਸ਼ੀਦ! ਪਿਲਾ ਦੇ
ਹੋ ਜਾਇ ਫਕੀਰੋਂ ਕੀ ਭੀ ਆਜ ਈਦ ਪਿਲਾ ਦੇ

ਅਦ੍ਵੈਤ ਪਿਆਲਾ
ਸੋਝੀ

ਤਾ 'ਮਜ਼ਹਬਿ ਉੱਸ਼ਾਕ' ਸੇ ਸਰ ਲੇ ਕੇ ਨ ਜਾਏਂ।
ਮਾਨਿੰਦ ਇਬ੍ਰਾਹੀਮ 'ਪਿਸਰ' ਲੇ ਕੇ ਨ ਜਾਏਂ।

ਕਤਲਗਾਹ
ਪੁੱਤਰ

ਇਕ ਖਾਬ ਸਾ ਦੁਨੀਆ ਕਾ 'ਵਜੂਦ', ਐ 'ਅਦਮ' ਹੈ
ਦਿਲ ਮੇਂ ਮਿਰੇ ਜਿਸ ਕਾ ਯਿਹ ਸਭ ਜਾਹੋ ਹਸ਼ਮ ਹੈ
ਅੰਜਾਮਿ-ਦੁਆਲਮ ਮਿਰੇ ਆਗਾਜ਼ ਸੇ ਕਮ ਹੈ
ਆਜ਼ਾਦ ਹੂੰ ਬੇਫਿਕਰ ਹੂੰ ਨ ਸ਼ਾਦੀ ਹੈ ਨ ਗ਼ਮ ਹੈ

ਹੌਦ, ਅਣਹੌਦ

'ਸੋਰ' ਇਤਨਾ ਹੂੰ ਹਰ ਬੇਸ਼ ਮੁਝੇ ਕਮ ਨਜ਼ਰ ਆਇਆ।
ਇਕ ਬੂੰਦ ਸੇ ਬਝ ਕਰ ਨ ਮੁਝੇ 'ਯਮ' ਨਜ਼ਰ ਆਇਆ।

ਤ੍ਰਿਪਤ
ਦਰਿਆ

ਊਧਾਏ ਹੂਏ ਮਸਤ ਪਿਆਲਾ ਕੋ ਹੈਂ ਕਬ ਸੇ
ਬਾਤ ਹੋ ਨਹੀਂ ਸਕਤੀ ਹੈ 'ਨਕਾਹਤ' ਕੇ ਸਬੱਬ ਸੇ
ਅਬ ਤਕ ਨ ਕਹਾ ਹਮ ਨੇ ਤਕੱਲੁਫ਼ ਸੇ ਅਦਬ ਸੇ
ਬੇਹਾਲ ਹੈਂ ਮੈ-ਕਸ਼ ਤੇਰੀ 'ਬਾਦਾ' ਕੀ ਤਲਬ ਸੇ
ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਮੇਂ ਡੁਬੋ ਦੇ ਹਮੇਂ 'ਸਾਗਰ' ਮੇਂ ਡੁਬੋ ਦੇ।
ਸੰਤੋਖ ਕੇ ਤਾਲਾਬ ਮੇਂ ਕੌਸਰ ਮੇਂ ਡੁਬੋ ਦੇ।

ਕਮਜ਼ੋਰੀ

ਸ਼ਰਾਬ
ਪਿਆਰਾ

ਦੇ ਇਸ਼ਕ ਕੇ 'ਇਰਫ਼ਾ' ਕੇ ਵਾਹਦਤ ਕੇ ਪਿਆਲੇ
ਦਸ ਬੀਸ ਪਿਲਾ ਦੇ ਮੈਅ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੇ ਪਿਆਲੇ
ਉਲਫ਼ਤ ਕੇ ਪਿਆਲੇ ਵਹ ਮੁਹੱਬਤ ਕੇ ਪਿਆਲੇ
ਦੁਨੀਆ ਮੇਂ ਦਿਲਾ 'ਕੌਸਰਿ ਜੰਨਤ' ਕੇ ਪਿਆਲੇ
ਨਸ਼ਾ ਹੋ ਫਿਰ ਐਸਾ ਕਿ ਦੁਈ ਦਿਲ ਸੇ ਜੁਦਾ ਹੋ।
ਜਿਸ ਚੀਜ਼ ਕੋ ਦੇਖੂੰ, ਮੁਝੇ ਦੀਦਾਰਿ ਖੁਦਾ ਹੋ।

ਬ੍ਰਹਿਮ ਗਯਾਨ

ਸੂਰਗੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਕੁੰਡ

ਐ ਕਰਤਾਰਿ ਨਾਚੀਜ ਮੇਂ ਜਾਂ ਡਾਲਨੇ ਵਾਲੇ
 ਐ 'ਰਹਮ' ਕੇ ਸਾਂਚੇ ਮੇਂ ਹੁਸੀਂ ਢਾਲਨੇ ਵਾਲੇ
 ਐ ਰੰਗ ਰੰਗੀਲੇ, ਐ ਹਮੇਂ ਪਾਲਨੇ ਵਾਲੇ
 ਆਫਾਤ ਕੋ ਬਨ ਕੇ, 'ਸਿਪਰ' ਟਾਲਨੇ ਵਾਲੇ

ਗਰਭ

ਨ ਅਹਲ ਹੂੰ ਦਾਤਾ! ਤੂ ਮੁਝੇ 'ਅਹਲ' ਬਨਾ ਦੇ।

ਢਾਲ

ਮੁਸ਼ਕਲ ਜਿਸੇ ਸਮਝੂੰ ਤੂ ਉਸੇ 'ਸਹਲ' ਬਨਾ ਦੇ।

ਯੋਗ

ਸੌਖਾ

ਹਾਂ, ਮੁਲਕਿ ਸੁਖਨ ਕੀ ਮੁਝੇ ਜਾਗੀਰ 'ਅਤਾ ਕਰ'
 ਲਫਜ਼ੋਂ ਕੋ ਮਿਰੇ 'ਬੁਰਸ਼ਿ ਸ਼ਮਸ਼ੀਰ' ਅਤਾ ਕਰ
 ਬੇ ਮਿਸਾਲ ਮੁਝੇ ਕੁਵਤਿ ਤਹਿਰੀਰ ਅਤਾ ਕਰ
 ਤੂ ਆਪ ਮਅੱਸਰ ਹੋ ਵਹ ਤਾਸੀਰ ਅਤਾ ਕਰ

ਬਖਸ਼

ਤੇਗ ਦੀ ਕਾਟ

ਮੁਸ਼ਕਲ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਗਰ ਮੇਰੇ ਮੌਲਾ ਕਾ 'ਕਰਮ' ਹੋ।

ਕ੍ਰਿਪਾ

ਬਾਬਾ ਸੀ ਸ਼ੈ 'ਗੰਜੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ' ਯਿਹ 'ਰਕਮ' ਹੋ।

ਲਿਖੀ ਜਾਵੇ

ਗੋਬਿੰਦ ਕੇ 'ਦਿਲਦਾਰ' ਕਿਲੇ ਸੇ ਨਿਕਲ ਆਏ
 ਵਹ ਦੇਖੀਏ ਸਰਕਾਰ ਕਿਲੇ ਸੇ ਨਿਕਲ ਆਏ
 ਘੋੜੇ ਪੈ ਹੋ ਅਸਵਾਰ ਕਿਲੇ ਸੇ ਨਿਕਲ ਆਏ
 ਲੇ ਹਾਥ ਮੇਂ ਤਲਵਾਰ ਕਿਲੇ ਸੇ ਨਿਕਲ ਆਏ

ਪਿਆਰੇ

ਕਿਆ ਵਸਫ਼ ਹੋ ਉਸ ਤੇਗ ਕਾ ਇਸ ਤੇਗਿ ਜ਼ਬਾਂ ਸੇ।

ਵਹ ਮਿਆਂ ਸੇ ਨਿਕਲੀ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲੀ ਯਿਹ 'ਦਹਾਂ' ਸੇ।

ਮੂੰਹ

ਕਿਸ ਮੂੰਹ ਸੇ ਕਹੂੰ ਤੇਗਿ ਖਮਦਾਰ ਕੀ ਤਾਗੀਫ਼
 ਗੋਬਿੰਦ ਕੀ ਬਖਸ਼ੀ ਹੂਈ ਤਲਵਾਰ ਕੀ ਤਾਗੀਫ਼
 ਪਰਕਾਲੀਏ ਆਤਸ਼ ਕੀ 'ਸ਼ਰਰਬਾਰ' ਕੀ ਤਾਗੀਫ਼
 ਬਾਂਕੀ ਕੀ ਨੁਕੀਲੀ ਕੀ ਤਰਹਦਾਰ ਕੀ ਤਾਗੀਫ਼

ਅੱਗ-ਵਰਸਾਊ

ਥੀ 'ਦੋਸ਼' ਪੈ ਸ਼ਮਸ਼ੀਰ ਯਾ ਕਾਂਧੇ ਪੈ ਪਰੀ ਥੀ।

ਮੋਢਾ

ਥੀ 'ਤਿਸ਼ਨਾਇ-ਖ਼ੂ' ਇਸ ਲੀਏ ਗੁੱਸੇ ਮੇਂ ਭਰੀ ਥੀ। ਲਹੂ ਦੀ ਪਿਆਸੀ

ਅਜ਼ ਦੀਦਾਰਿ ਜੌਹਰ ਇਸੇ ਦੇਖਾ ਉਸੇ ਦੇਖਾ
ਕੁਛ ਦੇਰ ਬਰਾਬਰ ਇਸੇ ਦੇਖਾ ਉਸੇ ਦੇਖਾ
ਪਹਲੂ ਕੇ ਬਦਲ ਕਰ ਇਸੇ ਦੇਖਾ ਉਸੇ ਦੇਖਾ
ਸਦਕੇ ਹੂਈ ਸਰ ਪਰ ਇਸੇ ਦੇਖਾ ਉਸੇ ਦੇਖਾ

ਅਬ ਕਿਆ ਥਾ ਗਿਰੀ 'ਬਰਕਿ ਬਲਾ' ਬਨ ਕੇ ਗਿਰੀ ਵੁਹ। ਭਿਆਨਕ ਬਿਜਲੀ
ਮੂੰਹ ਫਿਰ ਗਏ ਲਾਖੋਂ ਹੀ ਕੇ ਜਿਸ 'ਸਿਮਤ' ਫਿਰੀ ਵੁਹ। ਪਾਸੇ

ਕਹਤੇ ਥੇ ਅਦੂ, 'ਬਰਕ' ਹੈ, ਤਲਵਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ
ਇਸ ਕਾਟ ਕਾ ਦੇਖਾ ਕਭੀ ਹਥਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੈ
'ਨੌ-ਮਸ਼ਕ' ਜਵਾਂ ਯਿਹ ਕੋਈ ਜ਼ਿਨਹਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ
ਸਤਿਗੁਰ ਹੈਂ ਯੇ ਫ਼ਰਜ਼ਦਿ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ

ਬਿਜਲੀ

ਸਿਖਾਂਦਰੂ

ਲਲਕਾਰੇ ਅਜੀਤ ਔਰ ਮੁਖਾਤਿਬ ਹੂਏ ਸਭ ਸੇ।
ਫੁਰਮਾਏ ਅਦੂ ਸੇ 'ਨ ਨਿਕਲੁ ਹੋਂਦਿ ਅਦਬ ਸੇ।'

ਸਤਿਗੁਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਕੇ 'ਹਮਸਰ' ਨਹੀਂ ਹਮ ਹੈਂ
ਉਨ ਕੇ ਤੋ 'ਕਫੇ ਪਾਕ' ਕੇ ਬਰਾਬਰ ਨਹੀਂ ਹਮ ਹੈਂ
ਖ਼ਾਦਮ ਹੈਂ ਹਰ ਇਕ ਸਿੰਘ ਕੇ ਅਫ਼ਸੁਰ ਨਹੀਂ ਹਮ ਹੈਂ
ਜੋ ਤੁਮ ਹੋ ਸਮਝਤੇ ਵੁਹ ਮੁਕਰਰ ਨਹੀਂ ਹਮ ਹੈਂ

ਸਮਾਨ

ਪਾਤਲੀ

ਫ਼ਰਜ਼ਦ ਹੈਂ ਦਿਲਬੰਦ ਹੈਂ, 'ਹਮਸਰ' ਤੋ ਨਹੀਂ ਹੈਂ।
ਹਮ ਕਲਗੀਓਂ ਵਾਲੇ ਕੇ ਬਰਾਬਰ ਤੋ ਨਹੀਂ ਹੈਂ।

ਥੋਟੇ

ਉਸ ਹਾਥ ਮੇਂ ਥੇ ਬਾਜ਼ੂਇ ਗੋਬਿੰਦ ਕੇ ਕਸ ਬਲ
'ਫ਼ਰਜ਼ਦ' ਕੀ ਤਲਵਾਰ ਸੇ ਬਰਰਾ ਗਏ ਜਲ ਬਲ
ਜ਼ਿੰਦੋਂ ਕਾ ਤੋ ਕਿਆ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ਮੁਰਦੇ ਹੂਏ ਬੇਕਲ
ਸ਼ਮਸ਼ਾਨ ਮੇਂ ਥਾ ਸ਼ੋਰ ਮਜ਼ਾਰੋਂ ਮੇਂ ਥੀ ਹਲ ਚਲ

ਪੁੱਤਰ

ਜਮਨਾ ਕੇ ਭੀ ਪਾਨੀ ਮੇਂ 'ਤਲਾਤਮ' ਸਾ ਬਪਾ ਥਾ।
ਗੀਰਾ ਕੇ ਭੀ ਜ਼ਰੋਂ ਮੇਂ ਅਜਬ ਜੋਸ਼ ਭਰਾ ਥਾ।

ਹਫ਼

ਦੇਵ ਲੋਕ ਕੇ ਸਭ ਦੇਵਤੇ 'ਫ਼ਿਰਦੌਸ' ਸੇ ਝਾਂਕੇ
 ਹੁਸਤਮ ਸੇ ਜਵਾਂ ਭੀਮ ਸੇ ਯਲ ਨਲ ਸੇ ਬਾਂਕੇ
 ਹੈਰਾਂ ਥੇ ਹੁਨਰ ਸੇ ਪਿਸਰਿ ਪੀਰਿ ਯਿਆਂ ਕੇ
 ਆਕਾਸ਼ ਕੀ ਮਖ਼ਲੂਕ ਕੋ ਖ਼ਤਰੇ ਹੂਏ ਜਾਂ ਕੇ
 ਤਲਵਾਰ ਵੁਹ ਖ਼ੁੰਬਾਰ ਥੀ ਤੋਬਾ ਹੀ ਭਲੀ ਹੈ।
 ਲਾਖੋਂ ਕੀ ਹੀ ਜਾਂ ਲੈ ਕੇ ਬਲਾ ਸਰ ਸੇ ਟਲੀ ਹੈ।

ਸੁਰਗ

ਪਲਟਨ ਪੈ ਗਿਰੀ ਕਾਟ ਦੀਆ ਪਲ ਮੇਂ ਰਸਾਲਾ
 ਸਰ ਉਸ ਕਾ ਉਛਾਲਾ ਕਭੀ ਧੜ ਉਸ ਕਾ ਉਛਾਲਾ
 ਲਾਸ਼ੋਂ ਸੇ ਵੁਹ ਜਾ ਪਟ ਗਈ ਸਾਯਾ ਜਹਾਂ ਡਾਲਾ
 ਥਾ ਧੈਂਚ ਲੀਆ ਡਰ ਸੇ 'ਮਾਹੋ ਮਹਰ' ਨੇ ਹਾਲਾ
 ਤੋਂਦਲ ਫ਼ਲਕੇ ਪੀਰ ਖੜਾ ਹਾਂਪ ਰਹਾ ਥਾ।
 'ਮਰੀਖ' ਕੋ ਲਰਜਾ ਥਾ 'ਜੁਹਲ' ਕਾਂਪ ਰਹਾ ਥਾ।

ਚੰਦ, ਸੂਰਜ

ਮੰਗਲ, ਸ਼ਨੀ ਗ੍ਰਹਿ

ਦਹਿਸ਼ਤ ਸੇ ਸਭੀ ਬੁਰਜ ਸਤਾਰੋਂ ਮੇਂ ਘੁਸੇ ਥੇ
 ਅਕਰਬੁ ਅਸਦੋ ਸੂਹ 'ਹਿਸਾਰੋਂ' ਮੇਂ ਘੁਸੇ ਥੇ
 ਯਿਹ ਹੋਸ਼ ਥੇ ਗੁਮ ਅਜ਼ਦਹੇ ਗਾਰੋਂ ਮੇਂ ਘੁਸੇ ਥੇ
 ਸ਼ੇਰੋਂ ਮੇਂ ਹਰਨ 'ਸ਼ੇਰ' 'ਚਕਾਰੋਂ' ਮੇਂ ਘੁਸੇ ਥੇ
 ਯਿਹ ਇਸ ਕੋ ਦਿਖਾ ਔਰ ਨ ਉਸ ਕੋ ਨਜ਼ਰ ਆਯਾ।
 ਫੁਪਨੇ ਕੇ ਲੀਏ ਭੇੜੀਆ ਭੇੜੋਂ ਮੇਂ ਦਰ ਆਯਾ।

ਕਿਲ੍ਹੇ

ਬਾਰਾਂ ਸਿੰਗੇ

ਯਿਹ ਆਈ ਵੁਹ ਪਹੁੰਚੀ ਵੁਹ ਗਈ 'ਸ਼ਨ' ਸੇ ਨਿਕਲ ਕਰ
 ਜਬ ਬੈਠ ਗਈ ਸਿਰ ਪਿ ਉਠੀ ਤਨ ਸੇ ਨਿਕਲ ਕਰ
 ਦੋ ਕਰ ਗਈ ਚਾਰ ਆਈ ਨਾ ਜੋਸ਼ਨ ਸੇ ਨਿਕਲ ਕਰ
 ਤਰਾਰੀ ਮੇਂ ਤੇਜ਼ੀ ਮੇਂ ਥੀ ਨਾਗਨਿ ਸੀ ਨਿਕਲ ਕਰ
 ਦੁਸ਼ਮਨ ਕੋ ਲੀਆ ਮਰਕਬਿ ਦੁਸ਼ਮਨ ਭੀ ਨਾ ਛੋੜਾ।
 ਅਸਵਾਰ ਕੋ ਦੋ ਕਰ ਗਈ ਤੋ ਸਨ ਭੀ ਨਾ ਛੋੜਾ।

ਸੰਜੋਅ

ਤਲਵਾਰ ਸੀ ਤਲਵਾਰ ਥੀ ਕਿਆ ਜਾਨੀਏ ਕਿਆ ਥੀ
 ਖੂੰਬਾਰ ਥੀ ਖੂੰਬਾਰ ਥੀ ਆਫ਼ਤ ਥੀ ਬਲਾ ਥੀ
 ਥੀ ਆਬ ਯਾ ਫ਼ੌਲਾਦ ਪੇ ਬਿਜਲੀ ਕੀ 'ਜਲਾ' ਥੀ
 ਯਮਰਾਜ ਕੀ ਅੰਮਾ ਥੀ ਵੁਹ ਸ਼ਮਸ਼ੀਰਿ-ਕਜ਼ਾ' ਥੀ
 ਅਰਦਲ ਮੇਂ ਬਿਚਾਰੇ ਮਲਕੁਤ-ਮੌਤ ਖੜੇ ਥੇ।
 'ਅਪਨੇ ਸੁਗਲਿ-ਖ਼ਾਸ ਮੇਂ ਮਸ਼ਗੂਲ ਬੜੇ ਥੇ।

ਚਮਕ
 ਮੌਤ ਦੀ ਭੈਣ

ਘੋੜਾ ਵੁਹ 'ਸੁਬਕ ਸੀਅਫ਼' ਬਦਲ ਜਿਸ ਕਾ ਨਹੀਂ ਥਾ
 ਦੇਖਾ ਤੋਂ ਕਹਾਂ ਥਾ ਅਭੀ ਦੇਖਾ ਤੋਂ ਕਹੀਂ ਥਾ
 ਮਹਿਫੂਜ਼ ਕੋਈ ਇਸ ਸੇ ਮਕਾਂ ਥਾ ਨ ਮਕੀਂ ਥਾ
 ਬਾਲਾਏ-ਫ਼ਲਕ' ਥਾ ਵੁਹ ਕਭੀ ਜ਼ੋਰਿ ਜ਼ਿਮੀਂ ਥਾ
 ਥੀ ਟਾਪ ਕੀ ਆਵਾਜ਼ ਯਾ ਸੈਲਏ ਸਬਾ ਥੀ।
 ਗੁੰਚੇ ਕੇ ਚਟਖ਼ਨੇ ਕੀ ਸਦਾ, ਉਸ ਸੇ 'ਸਿਵਾ' ਥੀ।

ਤੇਜ਼ ਚਾਲ
 ਅਸਮਾਨ ਤੋਂ

ਵਧੇਰੇ

ਇਸ ਕੋ ਕੁਚਲ ਆਇਆ ਕਭੀ ਉਸ ਕੋ ਕੁਚਲ ਆਇਆ
 ਸਦਹਾ ਕੀ ਲਕਦ-ਕੋਬੀ ਸੇ 'ਹੱਯਤ' ਬਦਲ ਆਇਆ
 ਠੋਕਰ ਜਹਾਂ ਮਾਰੀ ਵਹਾਂ ਪਾਨੀ ਨਿਕਲ ਆਇਆ
 ਸ਼ੇਰ ਆ ਗਿਆ ਗਰ ਸਾਹਮਨੇ ਬੋਲਾ—'ਸੰਭਲ ਆਇਆ'
 ਤੇਜ਼ੀ ਮੇਂ ਹਵਾ ਕੇ ਭੀ ਥਾ ਵੁਹ ਕਾਨ ਕੁਤਰਤਾ।
 ਥਾ ਸੁਮ ਸੇ ਕਭੀ ਫੂਲ ਕਭੀ ਪਾਨ ਕੁਤਰਤਾ।

ਰੂਪ

ਕਰਤੇ ਥੇ ਸਭੀ 'ਅਸਪ' ਨਹੀਂ ਹੈ ਯਿਹ ਛਲਾਵਾ
 ਤਾਕਤ ਭੀ ਬਲਾ ਕੀ ਹੈ ਨਜ਼ਾਕਤ ਕੇ ਅਲਾਵਾ
 ਕਰਤੇ ਥੇ ਨਜ਼ਰ-ਬਾਜ਼ ਉਸੇ ਦੇਖ ਕੇ ਦਾਅਵਾ
 ਐਸਾ ਨ ਕਦਮ ਹੀ ਹੈ ਕਿਸੀ ਕਾ ਨਾ ਹੈ 'ਕਾਵਾ'
 ਪੁੱਠਾ ਹੈ ਅਲਗ ਇਸ ਕੀ ਕਨੌਤੀ ਹੀ ਜੁਦਾ ਹੈ।
 'ਸੀਮਾਬ' ਲਹੂ ਕੀ ਜਗਹ ਰਗ ਰਗ ਮੇਂ ਭਰਾ ਹੈ।

ਘੋੜਾ

ਟਾਪ

ਪਾਰਾ

‘ਤਾਊਸ’ ਸੀ ਦੁਮ ਚਾਂਦ ਸੇ ‘ਸੁਮ’ ਮਾਰ ਕੀ ਸੂਰਤ
ਬੇਪਰ ਹੈ ਮਗਰ ਉੜਤਾ ਹੈ ‘ਪਰਦਾਰ’ ਕੀ ਸੂਰਤ
‘ਕਸ’ ਸ਼ੇਰ ਕੀ ਬਲ ਫੀਲ ਕਾ ਰਹਿਵਾਰ ਕੀ ਸੂਰਤ
ਫਿਰਤਾ ਹੈ ਇਸ਼ਾਰੇ ਸੇ ਹੀ ਪਰਕਾਰ ਕੀ ਸੂਰਤ

ਸੱਪ
ਪੰਛੀ
ਪਕੜ

ਜਿਸ ਸਿਮਤ ਗਿਆ ਰਨ ਕਾ ਯਿਹ ਨਕਸ਼ਾ ਬਦਲ ਆਯਾ।
ਪਲਟਨ ਪਲਟ ਆਯਾ ਯਿਹ ਰਸਾਲਾ ਕੁਚਲ ਆਯਾ।

ਪਕੜਾ ਜਿਸੇ ਗਰਦਨ ਸੇ ਯਿਹ ਪੂਰਾ ਉਸੇ ਕਰਦੇ
ਹੋ ਕਾਮਿਲਿ ਫਨ ਭੀ ਤੋ ਅਧੂਰਾ ਉਸੇ ਕਰਦੇ
ਪੈਰੋਂ ਮੇਂ ਤੁਫੰਗ ਆਏ ਤੋ ਬੂਰਾ ਉਸੇ ਕਰਦੇ
ਜਿਸ ਤੋਪ ਪੈ ਦੇ ਟਾਪ ਯਹ ਚੂਰਾ ਉਸੇ ਕਰਦੇ
ਜੀ ਮੇਂ ਕਦਰ-ਅੰਦਾਜ਼ ਡਰੇ ‘ਓਪਚੀ’ ਭਾਗੇ।
ਤੋਪੋਂ ਕੇ ਗਰਜ ਛੋੜ ਕੇ ਸਭ ਤੋਪਚੀ ਭਾਗੇ।

ਸੂਰਮੇ

ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦਾਇ ‘ਜੀ ਜਾਹ’ ਨੇ ਭਾਗੜ ਥੀ ਮਚਾ ਦੀ
ਯਿਹ ਫੌਜ ਭਗਾ ਦੀ ਕਬੀ ਵੁਹ ਫੌਜ ਭਗਾ ਦੀ
ਬੜ੍ਹ ਚੜ੍ਹਕੇ ਤਵੱਕੋ ਸੇ ‘ਸ਼ੁਜ਼ਾਇਭ’ ਜੁ ਦਿਖਾਈ
ਸਤਿਗੁਰ ਨੇ ਵਹੀਂ ਕਿਲਾ ਸੇ ਬੇਟੇ ਕੋ ‘ਨਦਾ’ ਦੀ
ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ‘ਪਿਸਰ’! ਖੂਬ ਦਲੇਰੀ ਸੇ ਲੜੇ ਹੋ।
ਹਾਂ, ਕਿਉਂ ਨ ਹੋ ਗੋਬਿੰਦ ਕੇ ਫਰਜ਼ੰਦ ਬੜੇ ਹੋ।

ਪ੍ਰਤਾਪੀ
ਦਲੇਰੀ
ਆਵਾਜ਼
ਪੁੱਤਰ

ਦਿਲਬੰਦ ਨੇ ਤਲਵਾਰ ਸੇ ਤਸਲੀਮ ਬਜਾਈ
ਗਰਦਨ ਪਇ ਆਦਾਬ ਦਿਲਾਵਰ ਨੇ ਝੁਕਾਈ
ਇਸ ਵਕਫਾ ਮੇਂ ਫੌਜ ‘ਸਿਤਮ-ਆਰਾ’ ਉਮਡ ਆਈ
ਬਰਛੀ ਕਿਸੀ ਬਦਬਖ਼ਤ ਨੇ ਪੀਛੇ ਸੇ ਲਗਾਈ
ਤਿਉਰਾ ਕੇ ਗਿਰੇ ਜੀਨ ਸੇ ਸਰਕਾਰ ਜ਼ਿਮੀਂ ਪਰ।
ਰੂਹ ‘ਖਲਦ’ ਗਈ ਔਰ ਤਨਿ-ਜ਼ਾਰ ਜ਼ਿਮੀਂ ਪਰ।

ਜਾਬਰ
ਸੁਰਗ

ਬੇਟੇ ਕੋ ਸ਼ਹਾਦਤ ਮਿਲੀ, ਦੇਖਾ ਜੁ 'ਪਿਦਰ' ਨੇ
ਤੂਫ਼ਾਂ ਬਪਾ ਗ਼ਮ ਸੇ ਕੀਆ 'ਦੀਦਾਏ ਤਰ' ਨੇ
ਇਸ ਵਕਤ ਕਹਾ ਨੰਨ੍ਹੇ ਸੇ ਮਾਸੂਮ 'ਪਿਸਰ' ਨੇ
'ਰੁਖ਼ਸਤ ਹਮੇ' ਦਿਲਵਾਓ ਪਿਤਾ ਜਾਏਂਗੇ ਮਰਨੇ

ਭਾਈ ਸੇ ਬਿਛੜ ਕਰ ਹਮੇ ਜੀਨਾ ਨਹੀਂ ਭਾਤਾ।
ਸੋਨਾ ਨਹੀਂ, ਖਾਨਾ ਨਹੀਂ, ਪੀਨਾ ਨਹੀਂ ਭਾਤਾ।

ਪਿਤਾ
ਸਜਲ ਅੱਖ
ਬੇਟੇ

ਥੀ ਦੂਸਰੇ ਬੇਟੇ ਕੀ ਸੁਨੀ ਬੇਨਤੀ ਜਿਸ ਦਮ
ਸਰ ਕੋ 'ਦਹਨਿ ਪਾਕ' ਸੇ ਬੋਸੇ ਦੀਏ ਪੈਰਮ
ਮਰਨੇ ਕੇ ਲੀਏ ਕਹਨੇ ਲਗੇ ਜਾਈਏ ਜੰਮ ਜੰਮ
ਰੂਠੋ ਨ ਖੁਦਾ ਰਾ ਨਹੀਂ ਰੋਕੇਂਗੇ ਕਬੀ ਹਮ

ਹਮਨੇ ਥਾ ਕਹਾ ਬਾਪ ਕੋ 'ਜਾਂ ਦੀਜੇ ਧਰਮ ਪਰ।'
ਲੋ ਕਹਤੇ ਹੈਂ ਅਬ ਆਪ ਕੋ 'ਜਾਂ ਦੀਜੇ ਧਰਮ ਪਰ।'

ਮੁਖੜਾ

ਮਰਨੇ ਸੇ ਕਿਸੀ ਯਾਰ ਕੋ ਹਮ ਨੇ ਨਹੀਂ ਰੋਕਾ
ਫ਼ਰਜ਼ੰਦਾਇ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਕੋ ਹਮ ਨੇ ਨਹੀਂ ਰੋਕਾ
'ਖੁਸ਼ਨੂਦੀਏ-ਕਰਤਾਰ' ਕੋ ਹਮ ਨੇ ਨਹੀਂ ਰੋਕਾ
ਅਬ ਦੇਖੀਏ ਸਰਕਾਰ ਕੋ ਹਮ ਨੇ ਨਹੀਂ ਰੋਕਾ

ਤੁਮ ਕੋ ਭੀ ਇਸੀ ਰਾਹ ਪੈ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰੇਂਗੇ।
'ਸਦ' ਸ਼ੁਕਰ ਹੈ ਹਮ ਭੀ ਕਭੀ ਖੰਜਰ ਸੇ ਮਰੇਂਗੇ।

ਰੱਬੀ ਭਾਣਾ

ਸੌ

ਕੁਰਬਾਨ! ਪਿਦਰ ਕੋ ਕੋਈ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ
'ਸਿਨ' ਖੇਲ ਕਾ ਹੈ ਰਨ ਕਾ ਸਜ਼ਾਵਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ
ਆਤੀ ਹੈ ਚਲਾਨੀ ਤੁਮੇ ਤਲਵਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ
ਯਹ ਗੁਲ ਸਾ ਬਦਨ 'ਕਾਬਿਲੇ-ਸੱਫ਼ਾਰ' ਨਹੀਂ ਹੈ

ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦਾਇ ਜੁਝਾਰ ਨੇ ਫ਼ੌਰਨ ਕਹਾ—'ਅੱਬਾ!
ਮੈਂ ਭਾਈਓਂ ਸੇ ਭਲਾ ਕਿਉਂ ਰਹੂੰ ਘਟ ਕਰ ਭਲਾ ਅੱਬਾ!'

ਉਮਰ

ਤੀਰ ਦੀ ਅਣੀ

ਜਿੰਦਾ ਚੁਨਾ ਜਾਨਾ ਭੀ ਤੋ ਆਸਾਨ ਨਹੀਂ ਹੈ
 ਸਰਹੰਦ ਮੇਂ ਦੀ ਭਾਈਓਂ ਨੇ ਜਾਨ ਨਹੀਂ ਹੈ
 ਕਿਉਂ ਮੁਝ ਕੋ ਧਰਮ-ਯੁੱਧ ਕਾ ਕੁਛ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਹੈ
 ਬੰਦੇ ਕੋ ਛੁਰੀ ਖਾਨੇ ਕਾ ਕਿਆ ਅਰਮਾਨ ਨਹੀਂ ਹੈ
 ਲੜਨਾ ਨਹੀਂ ਆਤਾ ਮੁਝੇ ਮਰਨਾ ਤੋ ਹੈ ਆਤਾ।
 ਖੁਦ ਬੜ੍ਹ ਕੇ, ਗਲਾ ਤੇਗ ਪੈ ਧਰਨਾ ਤੋ ਹੈ ਆਤਾ।

ਰੋਕੇ ਸੇ ਕਭੀ ਸ਼ੇਰ ਕਾ ਬੱਚਾ ਭੀ ਰੁਕਾ ਹੈ
 ਝੂਠੇ ਤੋ ਰੁਕੇਂ ਕਿਆ ਕੋਈ ਸੱਚਾ ਭੀ ਰੁਕਾ ਹੈ
 ਪਤਝੜ ਮੇਂ 'ਸਮਰ' ਸ਼ਾਖ ਪੈ ਕੱਚਾ ਭੀ ਰੁਕਾ ਹੈ
 ਸਰ ਦੇਨੇ ਸੇ ਰੱਬ ਕੋ ਕੋਈ ਅੱਛਾ ਭੀ ਰੁਕਾ ਹੈ
 ਨੇਕੀ ਹੈ ਯਿਹ ਐਸੀ ਕਿ ਜਵਾਬ ਹੋ ਨਹੀਂ ਸਕਤਾ।
 ਪਾਪੀ ਪਿ ਭੀ ਦੋਸ਼ਯ ਕਾ 'ਆਜ਼ਾਬ' ਹੋ ਨਹੀਂ ਸਕਤਾ।

ਫਲ

ਸੰਤਾਪ

ਕਿਸ ਸ਼ਖ਼ਸ ਨੇ ਹੋਨਾ ਯਹਾਂ 'ਤਾਰਾਜ਼' ਨਹੀਂ ਹੈ
 ਕਿਆ ਦਮ ਕਾ ਭਰੋਸਾ ਕਿ ਥਾ ਕੱਲ ਆਜ ਨਹੀਂ ਹੈ
 ਬੜ੍ਹ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਧਰਮ ਯੁਧ ਸੇ ਮਿਅਰਾਜ ਨਹੀਂ ਹੈ
 'ਮਰਗਿ ਸ਼ੁਹਦਾ' ਵਸਫ਼ ਕੀ ਮੁਹਤਾਜ ਨਹੀਂ ਹੈ
 ਸਿੰਘੋਂ ਕੇ ਲੀਏ ਮੌਤ ਪਿ ਰਹਿਮਤ ਕਾ ਸਬੱਬ ਹੈ।
 ਰੱਬ ਹੋ ਗਿਆ ਜਿਨ ਭਗਤੋਂ ਕਾ ਉਨ ਕੇ ਲੀਏ ਸਭ ਹੈ।

ਤਬਾਹ

ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਮੌਤ

ਭਗਵਾਨ ਹੋ ਖੁਸ਼ ਜਿਨ ਸੇ ਹੈ ਖੁਸ਼ਕੀ ਤਰੀ ਉਨਕੀ
 ਰਹਤੀ ਹੈ ਹਰ ਇਕ ਫ਼ਸਲ ਮੇਂ ਖੇਤੀ ਹਰੀ ਉਨਕੀ
 ਕਰਤਾਰ ਸਦਾ ਰਖਤੇ ਹੈਂ ਝੋਲੀ ਭਰੀ ਉਨਕੀ
 'ਫਿਰਦੌਸ' ਭੀ ਉਨਕਾ ਹੈ, ਹੈ ਇੰਦਰਪੁਰੀ ਉਨਕੀ
 ਮਰ ਜਾਨਾ ਧਰਮ ਪਰ ਬਹੁਤ ਆਸਾਨ ਹੈ ਹਮ ਕੋ।
 ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ ਪਿਸਰ ਹੈਂ ਯਹੀ 'ਸ਼ਾਯਾਂ' ਹੈ ਹਮ ਕੋ।

ਸੁਰਗ

ਫਬਦਾ

ਭੱਰਾਈ ਸੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੇ ਬੋਲੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ
 ਪਾਲਾ ਹੈ ਤੁਮੇ ਨਾਜ਼ ਸੇ ਬੋਲੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ
 ਰੋਕਾ ਨਹੀਂ ਆਗਾਜ਼ ਸੇ ਬੋਲੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ
 ਉਸ ਨੰਨ੍ਹੇ ਸੇ ਜਾਬਾਜ਼ ਸੇ ਬੋਲੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ
 'ਲੈ ਆਓ ਤਨਿ ਪਾਕ ਪੈ ਹਥਿਆਰ ਸਜਾ ਦੇਂ।
 ਛੋਟੀ ਸੀ ਕਮਾਂ, ਨੰਨ੍ਹੀ ਸੀ ਤਲਵਾਰ ਸਜਾ ਦੇਂ।

‘ਹਮ ਦੇਤੇ ਹੈਂ ਖੰਜਰ ਉਸੇ ਸਮਸ਼ੀਰ ਸਮਝਨਾ
 ਨੇਜ਼ੋਂ ਕੀ ਜਗਹ ਦਾਦਾ ਕਾ ਤੁਮ ਤੀਰ ਸਮਝਨਾ
 ਜਿਤਨੇ ਮਰੇਂ ਉਸ ਸੇ ਉਨ੍ਹੇ ‘ਬੇਪੀਰ’ ਸਮਝਨਾ
 ਜ਼ਖਮ ਆਏ ਤੋਂ ਹੋਨਾ ਨਹੀਂ ਦਿਲਗੀਰ ਸਮਝਨਾ
 ਜਬ ਤੀਰ ਕਲੇਜੇ ਮੇਂ ਲਗੇ ‘ਸੀ’ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ।
 ‘ਉਫ’ ਮੂੰਹ ਸੇ ਮਿਰੀ ਜਾਂ! ਕਬੀ ਭੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ।

ਨਿਗੁਰੇ

‘ਲੋ ਜਾਓ ਸਿਧਾਰੋ ਤੁਮੇ ਅੱਲਾਹ ਕੋ ਸੌਂਪਾ
 ਮਰ ਜਾਓ ਯਾ ਮਾਰੋ ਤੁਮੇ ਅੱਲਾਹ ਕੋ ਸੌਂਪਾ
 ਰੱਬ ਕੋ ਨਾ ਬਿਸਾਰੋ ਤੁਮੇ ਅੱਲਾਹ ਕੋ ਸੌਂਪਾ
 ਸਿੱਖੀ ਕੋ ਉਭਾਰੋ ਤੁਮੇ ਅੱਲਾਹ ਕੋ ਸੌਂਪਾ
 ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਅਬ ਜੰਗ ਕੀ ਹਿੰਮਤ ਤੁਮੇ ਬਖਸ਼ੇ।
 ਪਿਆਸੇ ਹੋ ਜਾਤ, ਜਾਮਿ-ਸ਼ਹਾਦਤ ਤੁਮੇ ਬਖਸ਼ੇ।

‘ਬੇਟਾ! ਹੋ ਤੁਮੀ ਪੰਥ ਕੇ ਬੇੜੇ ਕੇ ਖਿਵੱਈਆ
 ਸਰ ਭੇਂਟ ਕਰੇ ਤਾਂ ਕਿ ਚਲੇ ਧਰਮ ਕੀ ‘ਨੱਈਆ’
 ਲੇ ਦੇ ਕੇ ਤੁਮੀ ਥੇ ਮਿਰੇ ਗੁਲਸ਼ਨ ਕੇ ‘ਬਕੱਈਆ’
 ਲੋ ਜਾਓ ਕਿ ਰਾਹ ਤਕਤੇ ਹੈਂ ਸਭ ‘ਖ਼ਲਦ’ ਮੇਂ ਭੱਈਆ।
 ਖ਼ਾਹਸ਼ ਹੈ ਤੁਮੇ ਤੇਗ ਚਲਾਤੇ ਹੂਏ ਦੇਖੇਂ।
 ਹਮ ਆਖ ਸੇ ਬਰਛੀ ਤੁਮੇ ਖਾਤੇ ਹੂਏ ਦੇਖੇਂ।’

ਬੇੜੀ
 ਬਾਕੀ
 ਸੁਰਗ

108

ਦਾਦਾ ਸੇ ਮਿਲੋ ਸੁਰਗ ਮੇਂ ਜਿਸ ਦਮ ਤੋਂ ਯਿਹ ਕਹਨਾ
 ਦੋ ਚਾਰ ਹੋਂ ਗਰ ਖਲਦ ਮੇਂ ਆਦਮ ਤੋਂ ਯਿਹ ਕਹਨਾ
 ਜਬ ਭੇਸ ਮੇਂ ਨਾਨਕ ਕੋ ਮਿਲੇਂ ਹਮ ਤੋਂ ਯਿਹ ਕਹਨਾ
 ਪਾਏਂ ਕਹੀਂ ਗੋਬਿੰਦ ਕਾ ਮਹਿਰਮ ਤੋਂ ਯਿਹ ਕਹਨਾ
 ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਇਆ 'ਬਨੀ ਆਦਮ' ਕੇ ਗਲੇ ਕੋ।
 ਕਟਵਾ ਦੀਏ ਬੱਚੇ ਭੀ ਮੁਰੀਦੋਂ ਕੇ ਭਲੇ ਕੋ।

ਮਨੁੱਖ ਮਾਤ੍ਰ ਲਈ

109

ਜਬ ਫੜ੍ਹੇ ਗਜਾ ਕਰ ਗਏ ਜੁਝਾਰ ਬੇ ਰਨ ਮੇਂ
 ਹਰ ਸ਼ੇਰ ਬਘੇਲਾ ਨਜ਼ਰ ਆਨੇ ਲਗਾ ਬਨ ਮੇਂ
 ਨੰਨ੍ਹੀ ਸੀ 'ਕਜਾ' ਬੋਲੀ, ਮੈਂ ਆਈ ਹੂੰ ਸ਼ਰਨ ਮੇਂ
 ਦਿਲਵਾਉ 'ਅਮਾਂ' ਗੋਸ਼ਾਇ ਦਾਮਾਨੇ ਕਛਨ ਮੇਂ
 ਮੈਂ ਜਿਸ ਕੇ ਹੂੰ ਕਬਜ਼ੇ ਮੇਂ ਵੁਹ ਕਾਬੂ ਮੇਂ ਹੈ ਮੇਰੇ।
 ਗੁਰਿਆਈ ਕਾ ਬਲ ਨੰਨ੍ਹੇ ਸੇ ਬਾਜ਼ੂ ਮੇਂ ਹੈ ਤੇਰੇ।

ਮੌਤ
ਪਨਾਹ

110

ਦਸ ਬੀਸ ਕੋ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਕੀਆ ਦਸ ਬੀਸ ਕੋ ਮਾਰਾ
 ਇਕ ਹਮਲੇ ਮੇਂ ਇਸ ਏਕ ਨੇ ਇੱਕੀਸ ਕੋ ਮਾਰਾ
 'ਖੱਨਾਸ' ਕੋ ਮਾਰਾ ਕਭੀ 'ਇਬਲੀਸ' ਕੋ ਮਾਰਾ
 ਗੁਲ ਮਚ ਗਿਆ ਇਕ 'ਤਿਫਲ' ਨੇ ਚਾਲੀਸ ਕੋ ਮਾਰਾ
 'ਬਚ ਬਚ ਕੇ ਲੜੋ ਕਲਗੀਓਂ ਵਾਲੇ ਕੇ ਪਿਸਰ ਸੇ।
 ਯਿਹ 'ਨੀਮਚਾ' ਲਾਏ ਹੈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਕਮਰ ਸੇ।

ਦਿਓ, ਸ਼ੈਤਾਨ
ਬਾਲਕ
ਨਿੱਕਾ ਤੇਗਾ

111

ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੇ ਕੇ ਹਰਬੇ ਸੇ 'ਸੁਜਾ ਓ ਜਰੀ' ਹਾਰੇ
 ਜੀ ਦਾਰੋਂ ਕੇ ਜੀ ਛੂਟ ਗਏ ਸਭ 'ਕਵੀ' ਹਾਰੇ
 ਮਾਸੂਮ ਸੇ ਬਾਜ਼ੀ ਵੇ ਸਭੀ ਲਸ਼ਕਰੀ ਹਾਰੇ
 ਕਮਜ਼ੋਰ ਸੇ ਨਿਰਬਲ ਸੇ ਹਜ਼ਾਰੋਂ ਬਲੀ ਹਾਰੇ
 ਮੈਦਾਂ ਮੇਂ ਜਬ ਭਾਈ ਕਾ ਲਾਸ਼ਾ ਨਜ਼ਰ ਆਇਆ।
 ਘੋੜੇ ਸੇ ਵੇਹ ਮਾਸੂਮ 'ਦਿਲਾਵਰ' ਉਤਰ ਆਇਆ।

ਵਰਿਆਮ ਜੋਧੇ
ਬਲੀ
ਬਹਾਦਰ

ਸਰ ਗੋਦ ਮੇਂ ਲੇ ਕਰ ਕਹਾ ਭਾਈ ਸੇ ਬੋਲੋ
ਇਸ 'ਖਾਬੇ-ਗਿਰਾਂ' ਸੇ ਕਹੀਂ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਤੋ ਹੋ ਲੇਂ
ਹਮ ਕੌਨ ਹੈਂ ਦੇਖੋ ਤੋ ਜ਼ਰਾ ਆਖ ਤੋ ਖੋਲ੍ਹੋਂ
ਸੋਨੇ ਕੀ ਹੀ ਠਾਨੀ ਹੈ ਅਗਰ ਮਿਲ ਕੇ ਤੋ ਸੋ ਲੇਂ

ਗੁੜ੍ਹੀ ਨੀਦ

ਭਾਈ ਤੁਮ੍ਹੇਂ ਹੋਂ ਜਬ 'ਗੰਜਿ ਸ਼ਹੀਦਾਂ' ਕੀ ਜ਼ਿਮੀਂ ਹੈ।
ਠਾਨੀ ਹੁਈ ਹਮ ਨੇ ਭੀ ਬਸੇਰੇ ਕੀ ਯਹੀਂ ਹੈ।

ਇਤਨੇ ਮੇਂ 'ਖਦੰਗ' ਆ ਕੇ ਲਗਾ ਹਾਇ ਜਿਗਰ ਮੇਂ
ਥਾ ਤੀਰ ਕਲੇਜੇ ਮੇਂ ਯਾ ਕਾਂਟਾ ਗਲਿ-ਤਰ ਮੇਂ
'ਤਾਰੀਕ' ਜ਼ਮਾਨਾ ਹੂਆ ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਨਜ਼ਰ ਮੇਂ
ਤੂਫਾਨ ਉਠਾ, ਖਾਕ ਉੜੀ, 'ਬਹਰ' ਮੇਂ 'ਬਰ' ਮੇਂ

ਤੀਰ

ਅੰਧੇਰਾ

ਜਲ, ਥਲ

ਤਿਉਰਾ ਕੇ ਗਿਰਾ ਲਖਤਿ-ਜਿਗਰ ਲਖਤਿ-ਜਿਗਰ ਪਰ।
ਕਿਆ ਗੁਜ਼ਰੀ ਹੈ ਇਸ ਵਕਤ ਕਹੂੰ ਕਿਆ ਮੈਂ ਪਿਦਰ ਪਰ।

ਥੇ ਚਾਹਤੇ ਪੇਵੰਦ ਕਰੇਂ ਖਾਕ ਕਾ ਸਭ ਕੋ
'ਹਾਤਿਫ' ਨੇ ਕਹਾ ਕਾਮ ਮੇਂ ਲਾਨਾ ਨ ਗ਼ਜ਼ਬ ਕੋ
ਲੜਨਾ ਨਹੀਂ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੈ ਆਪ ਕਾ ਰੱਬ ਕੋ
ਯਿਹ ਸੁਨ ਕੇ ਗੁਰੂ ਭੂਲ ਗਏ 'ਰੰਜੇ ਤਅੱਬ' ਕੋ

ਗ਼ੈਬੀ ਫਰਿਸ਼ਤਾ

ਗੁੱਸਾ-ਗਿਲਾ

ਫ਼ੌਰਨ

ਕਬਜ਼ੇ ਸੇ 'ਮਆਨਨ' ਤੇਗ਼ ਕੇ ਫਿਰ ਹਾਥ ਉਠਾਯਾ।
ਸਤਿਗੁਰ ਨੇ ਵਹੀਂ ਸਜਦਾਇ-ਸ਼ੁਕਰਾਨਾ ਬਜਾਯਾ।

ਯਾਕੂਬ ਕੋ ਯੂਸਫ਼ ਕੇ ਬਿਛੜਨੇ ਨੇ ਰੁਲਾਯਾ
ਸਾਬਰ ਕੋਈ ਕਮ ਐਸਾ 'ਰਸੂਲੋਂ' ਮੇਂ ਹੈ ਆਯਾ
ਕਟਵਾ ਕੇ 'ਪਿਸਰ' ਚਾਰ ਇਕ ਆਂਸੂ ਨਾ ਗਿਰਾਯਾ
ਰੁਤਬਾ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਨੇ ਰਿਸ਼ੀਓਂ ਕਾ ਬੜਾਯਾ

ਪੁੱਤਰ

ਡੰਡਕ ਮੇਂ ਫਿਰੇ ਰਾਮ ਤੋ ਸੀਤਾ ਥੀ ਬਗ਼ਲ ਮੇਂ।
ਵਹ ਫ਼ਖ਼ਰਿ ਜਹਾਂ, ਹਿੰਦ ਕੀ ਮਾਤਾ ਥੀ ਬਗ਼ਲ ਮੇਂ।

ਲਛਮਨ ਸਾ ਬਿਰਾਦਰ ਪਇ ਤਸਕੀਨਿ ਜਿਗਰ ਥਾ
ਸੀਤਾ ਸੀ ਪਤੀਬ੍ਰਤਾ ਸੇ ਬਨ ਰਾਮ ਕੋ ਘਰ ਥਾ
ਬਾਕੀ ਹੈ ਕਨ੍ਹਈਆ ਤੋ ਨਹੀਂ ਉਨਕਾ 'ਪਿਸਰ' ਥਾ
ਸੱਚ ਹੈ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਕਾ ਰੁਤਬਾ ਹੀ 'ਦਿਗਰ' ਥਾ
ਕਟਵਾ ਦੀਏ ਸ਼ਿਸ਼, 'ਸ਼ਾਮ' ਨੇ ਗੀਤਾ ਕੋ ਸੁਨਾ ਕਰ।
ਰੂਹ ਫੁੰਕ ਦੀ ਗੋਬਿੰਦ ਨੇ ਔਲਾਦ ਕਟਾ ਕਰ।

ਪੁੱਤਰ
ਹੋਰ
ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ

ਬੇਚੈਨ ਹੈ ਅਬ, ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਰੰਜ ਕੇ ਮਾਰੇ
ਦਿਲ ਪਰ 'ਗਮੋ ਅੰਦੋਹ' ਸੇ ਚਲਨੇ ਲਗੇ ਆਰੇ
ਖਾਮੋਸ਼ ਤੜਪਨੇ ਲਗੇ ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ ਪਿਆਰੇ
'ਜੋਗੀ ਜੀ' ਕਹੇ ਪੰਥ ਸੇ ਅਬ ਫਤਹਿ ਪੁਕਾਰੇ
ਛਾਯਾ ਹੂਆ ਦੀਵਾਨ ਪੇ, ਅਬ ਗਮ ਕਾ ਸਮਾਂ ਹੈ।
ਬਸ ਖਤਮ ਸ਼ਹੀਦੋਂ ਕੀ, ਸ਼ਹਾਦਤ ਕਾ ਬਿਆਂ ਹੈ।

ਚਿੰਤਾ ਫਿਕਰ

ਹਾਲਾਤਿ ਚਮਕੌਰ

ਬੱਸ ਏਕ ਹਿੰਦ ਮੇਂ ਤੀਰਥ ਹੈ ਯਾਤਰਾ ਕੀ ਲੀਏ
ਕਟਾਏ ਬਾਪ ਨੇ ਬੱਚੇ ਜਹਾ ਖੁਦਾ ਕੇ ਲੀਏ।
ਚਮਕ ਹੈ 'ਮਹਰ' ਕੀ ਚਮਕੌਰ! ਤੇਰੇ ਜ਼ਰੋਂ ਮੇਂ
ਯਹੀਂ ਸੇ ਬਨ ਕੇ ਸਤਾਰੇ ਗਏ ਸਮਾਂ ਕੇ ਲੀਏ।

ਸੂਰਜ

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਕੇ ਲਖਤਿ-ਜਿਗਰ ਅਜੀਤੋ ਜੁਝਾਰ
ਫਲਕ ਪਿ ਇਕ ਯਹਾਂ ਦੋ ਚਾਂਦ ਹੈਂ ਜਿਯਾ ਕੇ ਲੀਏ।
ਦੱਕਨ ਮੇਂ ਦੂਰ 'ਮਰਕਦ' ਹੈ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਕਾ
ਪਹੁੰਚਨਾ ਜਿਸ ਜਗਹ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੈ 'ਬੇਨਵਾ' ਕੇ ਲੀਏ।

ਸਮਾਧ

ਫਕੀਰ

ਭਟਕਤੇ ਫਿਰਤੇ ਹੈਂ ਕਿਉਂ, ਹੱਜ ਕਰੋਂ ਯਹਾਂ ਆ ਕਰ
ਜਿਹ ਕਾਅਬਾ ਪਾਸ ਹੈ ਹਰ ਇਕ ਖ਼ਾਲਸਾ ਕੀ ਲੀਏ।
ਯਹਾਂ ਵਹ ਲੇਟੇ ਹੈਂ ਸਤਲੁਜ ਨੇ ਜੋਸ਼ ਮੇਂ ਆ ਕਰ
ਚਰਨ ਹਜ਼ੂਰ ਕੇ ਨਹਰੋਂ ਬਹਾ, ਬਹਾ ਕੇ ਲੀਏ।

ਮਜ਼ਾਰ 'ਗੰਜਿ ਸ਼ਹੀਦਾਂ' ਹੈ ਉਨ ਸ਼ਹੀਦੋਂ ਕਾ
ਫ਼ਰਿਸ਼ਤੇ ਜਿਨ ਕੀ ਤਰਸਤੇ ਥੇ 'ਖ਼ਾਕਿ' ਪਾ ਕੇ ਲੀਏ।
ਉਠਾਏਂ ਆਪੋਂ ਸੇ ਆ ਕਰ ਯਹਾਂ ਕੀ ਮੱਟੀ ਕੋ
ਜੋ ਖ਼ਾਕ ਛਾਨਤੇ ਫਿਰਤੇ ਹੈਂ 'ਕੀਮੀਯਾ' ਕੇ ਲੀਏ।

ਚਰਨ ਧੂੜਿ

ਰਸਾਇਣ

ਜਿਹ ਹੈ ਵਹ ਜਾ ਜਹਾਂ ਚਾਲੀਸ ਤਨ ਸ਼ਹੀਦ ਹੂਏ
'ਖ਼ਿਤਾਬਿ ਸਰਵਰੀ' ਸਿੰਘੋਂ ਨੇ ਸਰ ਕਟਾ ਕੇ ਲੀਏ।
ਦਿਲਾਈ ਪੰਥ ਕੋ ਸਰਬਾਜ਼ੀਓਂ ਸੇ ਸਰਦਾਰੀ
ਬਰਾਇ ਕੌਮ ਜਿਹ ਰੁਤਬੇ ਲਹੂ ਬਹਾ ਕੇ ਲੀਏ।

ਸਰਦਾਰੀ ਦੀ ਪਦਵੀ

ਗਿਲਾ ਨਹੀਂ ਤੋ ਤਵੱਜੋ ਦਿਲਾਨਾ ਚਾਹਤਾ ਹੂੰ
ਅਪੀਲ ਕਰਤਾ ਹੂੰ ਸਿੰਘੋਂ ਕੀ ਕਰਬਲਾ ਕੇ ਲੀਏ।
ਗ਼ਲਤ ਇਕ ਹਰਫ਼ ਹੈ 'ਜੋਗੀ' ਤੋ ਫ਼ਿਰ ਹਜ਼ਾਰੋਂ ਮੇਂ
ਜਵਾਬਦੇਹ ਹੂੰ ਸੁਖਨਹਾਇ ਨ-ਰਵਾਂ ਕੇ ਲੀਏ।

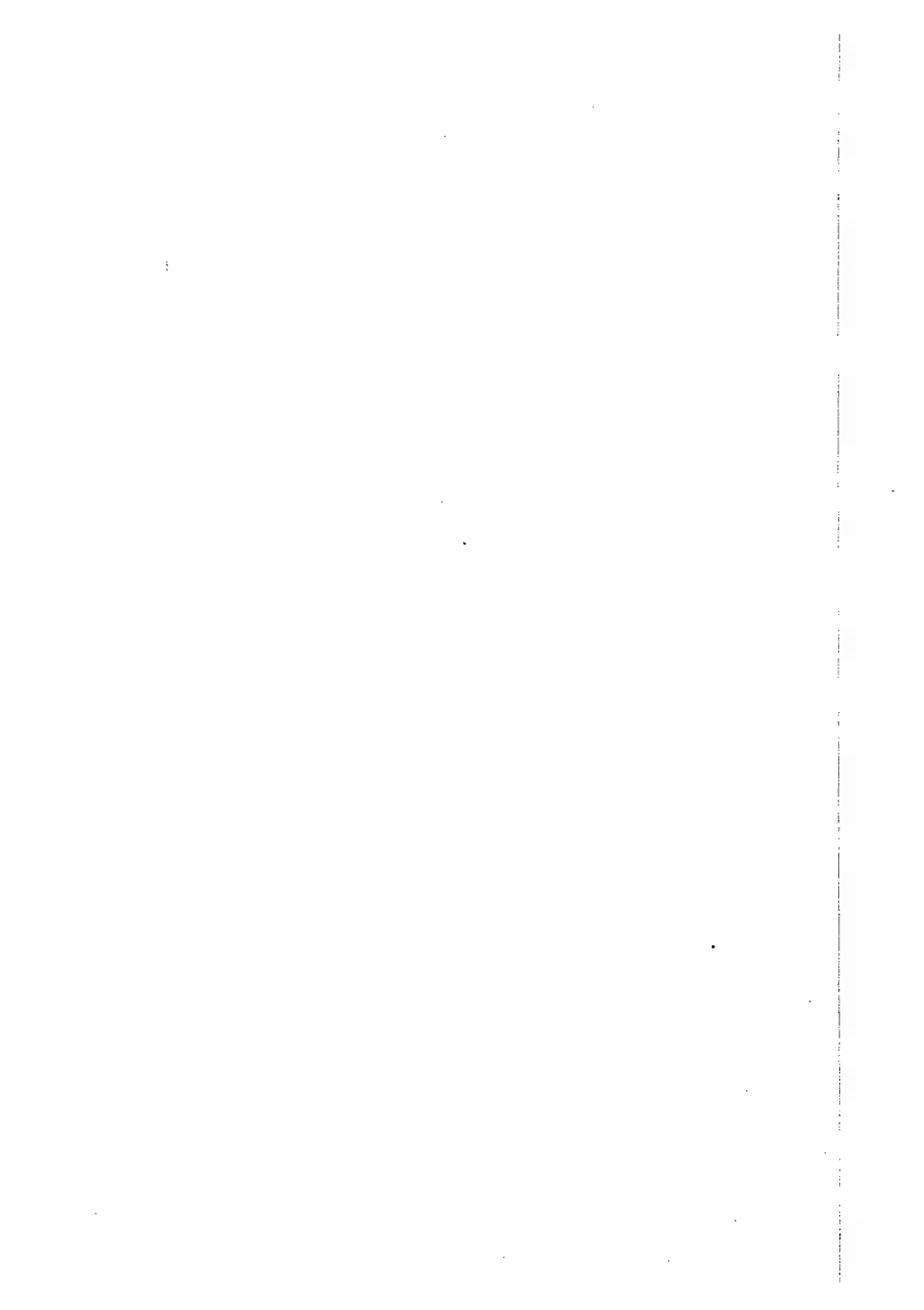
2.

ਸ਼ਹੀਦਾਨਿ-ਵਫ਼ਾ

(ਸਾਕਾ ਸਰਹੰਦ)

ਰਚਿਤ

ਹਕੀਮ ਅੱਲ੍ਹਾ ਯਾਰ ਖ਼ਾਂ ਜੋਗੀ

1

ਜਿਸ ਦਮ ਅਨੰਦਪੁਰ ਮੇਂ ਸਤਿਗੁਰ ਮੁਕੀਮ ਥੇ
 ਹਮਰਾਹ ਘਰ ਕੇ ਲੋਗ ਥੇ, ਔਰ ਕੁਛ 'ਨਦੀਮ' ਥੇ
 ਚਾਰੋਂ ਤਰਫ਼ ਸੇ ਕਿਲਾ ਕੋ ਘੇਰੇ 'ਗ਼ਨੀਮ' ਥੇ
 ਟੁਟੇ ਸੇ ਰਿਜ਼ਕ ਕੇ ਦਿਲਿ ਸਿੰਘਾਂ 'ਦੁਨੀਮ' ਥੇ
 ਪਯਾਸੇ ਥੇ ਔਰ ਭੂਕ ਕੀ ਸ਼ਿੱਦਤ ਕਮਾਲ ਥੀ।
 ਥੀ ਮੁਖਤਸਰ ਸੀ ਫ਼ੌਜ, ਵੁਹ ਭੀ ਨਿਢਾਲ ਥੀ।

ਸਾਥੀ
 ਵੈਰੀ
 ਟੁੱਟੇ-ਭੱਜੇ

2

'ਆਦਾ' ਕੀ ਫ਼ੌਜ ਕੇ ਨ ਸੁਮਾਰੋ ਹਿਸਾਬ ਥੇ
 ਸਰਦਾਰਿ ਫ਼ੌਜ ਏਕ ਨਹੀਂ ਦੋ ਨਵਾਬ ਥੇ
 ਰਾਜੇ ਕਈ ਪਹਾੜ ਕੇ ਭੀ ਹਮਰਕਾਬ ਥੇ
 ਸਿੰਘੋਂ ਸੇ ਬਸਤ ਚੰਦ ਯੇ 'ਸ਼ੈਖੋ ਸ਼ਬਾਬ' ਥੇ
 ਸਿੱਖੋਂ ਕੀ ਆਰਜ਼ੂ ਥੀ ਕਿ ਲੜ ਕਰ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਂ।
 ਸਤਿਗੁਰ ਯਿਹ ਸੋਚਤੇ ਥੇ ਨਾ ਜਾਯਾ ਮੁਰੀਦ ਹੋਂ।

ਵੈਰੀ
 ਬੁੱਢੇ, ਜਵਾਨ

3

ਬੋਲੇ ਕਿ ਅਪਨੀ ਫ਼ੌਜ ਨਿਹਾਯਤ ਹੈ 'ਮੁਖਤਸਰ'
 ਘੇਰੇ ਹੁਏ ਹੈਂ ਹਮ ਕੋ ਹਜ਼ਾਰੋਂ ਹੀ 'ਅਹਿਲ ਸ਼ਰ'
 ਛੇੜੋਂ ਗਰ ਅਪਨੇ ਆਪ ਕੋ ਦੁਸ਼ਮਨ ਕੇ ਰਹਿਮ ਪਰ
 ਇਸ ਮੇਂ ਭੀ ਅਪਨੀ ਇਜ਼ਤੋਂ ਅਜ਼ਮਤ ਕਾ ਹੈ ਖ਼ਤਰ
 ਚਿੜੀਓਂ ਕੋ ਆਜ ਹੀ ਮੈਂ ਲੜਾ ਦੁੰਗਾ ਬਾਜ਼ ਸੇ।
 ਕੁਛ ਫ਼ਾਇਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਮਗਰ 'ਤੁਰਕੋ ਤਾਜ' ਸੇ।

ਬੋੜੀ
 ਸ਼ਹਾਰਤੀ

ਨੱਸ-ਭੱਜ

4

ਦੁਨੀਆ ਕੇ ਲੋਗ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ਪਾਗਲ ਜਨੂੰਨ ਸੇ
 ਹਰ 'ਮੁਸਲਿਹ'—ਜਹਾਂ ਹੈਂ ਗਰਜ ਹਮਕੋ ਦੂਨ ਸੇ
 ਕਯਾ ਛਾਯਦਾ ਹੈ ਹਿੰਦੂ ਓ ਮੁਸਲਮ ਕੇ ਖੂਨ ਸੇ
 ਬਿਹਤਰ ਹੈ 'ਇਜ਼ਤਨਾਬ' ਹੀ ਕਾਰਿ ਜ਼ਬੂਨ ਸੇ
 ਇਤਨੇ ਮੇਂ ਇਤਲ੍ਹਾ ਹੂਈ ਕਾਸਿਦ ਇਕ ਆਯਾ ਹੈ।
 ਸਰਹੰਦ ਕੇ ਨਵਾਬ ਕਾ ਪੈਗਾਮ ਲਾਯਾ ਹੈ।

ਹਥਿਆਰਬੰਦ

ਪ੍ਰਹੇਜ਼

5

ਫੁਰਮਾਏ ਸਤਿਗੁਰ—'ਇਸੇ ਲਾਓ ਹਮਾਰੇ ਪਾਸ
 ਯਿਹ ਪਾ ਕੇ ਹੁਕਮ ਤੁਰਤ ਗਯਾ ਉਠ ਕੇ ਇਕ ਦਾਸ
 ਲਾਯਾ ਸਫੀਰ ਜਿਸ ਪਿ ਥਾ ਛਾਯਾ ਹੂਆ ਹਰਾਸ
 ਦੀਵਾਨ ਖਾਲਸੇਂ ਕਾ ਜੁ ਦੇਖਾ, ਉਡ ਗਏ ਹਵਾਸ'
 ਸਤਿਗੁਰ ਨੇ ਦੇਖੇ ਹੋਂਸਲੇ, ਪੂਛਾ ਯਿਹ ਪਯਾਰ ਸੇ।
 ਪੈਗਾਮ ਕਯਾ ਤੂ ਲਾਯਾ ਹੈ ਫੌਜਿ 'ਸ਼ਰਾਰ' ਸੇ।

ਸ਼ਰਾਰਤੀ

6

ਕਹਨੇ ਲਗਾ, 'ਹਜ਼ੂਰ ਕਾ ਰੁਤਬਾ ਬੁਲੰਦ ਹੋ
 ਨਾਨਕ ਕੀ ਸ਼ਾਨ ਦਸਵੇਂ ਗੁਰੂ ਮੇਂ ਦੇਚੰਦ ਹੋ
 'ਹਾਦੀ' ਹੋ ਇਕ ਜ਼ਮਾਨੇ ਕੇ ਤੁਮ ਦਰਦਮੰਦ ਹੋ
 ਕੀਜੇ ਮੁਆਫ਼ ਬਾਤ; ਅਗਰ ਨ ਪਸੰਦ ਹੋ
 ਭੇਜਾ ਹੈ ਮੁਝ ਕੋ ਨਾਜ਼ਮਿ ਸਰਹੰਦ ਨੇ ਯਹਾਂ।
 ਫੁਰਮਾਨਿ ਸ਼ਾਹਿ ਦਿੱਲੀ ਕੇ ਪਾਬੰਦ ਨੇ ਯਹਾਂ।'

ਆਗੂ

7

ਉਸ ਨੇ ਕਹਾ ਹੈ ਕਿ ਹਮ ਕੋ ਨਹੀਂ ਵੈਰ ਆਪ ਸੇ
 ਰਖਤੇ ਨਹੀਂ ਹੈਂ 'ਕਦ' ਹਰਮੋ-ਦੈਰ ਆਪ ਸੇ
 ਪਾਤੇ ਹੈਂ ਸਭ ਬਸ਼ਰ 'ਸਬਕਿ-ਬੈਰ' ਆਪ ਸੇ
 ਅਪਨੇ ਬ-ਵਜ੍ਹਾ ਤਮ੍ਹਾ ਹੂਏ ਗੈਰ ਆਪ ਸੇ
 ਦੀਨੋ ਧਰਮ ਕੋ ਛੋੜ ਕੇ ਅੰਧੇ ਹੂਏ ਹੈਂ ਕੁਛ।
 ਨਾਜ਼ਲ ਪਹਾੜ ਪਰ ਸੇ 'ਦਰਿੰਦੇ' ਹੂਏ ਹੈਂ ਕੁਛ।

ਝਗੜਾ
 ਭਲਾਈ ਦੀ

ਜਾਨਵਰ

ਛੋੜੋ ਅਨੰਦਪੁਰ ਯਹ ਸ਼ਾਹੀ ਮੁਕਾਮ ਹੈ
 'ਮਖਦੂਸ਼' ਇਸ ਜਗ੍ਹਾ ਪਿ ਤੁਮਾਰਾ ਕਯਾਮ ਹੈ
 ਫੌਜੋਂ ਸੇ ਔਰ ਕਿਲੋਂ ਸੇ ਕਯਾ ਤੁਮ ਕੋ ਕਾਮ ਹੈ
 ਲੜਨਾ ਹੀ ਜਬ ਨਹੀਂ, ਯਹ ਕਯੋਂ ਧੂਮਧਾਮ ਹੈ
 ਹੈ ਬੈਰ ਇਸੀ ਮੇਂ ਅਪਨੇ ਕਹੇ ਪਰ ਅਮਲ ਕਰੋ।
 ਬੇਸੂਦ ਹਮਦਮੋਂ ਕੋ ਨ 'ਨਜ਼ਰਿ ਅਜਲ' ਕਰੋ।

ਖ਼ਤਰਿਆਂ ਭਰਿਆ

ਮੌਤ ਦੇ ਹਵਾਲੇ

ਦੁਨੀਆ ਕੇ ਹਮ, ਤੋ ਦੀਨ ਕੇ ਤੁਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਹੋ
 ਆਤਾ ਨਹੀਂ ਯਕੀਂ ਤੁਮੇ ਦੁਨੀਆ ਕੀ ਚਾਹ ਹੋ
 ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ ਪਾਸ ਕਿਸ ਲੀਏ ਫੌਜੋਂ ਸਿਪਾਹ ਹੋ
 ਨਾਨਕ ਕੇ ਜਾਨਸ਼ੀਨ ਕੋ ਕਿਉਂ 'ਹੁਬਿ ਜਾਹ' ਹੋ
 ਸਿੰਘੋਂ ਕੋ ਸ਼ਾਬ ਲੇ ਕੇ ਯਹਾਂ ਸੇ ਸਿਧਾਰੀਏ।
 ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਕੀ ਫ਼ਤਹਿ ਕਾ ਨਾਅਰਾ ਪੁਕਾਰੀਏ।

ਲਾਲਸਾ

ਪੈਗਾਮ ਸੁਨ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਖ਼ਾਮੋਸ਼ ਹੋ ਗਏ
 ਪੈਦਾ ਤਬੀਅਤੋਂ ਮੇਂ ਮਗਰ ਜੋਸ਼ ਹੋ ਗਏ
 ਦਰ-ਪੈ ਨਿਕਾਲਨੇ ਕੇ 'ਸਿਤਮ-ਕੋਸ਼' ਹੋ ਗਏ
 ਜਾਤੇ ਹੈਂ ਹਮ ਤੋ ਬੇਲੋਗੇ ਰੂਪੋਸ਼ ਹੋ ਗਏ
 ਲਲਕਾਰੇ ਫੌਜ ਸੇ ਕਿ ਕਿਲਾ ਸੇ ਨਿਕਲ ਚਲੇ।
 ਦੁਸ਼ਮਨ ਸੇ ਹੁਸ਼ਯਾਰ ਰਹੋ ਔਰ ਸੰਭਲ ਚਲੇ।

ਜ਼ਾਲਮ

ਬੇਵਜ੍ਹਾ ਹਮ ਤੋ ਖ਼ੁਦ ਨਹੀਂ ਚਾਹਤੇ ਕਿ ਜੰਗ ਹੋ
 ਉਸ ਸੇ ਲੜੇਗੇ ਲੜਨੇ ਕੀ ਜਿਸ ਕੋ ਉਮੰਗ ਹੋ
 ਠੋਕਰ ਸੇ ਫੇਂਕ ਦੇਂਗੇ ਜੋ ਰਸਤੇ ਮੇਂ 'ਸੰਗ' ਹੋ
 ਸਰ ਉਸ ਕਾ ਕਾਟ ਲੇਂਗੇ ਕਹਾ ਜਿਸ ਨੇ ਤੰਗ ਹੋ
 ਖੁੰਰੇਜ਼ੀ ਵਰਨਾ ਖ਼ਲਕ ਕੀ ਕਬ ਹਮ ਕੋ ਭਾਤੀ ਹੈ।
 ਸ਼ੇਰੋਂ ਕੀ ਫੌਜ ਕਹ ਦੇ, ਤੂੰ ਕਾਸਦ ਕਿ ਜਾਤੀ ਹੈ।

ਪੱਥਰ, ਰੋੜਾ

12

ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ ਕਿ 'ਪਾਇ ਗਦਾ' ਲੰਗ ਭੀ ਨਹੀਂ
ਅਪਨੇ ਲਈ ਖੁਦਾ ਕੀ ਜ਼ਿਮੀਂ ਤੰਗ ਭੀ ਨਹੀਂ
ਲੋਗੋਂ ਸੇ ਹਮਕੋ ਆਰਜ਼ੂਇ ਜੰਗ ਭੀ ਨਹੀਂ
ਵਰਨਾ ਕੋਈ ਦਲੇਰੀ ਮੇਂ ਪਾਸੰਗ ਭੀ ਨਹੀਂ
ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋ ਗਏ ਤੋ ਲੜਾਈ ਦਿਖਾਏਂਗੇ।
ਫਿਰ ਤੇਗਿ ਖ਼ਾਲਸਾ ਕੀ ਸਫ਼ਾਈ ਦਿਖਾਏਂਗੇ।

ਫ਼ਕੀਰ ਦਾ ਘੋਰਾ

13

ਦੇਖਾ 'ਅਦੂ' ਨੇ ਕਿਲਾ ਮਿਲੇਗਾ ਨਾ ਜ਼ੋਰ ਸੇ
ਬਿਫਰੋਂਗੇ ਔਰ ਸ਼ੇਰ 'ਸ਼ਗਾਲੋ' ਕੇ ਸ਼ੇਰ ਸੇ
ਬੀਕਾ ਨ ਵਾਲ ਹੋਗਾ ਸੁਲੇਮਾਂ ਕਾ 'ਮੋਰ' ਸੇ
ਵਾਕਿਫ਼ ਥੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਿਲੇ ਅਦਾ ਕੇ ਚੋਰ ਸੇ
ਮਿਲ ਕਰ ਦੁਆ ਕਰੇਂਗੇ ਯੇ ਵਾਅਦੇ ਕੇ ਰੰਗ ਮੇਂ।
ਸਮਝੇਂਗੇ ਹਮ ਭੀ ਕਿਆ ਹੁਆ ਮੈਦਾਨਿ ਜੰਗ ਮੇਂ।

ਵੈਰੀ
ਗਿੱਦੜਾਂ
ਕੀੜੀ

14

ਤਾਰੋਂ ਕੀ ਛਾਉਂ ਕਿਲਾ ਸੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਵਾਂ ਹੂਏ
ਕਸ ਕੇ ਕਮਰ ਸਵਾਰ ਥੇ ਸਾਰੇ ਜਵਾਂ ਹੂਏ
ਆਗੇ ਲੀਏ ਨਿਸ਼ਾਂ ਕਈ ਸ਼ੇਰਿ ਜਯਾਂ ਹੂਏ
ਕੁਛ ਪੀਛੇ ਜਾਂ-ਨਿਸਾਰ ਗੁਰੂ ਦਰਮਯਾਂ ਹੂਏ
ਚਾਰੋਂ 'ਪਿਸਰ' ਹਜ਼ੂਰ ਕੇ ਹਮਰਾਹ ਸਵਾਰ ਥੇ।
ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਔਰ ਫਤਹ, ਅਜੀਤ ਔਰ ਜੁਝਾਰ ਥੇ।

ਸਪੁੱਤਰ

15

ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਮਾਏਂ ਸਾਥ ਥੀਂ ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਮਾਂ ਕੇ ਸਾਥ
ਥੀ ਹਮਰਕਾਬ ਸ਼ੇਰਨੀ, ਸ਼ੇਰਿ-ਜਯਾਂ ਕੇ ਸਾਥ
ਗਰਜ਼ਿ ਕਿ ਕੂਚ ਕਰ ਦੀਆ, ਕੁਲ ਖ਼ਾਨਦਾਂ ਕੇ ਸਾਥ
ਕਯਾ ਬਾਵਫ਼ਾ ਮੁਰੀਦ ਥੇ, 'ਪੀਰੋ-ਜ਼ਮਾਂ' ਕੇ ਸਾਥ
ਸਤਿਗੁਰ ਜਹਾਂ ਪੇ ਅਪਨਾ ਪਸੀਨਾ ਗਿਰਾਤੇ ਥੇ।
ਸਿੰਘ ਉਸ ਜਗ੍ਹਾ ਪਿ ਅਪਨਾ ਲਹੂ ਤਕ ਬਹਾਤੇ ਥੇ।

ਜਗਤ-ਗੁਰੂ

16

ਦੇਖਾ 'ਫਰਸ਼' ਪਿ ਜਿਸ ਘੜੀ ਆਲੀ ਜਨਾਬ ਕੋ
 ਪਾ-ਬੋਸੀਓਂ ਕੀ ਪੜ ਗਈ ਹਰ 'ਸ਼ੈਖੋਂ ਸ਼ਾਬ' ਕੋ
 ਕਦਮੋਂ ਕੋ ਚੂਮਤਾ ਥਾ ਕੋਈ ਸਿੱਖ ਰਕਾਬ ਕੋ
 ਘੇਰਾ ਹੁਆ ਸਤਾਰੋਂ ਨੇ ਥਾ 'ਮਾਹਿਤਾਬ' ਕੋ
 ਜਲਵਾ ਜੁ ਥਾ ਫਲਕ ਕਿ ਵਹੀ ਥਾ ਜਹਾਨ ਪਰ।
 ਪਹੁੰਚੀ ਹੁਈ ਥੀ ਰਨ ਕੀ ਜ਼ਿਮੀਂ ਆਸਮਾਨ ਪਰ।

ਘੋੜਾ
 ਛੋਟੇ-ਵੱਡੇ

ਸੂਰਜ

17

ਹੋਨੇ ਕੋ ਅਨਕਰੀਬ 'ਸਹਰ' ਕਾ ਜ਼ਹੂਰ ਥਾ
 ਸਬ ਮਿਟ ਚੁਕੇ ਥੇ ਸੁਬਹ ਕੇ ਤਾਰੇ ਪਿ ਨੂਰ ਥਾ
 ਪਾਤਾਲ ਕਰ ਚੁਕਾ ਸਹੇ ਮਸ਼ਰਕ ਅਬੂਰ ਥਾ
 ਥੋੜੀ ਮੁਕਾਮਿ ਉਫਕ ਸੇ 'ਖ਼ੁਰਸ਼ੀਦ' ਦੂਰ ਥਾ
 ਫੀਕਾ ਫਲਕ ਕਾ ਚਾਂਦ ਥਾ ਨਾਨਕ ਕੇ ਚਾਂਦ ਸੇ।
 ਚਿਹਰੇ ਉੜੇ ਹੁਏ ਥੇ ਸਤਾਰੇ ਥੇ ਮਾਂਦ ਸੇ।

ਪ੍ਰਭਾਤ

ਸੂਰਜ

18

ਮਸ਼ਰਕ ਕੀ 'ਸਿਮਤ' ਇਤਨੇ ਮੇਂ ਪਹੁ ਛੂਟਨੇ ਲਗੀ
 ਮਹਤਾਬੀ ਰੁਖ ਪਿ ਚਾਂਦ ਕੇ ਫਿਰ ਛੂਟਨੇ ਲਗੀ
 'ਜੋਜ਼ਾਂ' ਕੇ ਸਾਥ ਕੌਸਿ ਫਲਕ ਟੂਟਨੇ ਲਗੀ
 ਲੁਤਾਫਿ 'ਨਸੀਮ' ਖ਼ਲਕਿ ਖ਼ੁਦਾ ਲੂਟਨੇ ਲਗੀ
 ਉਤਰਾ ਹੁਆ 'ਅਰੂਸਿ ਫਲਕ' ਕਾ ਸਿੰਘਾਰ ਥਾ।
 ਗੁੰਮ ਕਹਕਸ਼ਾਂ ਕੀ ਸੀਨੇ ਸੇ ਨੌ-ਲੱਖਾ ਹਾਰ ਥਾ।

ਪਾਸੇ

ਮਿਥਨ ਰਾਸਿ

ਪੌਣ

ਚੰਦ

19

ਜ਼ਹਰਾ ਕੀ ਤਾਂਕ ਝਾਂਕ ਥੀ ਬੰਦ ਆਸਮਾਨ ਸੇ
 ਗਾਇਬ ਥਾ 'ਮੁਸ਼ਤਰੀ' ਭੀ ਫਲਕ ਕੀ ਦੁਕਾਨ ਸੇ
 ਝੂਮਰ ਭੀ ਉੜ ਚੁਕਾ ਥਾ 'ਸੁਰੈਯਾ' ਕੇ ਕਾਨ ਸੇ
 ਬੜ੍ਹਨੇ ਲਗੀ 'ਸਹਰ' ਕੀ ਸਪੇਦੀ ਥੀ ਸ਼ਾਨ ਸੇ
 ਲੇ ਕਰ ਕਿਰਨ ਕਾ ਤਾਜ ਥਾ ਸੂਰਜ ਨਿਕਲਨੇ ਕੋ।
 ਮਸ਼ਰਕ ਸੇ ਚਸਮਏ ਨੂਰ ਕਾ ਅਬ ਥਾ ਉਬਲਨੇ ਕੋ।

ਬ੍ਰਿਹਸਪਤਿ
 ਕ੍ਰਿਤਕ-ਨਫਤ
 ਸਵੇਰ

ਸਤਿਗੁਰੂ ਅਬ ਆਨ ਪਹੁੰਚੇ ਥੇ ਸਰਸਾ ਨਦੀ ਕੇ ਪਾਸ
 ਥੇ ਚਾਹਤੇ ਬੁਝਾਏਂ ਵਹ ਬਾਰਹ ਪਹਰ ਕੀ ਪਯਾਸ
 ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ ਕੇ ਔਰ ਬਦਲ ਕੇ ਨਯਾ ਲਿਬਾਸ
 ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਕਾ ਨਾਮ ਜਪੇਂ ਔਰ ਕਰੇਂ 'ਸਪਾਸ'
 ਜਪੁਜੀ ਕਾ ਜਾਪ ਉਸ ਘੜੀ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰ ਥਾ।
 ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਔਰ ਬੜ੍ਹਾਨਾ ਸਰੂਰ ਥਾ।

ਸੁਕਰਾਨਾ

ਥਾ ਸਰ ਪਿ ਵਕਤ ਆ ਗਯਾ ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਕਾ
 ਸਾਜ਼ੋਂ ਕੇ ਜ਼ੋਰੇ 'ਬੁਮ' ਕਾ ਚੜ੍ਹਾਉ ਉਤਾਰ ਕਾ
 ਮਨਸ਼ਾ ਥਾ ਕਲਗੀਧਰ ਕੇ ਦਿਲਿ ਬੇਕਰਾਰ ਕਾ
 ਮੌਕਾ ਮਿਲੇ ਤੋ ਕਰ ਲੇਂ ਭਜਨ 'ਕਿਰਦਗਾਰ' ਕਾ
 ਜਬ ਮਹਵਿ ਬੰਦਗੀ ਹੂਏ ਨਾਨਕ ਕੇ ਜਾਨਸ਼ੀਨ।
 ਆ ਟੁਟੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੈ ਅਚਾਨਕ ਕਈ 'ਲਈਨ'।

ਪੰਚਮ

ਕਰਤਾਰ

ਲਾਨ੍ਹਤੀ

ਬਦਬਖ਼ਤੋਂ ਨੇ ਜੋ ਵਾਅਦਾ ਕੀਆ ਥਾ ਬਿਸਰ ਗਏ
 ਨਾਮਰਦ 'ਕੌਲ' ਕਰ ਕੇ ਜਬਾ ਸੇ ਮੁਕਰ ਗਏ
 ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਕੇ ਸ਼ੇਰ ਭੀ ਫ਼ੌਰਨ ਬਿਫਰ ਗਏ
 ਤਲਵਾਰੋਂ ਸੂਤ ਸੂਤ ਕੇ ਰਨ ਮੇਂ ਉਤਰ ਗਏ
 ਮੈਦਾਂ ਕੋ ਏਕ ਆਨ ਮੇਂ ਚੌਰੰਗ ਕਰ ਦੀਆ।
 ਰੁਸਤਮ ਭੀ ਆਯਾ ਸਾਮ੍ਹਨੇ ਤੋ ਦੰਗ ਕਰ ਦੀਆ।

ਬਚਨ

ਸਤਿਗੁਰੂ ਕੇ ਗਿਰਦ ਸੀਨੋਂ ਦੀ ਦੀਵਾਰ ਖੈਂਚ ਲੀ
 ਸੋ ਬਾਰ ਗਿਰ ਗਈ ਭੀ ਤੋ ਸੋ ਬਾਰ ਖੈਂਚ ਲੀ
 ਖੰਜਰ 'ਅਦੂ' ਕਾ ਦੇਖ ਕੇ ਤਲਵਾਰ ਖੈਂਚ ਲੀ
 ਜਖ਼ਮੀ ਹੂਏ ਤੋ ਲੱਜਤਿ 'ਸੋਫ਼ਾਰ' ਖੈਂਚ ਲੀ
 ਯਾਦਿ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਮੇਂ ਗੁਰ ਭੀ ਜਮੇ ਰਹੇ।
 'ਚਰਕੇ' ਹਜ਼ਾਰ ਖਾ ਕੇ ਅਕਾਲੀ ਥਮੇ ਰਹੇ।

ਵੈਰੀ

ਤੀਰ

ਚੋਟ

24

ਹਰ ਚੰਦ ਟੂਟ ਟੂਟ ਕੇ ਗਿਰਤੇ ਰਹੇ 'ਲਈ'
ਸਿੰਘੋਂ ਨੇ ਏਕ ਇੰਚ ਭੀ ਛੋੜੀ ਨਹੀਂ ਜ਼ਿਮੀਂ
ਲੰਗਰ ਕਿਸੀ ਸੇ ਸ਼ੇਰੋਂ ਕਾ ਹਿਲਤਾ ਭੀ ਹੈ ਕਹੀਂ
ਬੇਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਨਹੀਂ ਕਬੀ, ਹਾਂ ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਨਹੀਂ
ਮਸਰੂਫ਼ ਯਾਦਿ ਹੱਕ ਮੇਂ ਗੁਰੂ 'ਬੇਦਰੋਗ' ਥੇ।
ਕਯੋਂ ਮੌਤ ਸੇ ਲਰਜ਼ਤੇ ਵੁਹ ਫ਼ਰਜ਼ਦਿ ਤੇਗ ਬੇ।

ਲਾਨੁਤੀ ਵੈਰੀ

ਨਿਸ਼ਚਿੰਤ

25

ਬੇਮਿਸਲੇ-ਬੇਨਜ਼ੀਰ ਤੂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਮਾਰਾ ਹੈ
ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਕੇ ਬਾਅਦ ਤਿਰਾ ਹੀ ਸਹਾਰਾ ਹੈ
ਹੋ ਕਾਸ਼ ਸਭ ਕੋ ਤੁਝ ਕੋ ਖੁਦਾ ਜਿਤਨਾ ਪਿਆਰਾ ਹੈ
ਤੇਗੋਂ ਕੇ ਸਾਏ ਮੇਂ ਕਹਾਂ ਦਾਤਾ ਬਿਸਾਰਾ ਹੈ
ਤੋਹੀਦ ਪਿ ਫ਼ਿਦਾ ਥਾ ਤੂ 'ਆਲੀ-ਮੁਕਾਮ' ਥਾ।
ਤੀਰੋਂ ਕੇ ਮੀਂਹ ਮੇਂ ਯਾਦਿ ਖੁਦਾ ਤੇਰਾ ਕਾਮ ਥਾ।

ਉੱਚੀ ਪਦਵੀ ਵਾਲਾ

26

ਯਾਦਿ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਕਾ ਸਭ ਕੋ ਸਬਕ ਦੀਆ
ਖੰਜਰ ਕੀ ਧਾਰ ਪਿ ਭੀ ਵਰਕ ਦਰ ਵਰਕ ਦੀਆ
ਕਰਕੇ ਅਮਲ ਸਿਖਾਯਾ ਜੁ ਮਜ਼ਮੂਂ ਅਰਕ ਦੀਆ
ਫਿਰ ਜ਼ਾਲਮੋਂ ਸੇ ਛੀਨ ਕੇ, ਸਿੰਘੋਂ ਕੋ ਹੱਕ ਦੀਆ
ਰੁਤਬੇ ਸੇ 'ਮਾਰਫ਼ਤ' ਕੇ ਹੈਂ ਹਮ ਆਜ ਗਿਰ ਗਏ।
ਸੁਹਬਤ ਸੇ ਬੁਤਪ੍ਰਸਤੋਂ ਕੀ ਤਕਦੀਰ ਫਿਰ ਗਏ।

ਉੱਚ ਗਿਆਨ

27

ਫ਼ਾਰਿਗ ਇਬਾਦਤੋਂ ਸੇ ਗ਼ਰਜ਼ਿ ਕੇ ਹੂਏ ਗੁਰੂ
ਪੂਛਾ ਯਿਹ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੋਂ ਸੇ ਕਿਉਂ 'ਗੁਲ' ਹੈ ਚਾਰਸੂ
ਫੁਰਮਾਏ ਹਾਥ ਬਾਂਧ ਵੋਹ ਚਾਰੋਂ ਹੀ 'ਨੇਕ-ਖੂ'
ਸਬ ਵਾਕਯਾ ਬਿਆਂ ਕੀਆ ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ ਰੂਬਰੂ
ਸੁਨਤੇ ਹੀ ਜਿਸ ਕੋ ਆਪ ਕੇ ਤੇਵਰ ਬਦਲ ਗਏ।
ਗੱਦੀ ਸੇ ਉਤਰੇ ਤੇਗ ਉਠਾਈ ਸੰਭਲ ਗਏ।

ਰੋਲਾ

ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਠ ਸੁਭਾ

28

ਅਸਲਾ ਸਜਾਇ ਕਲਗੀ ਲਗਾਇ 'ਤਬਰ' ਲੀਆ
ਤੀਰੋਂ ਸੇ ਖੂਬ ਠੌਂਸ ਕੇ ਤਰਕਸ਼ ਕੇ ਭਰ ਲੀਆ
ਘੋੜਾ ਮੰਗਾ ਰਕਾਬ ਪਿ ਜਬ ਪਾਉਂ ਧਰ ਲੀਆ
ਕਾਬੂ 'ਅਨਾਂ' ਕੇ ਥਾਮ ਕੇ ਇਕ ਦੇਵ ਕਰ ਲੀਆ
ਸਿੰਘੋਂ ਮੇਂ ਜਬ ਰਵਾਂ ਹੂਆ ਗੁਰ ਕਾ 'ਸਮੰਦ' ਥਾ।
ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਕੀ ਫੜੇ ਕਾ ਨਾਅਰਾ ਬੁਲੰਦ ਥਾ।

ਜਵਾਜੰਗ

ਵਾਂਗ

ਘੋੜਾ

29

ਹਾਂ ਸਾਕੀਆ! ਕਿਧਰ ਹੈ 'ਸ਼ਰਾਬ ਕੁਹਨਿ' ਪਿਲਾ
ਕਹਤਾ ਹੈ ਤੁਝੇ ਜੋ ਗਏ ਸ਼ੀਰੀਂ ਸੁਖਨ ਪਿਲਾ
ਸ਼ੇਰੋਂ ਕੇ ਆਜ ਸ਼ੇਰੀ ਪਿਲਾ ਸ਼ੈਂਪੀਅਨ ਪਿਲਾ
ਪਾਉ ਆਧ ਪਾਉ ਹੇਚ ਹੈ ਦੋ ਚਾਰ ਮਣ ਪਿਲਾ
ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਤਾਂਕਿ ਰਨ ਮੇਂ ਲੜਾਈ ਦਿਖਾ ਸਕੂੰ।
ਮੈਂ ਭੀ ਰਕਾਬ ਥਾਮ ਕੇ, ਮੈਦਾਂ ਮੇਂ ਜਾ ਸਕੂੰ।

ਪੁਰਾਣੀ ਸ਼ਰਾਬ

30

ਵੁਹ ਦੇਖੋ ਰਨ ਮੇਂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਕਾ ਲਾਲ ਹੈ
ਵੁਹ ਦੇਖੋ ਬਨ ਮੇਂ ਸਰਵਰਿ ਫੌਜਿ ਅਕਾਲ ਹੈ
ਤਲਵਾਰ ਦਸਤਿ ਰਾਸਤ ਮੇਂ ਹੈ 'ਚਪ' ਮੇਂ ਢਾਲ ਹੈ
ਸੂਰਜ ਕੇ ਸਰ ਪਿ ਬਦਰ ਭੀ ਹੈ, ਐਰ 'ਹਲਾਲ' ਹੈ
ਸ਼ਮਸ਼ੀਰ ਜਬ ਹਿਲਾਈ ਤੋ ਬਿਜਲੀ ਚਮਕ ਗਈ।
ਦਹਸਤ ਸੇ ਸਾਰੀ ਫੌਜ 'ਅਦੂ' ਕੀ ਦਬਕ ਗਈ।

ਖੱਬੇ

ਢਾਲ, ਤੇਗ

ਵੈਰੀ

31

ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ ਦੇਖ ਪੜ ਗਈ ਦੁਸ਼ਮਨ ਮੇਂ ਖਲਬਲੀ
ਨਾਜ਼ਮ ਕੇ 'ਇਜ਼ਤਬਾਰ' ਥਾ, ਰਾਜੋਂ ਕੀ ਬੇਕਲੀ
ਕਹਤੇ ਥੇ ਇਨ ਕੀ ਜਬ ਕਬੀ ਤਲਵਾਰ ਹੈ ਚਲੀ
ਸਰ ਲੇ ਕੇ ਫਿਰ ਹਜ਼ਾਰੋਂ ਕੇ ਹੀ ਹੈ ਬਲਾ ਟੋਲੀ
ਜਾਨੋਂ ਕੀ ਸ਼ੈਰ ਚਾਹਤੇ ਹੋ, ਮਿਲ ਕੇ ਘੇਰ ਲੋ।
ਕਿਸਮਤ ਚਲੀ ਹੈ ਹਾਥ ਸੇ, ਫਿਰ ਉਸ ਕੋ ਫੇਰ ਲੋ।

ਘਬਰਾਹਟ

ਸੁਨ ਕਰ ਯਿਹ ਬਾਤ ਟੂਟ ਪੜੇ ਮਿਲ ਕੇ 'ਅਹਲਿ ਕੀ'
 ਹਮਲਾ ਕੀਆ ਵਹ ਸਖਤ ਕਿ ਬਰਾ ਗਈ ਜਿਮੀਂ
 ਹੋ ਜਾਤਾ ਜੇਰ ਇਸ ਘੜੀ ਰੁਸਤਮ ਭੀ ਬਿਲ ਯਕੀਂ
 'ਨਰਗਾ' ਮੇਂ ਆ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ, ਘਬਰਾਏ ਤਕ ਨਹੀਂ
 ਇਕ ਢਾਲ ਪਿ ਹਜ਼ਾਰੋਂ ਕੇ ਰੋਕੇ ਹਜ਼ਾਰ ਵਾਰ।
 ਤਲਵਾਰ ਜਬ ਉਠਾਈ ਤੋ ਭਾਗੇ ਕਤਾਰਵਾਰ।

ਕੀਨਾਖੋਰ

ਘੋਰਾ

ਕਹਨੇ ਲਗੇ, ਗੁਰੂ ਤੋ ਜਯਾਲੇ ਬਲਾ ਕੇ ਹੈਂ
 ਸਭ ਦਾਉ ਘਾਤ ਯਾਦ ਇਨ੍ਹੇ ਫਨਿ 'ਦਗਾ' ਕੇ ਹੈਂ
 ਗੱਦੀ ਪਿ ਸੁਲਹ-ਕੁਲ ਹੈਂ ਤੋ ਰਨ ਮੇਂ ਲੜਾਕੇ ਹੈਂ
 ਬੜ੍ਹ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹੋਂ ਸੇ ਬੰਦੇ ਖੁਦਾ ਕੇ ਹੈਂ
 ਹਮ ਤੋ ਸਮਝ ਰਹੇ ਥੇ ਪਕੜ ਲੋਗੇ ਆਨ ਮੇਂ।
 ਸਾਬਤ ਹੁਏ ਯਿਹ ਸ਼ੇਰ, ਮਗਰ ਇਮਤਿਹਾਨ ਮੇਂ।

ਜੰਗੀ ਹੁਨਰ

ਸਤਿਗੁਰ ਨੇ ਰਾਜਪੂਤੋਂ ਕੇ ਛੱਕੇ ਛੜਾ ਦੀਏ
 ਮੁਗਲੋਂ ਕੇ ਵਲਵਲੇ ਭੀ ਜੁ ਥੇ ਸਭ ਮਿਟਾ ਦੀਏ
 ਦੁਸ਼ਮਨ ਕੋ ਅਪਨੀ ਤੇਗ ਕੇ ਜੌਹਰ ਦਿਖਾ ਦੀਏ
 ਕੁਸ਼ਤੋਂ ਕੀ ਏਕ ਆਨ ਮੇਂ ਪੁਸ਼ਤੇ ਲਗਾ ਦੀਏ
 ਰਾਜਾ ਜੋ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਆਏ ਥੇ, ਬਾਹਰ ਪਹਾੜ ਸੇ।
 ਪਛਤਾ ਰਹੇ ਥੇ ਜੀ ਮੇਂ ਗੁਰੂ ਕੀ ਲਤਾੜ ਸੇ।

ਦੇਖਾ ਜੋ ਜੂੰ ਹੀ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਦੁਸ਼ਮਨ ਸਿਮਟ ਗਏ
 ਬੜ੍ਹਨੇ ਕੀ ਜਗਹ ਖੋਫ ਸੇ ਨਾਮਰਦ ਹਟ ਗਏ
 ਘੋੜੇ ਕੋ ਏੜ ਦੇ ਕੇ ਗੁਰੂ ਰਨ ਮੇਂ ਡਟ ਗਏ
 ਫੁਰਮਾਏ ਬੁਜ਼ਦਿਲੋਂ ਸੇ ਕਿ ਤੁਮ ਕਿਉਂ ਪਲਟ ਗਏ
 ਅਬ ਆਓ ਰਨ ਮੇਂ ਜੰਗ ਕੇ ਅਰਮਾਂ ਨਿਕਾਲ ਲੋ।
 ਤੁਮ ਕਰ ਚੁਕੇ ਹੋ ਵਾਰ, ਹਮਾਰਾ ਸੰਭਾਲ ਲੋ।

ਆਏ ਹੋ ਤੁਮ ਪਹਾੜ ਸੇ ਮੈਦਾਨਿ-ਜੰਗ ਮੇਂ
ਬੱਟਾ ਲਗਾ ਕੇ ਜਾਤੇ ਹੋ ਕਿਉਂ ਨਾਮੋ-ਨੰਗ ਮੇਂ
ਸੁਨਤੇ ਹੈਂ ਤੁਮ ਕੋ ਨਾਜ਼ ਹੈਂ ਤੀਰੋ ਤੁਫੰਗ ਮੇਂ
ਹੁਸ਼ਯਾਰ ਸ਼ਾਹਸਵਾਰ ਹੋ ਮਾਹਰ 'ਖਦੰਗ' ਮੇਂ
ਦਸ ਬਾਰਹ ਤੁਮ ਮੇਂ ਰਾਜੇ ਹੈਂ, ਦੋ ਇਕ ਨਵਾਬ ਹੈਂ।
ਫਿਰ ਹਮ ਸੇ ਜੰਗ ਕਰਨੇ ਮੇਂ ਕਿਉਂ 'ਇਜ਼ਤਨਾਬ' ਹੈਂ।

ਤੀਰ

ਪ੍ਰੇਸ਼

ਦੇਖੇਂ ਤੋ ਆਜ਼ ਹਮ ਭੀ ਤੁਮ੍ਹਾਰੀ ਬਹਾਦੁਰੀ
ਵਹ ਖੁੱਕਰੀ ਕੀ ਕਾਟ ਪਟੇ ਕੀ ਹੁਨਰਵਰੀ
ਹਮ ਨੇ ਤੁਮ੍ਹਾਰੇ ਹਮਲੇ ਕੋ ਰੋਕਾ ਥਾ ਸਰਸਰੀ
ਅਬ ਅਪਨਾ ਵਾਰ ਰੋਕਨਾ, ਸਬ ਮਿਲ ਕੇ ਲਸ਼ਕਰੀ
ਹਮ ਕੋ 'ਬਫਜ਼ਲ ਏਜ਼ਦੀ' ਤਨਹਾ ਨਾ ਜਾਨਨਾ।
ਕਸਰਤ ਪੈ ਐਂਠ ਐਂਠ ਕੇ, ਸੀਨਾ ਨਾ ਤਾਨਨਾ।

ਰੱਬੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਾਲ

ਜਿਹ ਕਹਕੇ ਉਨ ਪਿ ਟੂਟ ਪੜੇ ਦਸਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ
ਇਸ ਸਫ਼ ਕੋ ਕਾਟਤੇ ਥੇ, ਕਬੀ ਉਸ ਪਰੇ ਕੋ ਗਾਹ
ਜੰਮਤੀ ਨ ਥੀ ਹਜ਼ੂਰ ਕੀ ਤਲਵਾਰ ਪਿ ਨਿਗਾਹ
ਤੇਗਿ-ਗੁਰੂ ਪਿ ਹੋਤਾ ਥਾ ਬਿਜਲੀ ਕਾ 'ਸ਼ਾਇਬਾਹ'
ਇਕ ਹਮਲੇ ਮੇਂ ਥਾ ਫੌਜ ਕਾ ਤਖ਼ਤਾ ਉਲਟ ਗਿਆ।
ਗੁਰੂ ਕੀ ਹਵਾਇ-ਤੇਗ ਸੇ, ਬਾਦਲ ਥਾ ਛਟ ਗਿਆ।

ਭੁਲੇਖਾ

ਜੋ ਬਚ ਗਏ ਵਹ ਭਾਗ ਗਏ ਮੂੰਹ ਕੋ ਮੋੜ ਕਰ
ਰਸਤਾ ਘਰੋਂ ਕਾ ਲੇ ਲੀਆ ਮੈਦਾਂ ਕੋ ਛੋੜ ਕਰ
ਸਿੰਘੋਂ ਨੇ ਭੁਸ ਨਿਕਾਲ ਦੀਆ ਥਾ ਝੰਜੋੜ ਕਰ
ਪਛਤਾਏ ਆਖ਼ਰਸ਼ ਕੋ ਬਹੁਤ ਕੌਲ ਤੋੜ ਕਰ
ਲਾਸ਼ੋਂ ਸੇ ਔਰ ਸਰੋਂ ਸੇ ਥਾ ਮੈਦਾਨ ਪਟ ਗਿਆ।
ਆਧੇ ਸੇ 'ਬੇਸ਼' ਲਸ਼ਕਰਿ-ਆਦਾ ਥਾ ਕਟ ਗਿਆ।

ਵੱਧ

ਸਰਹੰਦ ਕੇ ਨਵਾਬ ਕਾ ਫਕ ਰੰਗ ਹੋ ਗਿਆ
ਲਸਕਰ ਦਾ ਹਾਲ ਦੇਖ ਕੇ ਵਹ ਦੰਗ ਹੋ ਗਿਆ
ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਤੇਗੇ ਤੇਜ਼ ਸੇ ਜਬ ਤੰਗ ਹੋ ਗਿਆ
ਜ਼ਾਲਿਮ ਕਾ ਦਿਲ ਜੁ ਸਖਤ ਥਾ ਅਬ 'ਸੰਗ' ਹੋ ਗਿਆ

ਠਹਿਰਾਈ ਦਿਲ ਮੇਂ ਸਿੰਘੋਂ ਸੇ ਮੈਂ 'ਇੰਤਕਾਮ' ਲੂੰ।

ਧੋਖੇ ਫਰੇਬ ਸੇ ਮੈਂ 'ਸਹਰ' ਲੂੰ ਯਾ ਸ਼ਾਮ ਲੂੰ।

ਪੱਥਰ

ਬਦਲਾ

ਸਵੇਰ

ਤਾਰੀਖ ਮੇਂ ਲਿਖਾ ਹੈ ਕਿ ਦਰ-ਜੋਸ਼ਿ-ਕਾਰਜ਼ਾਰ
ਸਤਿਗੁਰ ਬੜਾਤੇ ਹੀ ਗਏ ਆਗੇ ਕੋ ਰਾਹਵਾਰ
ਹਮਰਾਹ ਰਹ ਗਏ ਥੇ ਗਰਜ਼ਿ ਚੰਦ ਜਾਂ-ਨਿਸਾਰ
ਫਰਜ਼ਦੋਂ ਮੇਂ ਥੇ ਸਾਬ ਅਜੀਤ ਔਰ ਜੁਝਾਰ

ਜ਼ੋਰਵਾਰ ਔਰ ਫਤਹਿ ਜੋ ਦਾਦੀ ਕੇ ਸਾਬ ਥੇ।

'ਦਾਏਂ ਕੀ ਜਗਹ ਚਲ ਦੀਏ ਵਹ ਬਾਏ' ਹਾਬ ਥੇ।

ਸੱਜੇ ਦੀ ਥਾਂ ਖੱਬੇ

ਹਰ ਚੰਦ ਕੀ ਤਲਾਸ਼ ਨਾ ਪਾਯਾ ਨਿਸ਼ਾਂ ਕਹੀਂ
ਛੇੜਾ ਥਾ ਜਿਸ ਜਗਹ ਪਿ ਨਹੀਂ ਥੇ ਵਹਾਂ ਕਹੀਂ
ਪਾ ਜਾਏਂ, ਫਿਕਰ ਥਾ ਨਾ ਉਨ੍ਹੇਂ ਦੁਸ਼ਮਨਾਂ ਕਹੀਂ
ਮਾਤਾ ਕੇ ਸਾਬ ਚਲ ਦੀਏ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦਗਾਂ ਕਹੀਂ

ਲਖਤਿ-ਜਿਗਰ ਹਜ਼ੂਰ ਕੇ, ਜਿਸ ਦਮ ਵਿਛੜ ਗਏ।

ਪਾਉਂ ਵਹੀਂ 'ਵਫੂਰਿ' ਮੁਹੱਬਤ ਸੇ ਗੜ ਗਏ।

ਵਧੇਰੇ

ਫੌਰਨ 'ਮਰਾਕਬੇ' ਮੇਂ ਗਏ ਪੀਰਿ ਖੁਸ਼-ਖ਼ਿਸਾਲ
ਚੌਦਹ ਤਬਕ ਕਾ ਕਰ ਲੀਆ ਮਾਲੂਮ ਪਲ ਮੇਂ ਹਾਲ
ਫੁਰਮਾਏ ਜਾਂ-ਨਿਸਾਰੋਂ ਸੇ, 'ਕਯੋਂ ਹੋਤੇ ਹੋ ਨਿਵਾਲ'
ਮਾਤਾ ਕੇ ਸਾਬ ਚਲ ਦੀਏ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋਨੇ ਲਾਲ

ਬੁਨਯਾਦ ਮੇਂ ਧਰਮ ਕੀ, ਚੁਨੇਂਗੇ 'ਅਦੂ' ਉਨ੍ਹੇਂ।

ਕਰਤਾਰ ਚਾਹਤਾ ਹੈ, ਕਰੇ ਸੁਰਖਰੂ ਉਨ੍ਹੇਂ।

ਸਮਾਧੀ

ਵੈਰੀ

ਹਮ ਨੇ ਭੀ ਉਸ ਮੁਕਾਮ ਪਰ ਜਾਨਾ ਹੈ ਜਲਦ ਤਰ
ਜਿਸ ਜਗ੍ਹਾ ਤੁਮ ਕੋ ਅਪਨੇ ਕਟਾਨੇ ਪੜ੍ਹੇਗੇ ਸਰ
ਹੋਗੇ ਸ਼ਹੀਦ ਲੜ ਕੇ ਯਿ ਬਾਕੀ ਕੇ ਦੋ 'ਪਿਸਰ'
ਰਹ ਜਾਊਂਗਾ ਇਕੋਲਾ ਮੈਂ ਕੱਲ ਤਕ ਲੁਟਾ ਕੇ ਘਰ
ਪਹਿਲੇ ਪਿਤਾ ਕਟਾਯਾ ਅਬ ਬੇਟੇ ਕਟਾਊਂਗਾ।
ਨਾਨਕ ਕਾ ਬਾਗ ਖੂਨਿ ਜਿਗਰ ਸੇ ਖਿਲਾਊਂਗਾ।

ਪ੍ਰਤਰ

ਯਿਹ ਕਹਿਕੇ ਫਿਰ ਹਜ਼ੂਰ ਤੋ ਚਮਕੌਰ ਚਲ ਦੀਏ
ਹਾਲਤ ਪਿ ਅਪਨੀ ਕੁਛ ਨ ਕੀਆ ਗ਼ੌਰ ਚਲ ਦੀਏ
ਕਰਤਾਰ ਕੇ ਧਯਾਨ ਮੇਂ 'ਫਿਲਫ਼ੌਰ' ਚਲ ਦੀਏ
ਰਾਜ਼ੀ ਹੂਏ ਰਜ਼ਾ ਪਿ ਬਹਰ-ਤੌਰ ਚਲ ਦੀਏ
ਜੋ ਕੁਛ ਵਹਾਂ ਪਿ ਗੁਜ਼ਰੀ ਯਿ ਲਿਖਨਾ ਮੁਹਾਲ ਹੈ।
ਯਿ 'ਮਰਸੀਆ' ਸੁਨਾਨਾ, ਤੁਮ੍ਹੋਂ ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਹੈ।

ਜਲਦੀ

ਸ਼ੋਕ ਗੀਤ

ਰਹੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੋ ਅਗਲੇ ਬਰਸ ਲਿਖ ਕੇ ਲਾਊਂਗਾ
'ਅਰਸ਼ਦ' ਸੇ ਬੜ੍ਹ ਕੇ ਮਰਸੀਆ ਸਭ ਕੋ ਸੁਨਾਊਂਗਾ
ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ ਗਮ ਮੇਂ ਰੋਊਂਗਾ, ਤੁਮ ਕੋ ਰੁਲਾਊਂਗਾ
ਦਰਬਾਰਿ ਨਾਨਕੀ ਸੇ 'ਸਿਲਾ' ਇਸ ਕਾ ਪਾਊਂਗਾ
ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਔਰ ਫਤਹਿ ਕਾ, ਇਸ ਦਮ ਬਿਆਂ ਸੁਨੋ।
ਪਹੁੰਚੇ ਬਿਛੜ ਕੇ ਹਾਇ! ਕਹਾਂ ਸੇ ਕਹਾਂ ਸੁਨੋ।

ਲਾਇਕ ਚੇਲਾ

ਇਨਾਮ

ਬਹਰਿ-ਦਵਾਤ ਖੂਨਿ-ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਬਹਮ ਕਰੂੰ
ਸੀਨੇ ਕੋ ਅਪਨੇ ਚਾਕ 'ਮਿਸਾਲਿ-ਕਲਮ' ਕਰੂੰ
ਬਿਛੜੇ ਹੂਓਂ ਕੀ ਅਬ ਮੈਂ ਮੁਸੀਬਤ 'ਰਕਮ' ਕਰੂੰ
'ਰੂਦਾਦ' ਅਗਰ ਬਿਆਂ ਮੈਂ ਖੁਦਾ ਕੀ ਕਸਮ ਕਰੂੰ
ਰਸਤੇ ਸੇ ਜਬ ਭਟਕ ਗਏ ਨੰਨ੍ਹੇ ਸਵਾਰ ਬੇ।
ਤਕਤੇ ਪਿਤਾ ਕੋ ਚਾਰੋਂ ਤਰਫ਼ ਬਾਰ ਬਾਰ ਬੇ।

ਕਲਮ ਵਾਂਗ

ਵਿਥਿਆ

ਦਾਦੀ ਸੇ ਬੋਲੇ ਅਪਨੇ ਸਿਪਾਹੀ ਕਿਧਰ ਗਏ
 ਦਰਯਾ ਪਿ ਹਮ ਕੋ ਛੋੜ ਕੇ ਰਾਹੀ ਕਿਧਰ ਗਏ
 ਤੜਪਾ ਕੇ ਹਾਇ 'ਸੂਰਤਿ ਮਾਹੀ' ਕਿਧਰ ਗਏ
 ਅੱਬਾ ਭਗਾ ਕੇ ਲਸ਼ਕਰਿ-ਸ਼ਾਹੀ ਕਿਧਰ ਗਏ
 ਭਾਈ ਭੀ ਹਮ ਕੋ ਭੂਲ ਗਏ ਸੌਂਕਿ ਜੰਗ ਮੇਂ।
 ਅਪਨਾ ਖਯਾਲ ਤਕ ਨਹੀਂ, ਜੌਂਕਿ ਤੁਫੰਗ ਮੇਂ।

ਸੁੰਦਰ ਬਾਂਕੇ

ਜਬ ਰਨ ਅਜੀਤ ਜੀਤ ਕੇ ਤਸ਼ਰੀਫ਼ ਲਾਏਂਗੇ
 'ਅੱਬਾ' ਕੇ ਸਾਥ ਜਿਸ ਘੜੀ ਜੁ ਜੁਝਾਰ ਆਏਂਗੇ
 ਕਰਕੇ ਗਿਲਾ ਹਰ ਏਕ ਸੇ, ਹਮ ਰੂਠ ਜਾਏਂਗੇ
 ਮਾਤਾ ਕਭੀ ਪਿਤਾ ਕਭੀ, ਭਾਈ ਮਨਾਏਂਗੇ
 ਹਮ ਕੋ ਗਲੇ ਲਗਾਕੇ ਕਹੇਂਗੇ ਵੁਹ ਬਾਰ ਬਾਰ।
 ਮੰਨ ਜਾਓ ਲੇਕਿਨ ਹਮ ਨਹੀਂ ਮਾਨੇਂਗੇ 'ਜ਼ੀਨਹਾਰ'।

ਪਿਤਾ

ਬਿਲਕੁਲ

ਇਕਰਾਰ ਲੇਂਗੇ ਸਭ ਸੇ ਭੁਲਾਨਾ ਨ ਫਿਰ ਕਬੀ
 'ਬਾਰਿ ਦਿਗਰ' ਬਿਛੜ ਕੇ ਸਤਾਨਾ ਨ ਫਿਰ ਕਬੀ
 ਹਮ ਕੋ ਇਕੋਲੇ ਛੋੜ ਕੇ ਜਾਨਾ ਨ ਫਿਰ ਕਬੀ
 ਕਹ ਦੇਤੇ ਹੈਂ ਯੂੰ ਹਮ ਕੋ ਰੁਲਾਨਾ ਨ ਫਿਰ ਕਬੀ
 ਬੱਚੋਂ ਕੀ ਗੁਫਤਗੂ ਜੋ ਸੁਨੀ ਦਾਦੀ ਜਾਨ ਨੇ।
 ਬੇਇਖਤਯਾਰ ਰੋ ਦੀਆ ਉਸ 'ਵਾਲਾ-ਸ਼ਾਨ' ਨੇ।

ਦੂਜੀ ਵਾਰ

ਵਡਿਆਈ, ਮਾਣ ਵਾਲੀ

ਕਹਤੀ ਥੀ ਜੀ ਮੇਂ ਲੇ ਕੇ ਇਨ੍ਹੋਂ ਕਿਸ ਤਰਫ਼ ਕੋ ਜਾਊਂ
 ਬੇਟੇ ਕੋ ਔਰ ਬਹੁਓਂ ਕੋ ਯਾ ਰੱਬ! ਮੈਂ ਕੈਸੇ ਪਾਊਂ
 ਲਖਤਿ-ਜਿਗਰ ਕੇ ਲਾਲ ਯਿ ਦੋਨੋਂ ਕਹਾਂ ਛਿਪਾਊਂ
 ਤੁਰਕੋਂ ਸੇ ਰਾਜਪੂਤੋਂ ਸੇ ਕਿਉਂਕਰ ਇਨ੍ਹੋਂ ਬਚਾਊਂ
 ਬਿਪਤਾ 'ਜ਼ਈਫ਼ੀਓ' ਮੇਂ ਯਿ ਕਿਆ ਮੁੜ ਪਿ ਪੜ ਗਈ।
 ਥੀ ਕੌਨ ਸੀ ਘੜੀ ਮੇਂ 'ਪਿਸਰ' ਸੇ ਬਿਛੁੜ ਗਈ।

ਬੁਢਾਪੇ

ਪੁੱਤਰ

ਬੱਚੋਂ ਕਾ ਸਾਥ ਰਾਹ ਕਠਿਨ, ਸਰ ਪਿ ਸ਼ਾਮ ਹੈ
 ਸੁੰਨਸਾਨ 'ਦਸ਼ਤ' ਚਾਰਸੂ ਹੂ ਕਾ ਮੁਕਾਮ ਹੈ
 ਹੋਤਾ ਕਹਾਂ ਪਿ ਦੇਖੀਏ 'ਸ਼ਬ' ਕੋ ਕਯਾਮ ਹੈ
 ਖਾਦਿਮ ਹੈ ਔਰ ਕੋਈ ਨ ਹਮਰਾਹ ਗੁਲਾਮ ਹੈ
 ਗੰਗੂ ਰਸੋਈਆ ਹੈ ਫਕਤ ਸਾਥ ਰਹਿ ਗਿਆ।
 ਲੇ ਦੇ ਕੇ ਰਹਿਬਰੀ ਕੋ ਯਿ 'ਹੈ ਹਾਤ' ਰਹਿ ਗਿਆ।

ਜੰਗਲ

ਰਾਤ

ਅਫਸੋਸ

ਆਤੇ ਥੇ ਸ਼ੇਰ ਸਾਮ੍ਹਨੇ ਗਰਦਨ ਕੋ ਡਾਲ ਕੇ
 ਤਕਤੇ ਹਿਰਨ ਭੀ ਆਜ ਹੈਂ ਆਖੋਂ ਨਿਕਾਲ ਕੇ
 'ਨੈਰੰਗ' ਹੈਂ ਤਮਾਮ ਜ਼ਮਾਨੇ ਕੀ ਚਾਲ ਕੇ
 ਤਿਉਰ ਹੈਂ ਬਨ ਮੇਂ ਬਦਲੇ ਹੂਏ ਹਰ 'ਸ਼ਗਾਲ' ਕੇ
 ਦਰਪੇਸ਼ ਅਨਕਰੀਬ ਕੋਈ ਇਮਤਿਹਾਨ ਹੈ।
 ਖਤਰੇ ਮੇਂ ਦਿਖ ਰਹੀ ਮੁਝੇ ਬੱਚੋਂ ਕੀ ਜਾਨ ਹੈ।

ਅਨੋਖੇ ਫਲ

ਗਿੱਦੜ

ਪੂਰਾ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਗਾ ਇਰਾਦਾ ਹਜ਼ੂਰ ਕਾ
 ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਕਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਕਾ 'ਗੁਫ਼ੂਰ' ਕਾ
 ਹੈ ਸਖਤ ਇਮਤਿਹਾਂ ਯਿ ਕਿਸੀ ਬੇ-ਕਸੂਰ ਕਾ
 'ਹਾਫ਼ਿਜ਼' ਤੋ ਆਪ ਹੀ ਹੈ ਦਿਲਿ ਨਾਸਬੂਰ ਕਾ
 ਪਿਆਰੇ ਪਤੀ ਕੋ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਮੈਂ ਹੂੰ ਕਟਾ ਚੁਕੀ।
 ਕੁਦਰਤ ਤੋ ਹੈ ਸਬਰ ਮਿਰਾ ਅਜ਼ਮਾ ਚੁਕੀ।

ਬਖਸ਼ਿਦ

ਰਾਖਾ

ਲੇਕਿਨ ਯਿ ਦੋ 'ਸਮਰ' ਹੈਂ ਮਿਰੇ ਨੌਨਿਹਾਲ ਕੇ
 ਬੇਟੇ ਹੈਂ ਦੋਨੋਂ 'ਸਰਵਰਿ' ਫ਼ੌਜਿ ਅਕਾਲ ਕੇ
 ਰਖ ਕਰ ਇਨ੍ਹੋਂ ਕਲੇਜੇ ਮੇਂ ਆਖੋਂ ਮੇਂ ਡਾਲ ਕੇ
 ਬੇਟੇ ਕੀ ਲੇ ਕੇ ਜਾਊਂ ਅਮਾਨਤ ਸੰਭਾਲ ਕੇ
 ਬੇਟੇ ਕਾ ਮਾਲ ਹੈ ਯਿਹ ਬਹੂ ਕੀ ਕਮਾਈ ਹੈ।
 ਹੈ ਮੇਰੀ ਲਾਖ ਫਿਰ ਭੀ, ਯਿ ਦੌਲਤ ਪਰਾਈ ਹੈ।

ਫਲ

ਅਕਾਲ ਸੈਨਾ ਦੇ ਸਰਦਾਰ

56

ਮਨਜ਼ੂਰ ਇਸ ਘੜੀ ਜੋ ਤੁਝੇ ਇਮਤਿਹਾਨ ਹੈ
ਹਾਜ਼ਰ ਬਜਾਇ ਪੋਤੋਂ ਕੇ ਦਾਦੀ ਕੀ ਜਾਨ ਹੈ
ਹੂੰ ਸੁਰਖਰੂ ਬਹੁ ਸੇ ਯਹੀ ਦਿਲ ਮੇਂ ਧਯਾਨ ਹੈ
ਬੀਕਾ ਨ ਇਨ ਕਾ ਵਾਲ ਹੋ ਡਰ ਯਿ ਹਰ ਆਨ ਹੈ
ਵਰਨਾ ਜਵਾਬ ਦੂਰੀ, ਮੈਂ ਕਯਾ ਇਨਕੇ ਬਾਪ ਕੋ।
ਸਦਕੇ ਕਰੂੰ ਮੈਂ ਇਨਕੇ 'ਸਰੋਂ ਪਰ' ਆਪ ਕੋ।

ਸਿਰਾਂ ਤੋਂ

57

ਗੰਗੂ ਰਸੋਈਏ ਨੇ ਜੁ ਦੇਖਾ ਯਿਹ 'ਇਜ਼ਤਰਾਬ'
ਮਾਤਾ ਸੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਕੀ ਕੀਆ ਉਸ ਨੇ ਯਿ ਖਿਤਾਬ
ਗਾਂਉਂ ਮੇਰਾ ਕਰੀਬ ਹੈ ਚਲੀਏ ਵਹਾਂ ਜਨਾਬ
ਵਾਗੋਂ ਉਠਾ ਕੇ ਆਈਏ ਪੀਛੇ 'ਮਿਰੇ ਸ਼ਿਤਾਬ'
'ਖੇੜੀ' ਮੇਂ ਆ ਬਿਰਾਜੇ ਯਿ 'ਅਲਕਿੱਸਾ' ਸ਼ਾਮ ਕੋ।
ਕੋਠਾ ਬ੍ਰਾਹਮਨ ਨੇ ਦੀਆ ਥਾ ਇਕ, ਕਯਾਮ ਕੋ।

ਘਬਰਾਹਟ

ਗੱਲ ਕੀ

58

ਦਿਨ ਭਰ ਕੀ ਦੌੜ ਧੂਪ ਸੇ, ਸਭ ਕੋ ਥਕਾਨ ਥਾ
ਮਹਿਛੂਜ਼ ਹਰ ਤਰਹ ਸੇ ਬਜ਼ਾਹਰ ਮਕਾਨ ਥਾ
ਬਰਸੋਂ ਜਿਸੇ ਖਿਲਾਯਾ ਥਾ ਵਹ ਮੇਜ਼ਬਾਨ ਥਾ
ਖਤਰੇ ਕਾ ਇਸ ਵਜ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਵਹਿਮੇ ਗੁਮਾਨ ਥਾ
ਨੌਕਰ ਕਾ ਘਰ ਸਮਝਕੇ ਵਹ ਬੇਫਿਕਰ ਹੋ ਗਏ।
ਲਗ ਕਰ ਗਲੇ ਸੇ ਦਾਦੀ ਕੇ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੇ ਸੋ ਗਏ।

59

ਮਾਤਾ ਕੇ ਸਾਥ ਡਿੱਬਾ ਥਾ ਇਕ 'ਜੇਵਰਾਤ' ਕਾ
ਲਲਚਾ ਜਿਸੇ ਥਾ ਦੇਖਕੇ ਜੀ 'ਬਦ-ਸਿਫ਼ਾਤ' ਕਾ
ਕਹਤੇ ਹੈਂ ਜਬਕਿ ਵਕਤ ਹੂਆ ਆਧੀ ਰਾਤ ਕਾ
ਜੀ ਮੇਂ ਕੀਆ ਨ ਖੌਫ਼ ਕੁਛ 'ਆਕਾ' ਕੀ ਮਾਤ ਕਾ
ਮੁਹਰੋਂ ਕਾ 'ਬਦਰਾ' ਔਰ ਵਹ ਡਿੱਬਾ ਉੜਾ ਗਿਆ।
ਧੋਖੇ ਸੇ ਬ੍ਰਾਹਮਨ ਵਹ ਖਜ਼ਾਨਾ ਚੁਰਾ ਗਿਆ।

ਗਹਿਣੇ

ਭੈੜਾ

ਮਾਲਕ

ਥੈਲੀ

60

ਬਦਜਾਤ ਬਦ-ਸਿਫਾਤ ਵਹ ਗੰਗੂ ਨਿਮਕਹਰਾਮ
 ਟੁਕੜੇਂ ਪੈ ਸਤਿਗੁਰੂ ਕੇ ਜੁ ਪਲਤਾ ਰਹਾ 'ਮੁਦਾਮ'
 ਘਰ ਲੇ ਕੇ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੇਂ ਕੋ ਆਯਾ ਜੋ ਬਦਲਗਾਮ
 ਥਾ 'ਜ਼ਰ' ਕੇ ਲੂਟਨੇ ਕੋ ਕੀਆ ਯਿਹ ਇੰਤਜ਼ਾਮ
 ਦੁਨੀਆ ਮੇਂ ਅਪਨੇ ਨਾਮ ਕੋ ਬਦਨਾਮ ਕਰ ਗਿਆ।
 ਦੁਸ਼ਮਨ ਭੀ ਜੁ ਨ ਕਰਤਾ ਵਹ ਯਿ ਕਾਮ ਕਰ ਗਿਆ।

ਹਮੇਸ਼ਾ

ਧਨ

61

'ਅਲਕਿੱਸਾ' ਜਬ ਸਵੇਰ ਕੋ ਜਾਗੀ ਗੁਰੂ ਕੀ ਮਾਂ
 ਰੱਖੇ ਹੂਏ ਖਜ਼ਾਨਾ ਕਾ ਪਾਯਾ ਨ ਕੁਛ ਨਿਸ਼ਾਂ
 ਗੰਗੂ ਸੇ ਬੋਲੀ 'ਲੇਤਾ ਹੈ ਕਿਉਂ ਸਬਰਿ 'ਬੇਕਸਾਂ'
 ਜ਼ਰ ਲੇ ਗਿਆ ਉਠਾ ਕੇ ਤੂ ਐ 'ਜਿਸਤ-ਰੂ' ਕਹਾਂ
 ਬਿਹਤਰ ਥਾ ਮਾਂਗ ਲੇਤਾ ਤੂ ਹਮ ਸੇ ਤਮਾਮ ਮਾਲ।
 ਲੇਕਿਨ ਹੂਆ ਚੁਰਾਨੇ ਸੇ, ਤੁਝ ਪਰ ਹਰਾਮ ਮਾਲ।

ਮੁਕਦੀ ਗੱਲ

ਨਿਤਾਣੇ

ਕਾਲ-ਮੁਹਾਂ

62

'ਜਿਸ ਘਰ ਕਾ ਤੂ ਗੁਲਾਮ ਥਾ ਉਸ ਸੇ ਦਗਾ ਕੀਆ
 ਲਾ ਕਰ ਕੇ ਘਰ ਮੇਂ ਕਾਮ ਯਿ ਕਿਆ ਬੇਵਫ਼ਾ ਕੀਆ
 ਜ਼ਰ ਕੀ ਲੀਏ ਸਵਾਲ ਨ ਕਿਉਂ 'ਬਰਮਲਾ' ਕੀਆ
 ਹਮ ਸੇ ਤੋ ਜਿਸ ਨੇ ਭੀ ਮਾਂਗਾ ਅਤਾ ਕੀਆ
 ਮਾਤਾ ਹੂੰ ਕਲਗੀਧਰ ਕੀ ਤੁਝੇ ਕਿਆ ਖਬਰ ਨ ਥੀ।
 ਤੇਰੀ ਤਰਹ ਤੋ ਮੁਝ ਕੋ ਜ਼ਰਾ 'ਹਿਰਸਿ ਜ਼ਰ' ਨ ਥੀ।

ਸਪੱਸ਼ਟ

ਮਾਇਕ ਲੋਭ

63

'ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਕੇ ਨਾਮ ਪਿ ਕੁਲ ਮਾਲੋ-ਜ਼ਰ ਭੀ ਦੂੰ
 ਖਲਕਤ ਕੇ ਫਾਯਦੇ ਕੋ ਲੁਟਾ ਅਪਨਾ ਘਰ ਭੀ ਦੂੰ
 ਗਰਦਨ ਪਤੀ ਕੀ ਦੇ ਚੁਕੀ ਅਪਨਾ ਸਰ ਭੀ ਦੂੰ
 'ਖੁਸ਼ਨੂਦੀਏ ਅਕਾਲ ਕੋ', ਲਖਤਿ-ਜਿਗਰ ਭੀ ਦੂੰ
 ਕਰਾਰ ਕਰ ਲੇ ਅਪਣੀ ਖਤਾ ਕਾ ਤੂ 'ਗਰ ਅਭੀ।
 ਹਮ ਬਖਸ਼ ਦੇਂਗੇ ਸ਼ੌਕ ਸੇ ਸਭ ਮਾਲੋ ਜ਼ਰ ਅਭੀ।'

ਰੱਬੀ ਖੁਸ਼ੀ

ਉਪਦੇਸ਼ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਕਾ ਸੁਨ ਕਰ ਵੁਹ ਬੇਹਯਾ
ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਹੋਨੇ ਕੀ ਜਗ੍ਹਾ ਚਿੱਲਾਨੇ ਲਗ ਗਯਾ
ਬਕਤਾ ਥਾ ਜ਼ੋਰ ਜ਼ੋਰ ਸੇ, ਦੇਖੋ ਗਜ਼ਬ ਹੈ ਕਯਾ
ਤੁਮ ਕੋ ਪਨਾਹ ਦੇਨੇ ਕੀ ਕਯਾ ਥੀ ਯਹੀ 'ਜਜ਼ਾ'

ਬਦਲਾ

ਫਿਰਤੇ ਹੋ ਜਾ ਛਿਪਾਏ ਹੁਏ ਖੁਦ ਨਵਾਬ ਸੇ।
ਕਹਤੇ ਹੋ ਮੁੜ ਕੋ ਚੋਰ ਯਿ ਫਿਰ ਕਿਸ ਹਿਸਾਬ ਸੇ ?

ਚੁਪ-ਚਾਪ ਘਰ ਸੇ ਚਲ ਦੀਆ ਫਿਰ ਵੁਹ ਨਿਮਕ ਹਰਾਮ
ਪਹੁੰਚਾ ਵੁਹ ਉਹ ਜਗ੍ਹਾ ਪਿ ਮੋਰੰਡਾ ਜਿਸ ਕਾ ਨਾਮ
ਮੁਖਬਰ ਵਹਾਂ ਨਵਾਬ ਕੇ ਰਖਤੇ ਥੇ ਕੁਛ ਕਯਾਮ
ਖੁਫੀਆ ਕੁਛ ਉਨ ਸੇ ਕਰਨੇ ਲਗਾ 'ਬਦ' ਸਿਯਰ-ਕਲਾਮ

ਭੈੜਾ

ਮਤਲਬ ਥਾ ਜਿਸ ਕਾ 'ਘਰ ਮਿਰੇ ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ ਲਾਲ ਹੈ।
ਜਿਨ ਕੇ ਪਕੜਨੇ ਕੇ ਸਭੀ 'ਖ਼ਾਹਾਂ' ਕਮਾਲ ਹੈ।

ਚਾਹਵਾਨ

ਰਾਜੋਂ ਸੇ ਔਰ ਨਵਾਬ ਸੇ ਦਿਲਵਾਓ ਗਰ ਇਨਾਮ
ਆਕਾ ਕੀ ਮਾਂ ਕੋ ਬੇਟੋਂ ਕੋ ਪਕੜਾਊ 'ਲਾ ਕਲਾਮ'
ਪਾ ਕੇ ਸਿਲਾ ਬਜ਼ੀਦ ਸੇ ਤੁਮ ਭੀ ਹੋ ਸ਼ਾਦ-ਕਾਮ
ਮੁੜ ਕੋ ਭੀ ਖਿਲਾਅਤੋਂ ਸੇ ਕਰੇ 'ਫਾਇਜ਼ੁਲਮਰਾਮ'

ਨਿਰਸੰਦੇਹ

ਸਫਲ

ਅਲਕਿੱਸਾ ਲੇ ਕੇ ਸਾਬ ਵੁਹ, ਜਾਸੂਸ ਆ ਗਿਆ।
ਪਕੜਾਨੇ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੋਂ ਕੋ 'ਮਨਹੂਸ' ਆ ਗਿਆ।

ਭੈੜਾ

ਬੱਚੇ ਉਨ੍ਹੋਂ ਨੇ ਆ ਕੇ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਲੀਏ
ਕਾਬੂ ਬਜਬਰ ਬੇ ਕਸੇ ਬੇ ਯਾਰ ਕਰ ਲੀਏ
ਕਬਜ਼ੇ ਮੇਂ ਅਪਨੇ 'ਦੁਰਿ ਸ਼ਾਹਵਾਰ' ਕਰ ਲੀਏ
ਸਰਹੰਦ ਸਾਬ ਚਲਨੇ ਕੋ ਤੱਯਾਰ ਕਰ ਲੀਏ

ਸ਼ਾਹੀ ਮੋਤੀ

ਪੀਨਸ ਥੀ ਪਾਲਕੀ ਥੀ ਨ ਹੋਦਾ ਅਮਾਰੀ ਥੀ।
ਬਦਬਖ਼ਤ ਲਾਏ ਬੈਲ ਕੀ ਗਾੜੀ ਸਵਾਰੀ ਥੀ।

ਸਰਹੰਦ ਜਾ ਕੇ ਪਹੁੰਚੇ ਹਜ਼ਾਰ ਇਜ਼ਤਰਾਬ ਸੇ
 ਦੋ ਚਾਰ ਹਾਏ ਜਬ ਹੂਏ ਜ਼ਾਲਿਮ ਨਵਾਬ ਸੇ
 ਕਮਬਖ਼ਤ ਦੇਖਤੇ ਹੀ ਯਿ ਬੋਲਾ 'ਅਤਾਬ' ਸੇ
 ਫਿਲਹਾਲ ਇਨ ਕੋ ਕੈਦ ਮੇਂ ਰਖੋ ਅਜ਼ਾਬ ਸੇ
 ਗੁੰਬਦ ਥਾ ਜਿਸ ਮਕਾਂ ਮੇਂ 'ਮੁਕੱਯਦ' ਹਜ਼ੂਰ ਥੇ।
 ਦੋ ਚਾਂਦ ਏਕ ਬੁਰਜ ਮੇਂ ਰਖਤੇ ਜ਼ਹੂਰ ਥੇ।

ਬੇਚੈਨੀ

ਰੋਹ

ਕੈਦ

ਕੈਦਿ ਬਲਾ ਮੇਂ ਤੀਸਰਾ ਦਿਨ ਥਾ ਜਨਾਬ ਕੋ
 ਬੇ ਆਬ ਕਰ ਚੁਕੀ ਥੀ, 'ਅਤਸ਼' ਹਰ ਗੁਲਾਬ ਕੋ
 ਤਰਸੇ ਹੂਏ ਰਿਜ਼ਕ ਕੋ ਜੀ ਔਰ ਖਵਾਬ ਕੋ
 ਇਸ ਰੋਜ਼ ਸੁੱਚਾਨੰਦ ਯਿਹ ਬੋਲਾ ਨਵਾਬ ਕੋ—
 ਮੰਗਵਾਕੇ ਕਲਗੀਧਰ ਕੇ 'ਪਿਸਰ' ਇੰਤਕਾਮ ਲੋ।
 ਮਾਸੂਮ ਉਨ੍ਹੇਂ ਸਮਝ ਕੇ ਦਯਾ ਸੇ ਨ ਕਾਮ ਲੋ।

ਪਿਆਸ

ਪੁੱਤਰ

ਬੋਲਾ ਵਹ ਸੁੱਚਾਨੰਦ ਸੇ 'ਲੇ ਆ ਉਨ੍ਹੇਂ ਸ਼ਿਤਾਬ
 ਚਰਕੋਂ ਸੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਕੇ ਜਿਗਰ ਹੈ ਮੇਰਾ ਕਬਾਬ
 ਗੋਬਿੰਦ ਨੇ ਗੰਵਾ ਦੀਆ ਸਭ ਮੇਰਾ ਰੋਅਬ-ਦਾਬ
 ਰਾਜੋਂ ਕੇ ਸਾਬ ਮੇਰੀ ਭੀ ਮੱਟੀ ਹੂਈ ਖਰਾਬ
 ਦੁਸ਼ਮਨ ਕੇ ਬੱਚੇ ਕਤਲ ਕਰੁੰਗਾ ਜ਼ਰੂਰ ਮੈਂ।
 ਕਹਨੇ ਪਿ ਤੇਰੇ ਆਜ ਚਲੁੰਗਾ ਜ਼ਰੂਰ ਮੈਂ।

ਚੋਭਾਂ

ਬੱਚੋਂ ਕੋ ਲੇਨੇ ਆਏ ਗਰਜ਼ ਚੰਦ ਬੇਹੱਯਾ
 ਸਰਦਾਰ ਇਨ ਕਾ ਕਹਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਸੁੱਚਾਨੰਦ ਥਾ
 ਮਾਤਾ ਨੇ ਦੇਖ ਕਰ ਕਹਾ—ਹੈ! ਹੈ! ਗਜ਼ਬ ਹੂਆ
 ਬਸ ਆਨ ਪਹੁੰਚਾ ਸਿਰ ਪਿ ਹੈ ਮੌਕਾ ਜੁਦਾਈ ਕਾ
 ਦੇਖੁੰਗੀ ਉਮਰ ਭਰ ਕੋ ਨ ਪਯਾਰੀ ਸੂਰਤੋਂ।
 ਮੱਟੀ ਮੇਂ ਮਿਲਨੇ ਵਾਲੀ ਹੈਂ, ਮੈਂ ਵਾਰੀ ਸੂਰਤੋਂ।

ਜਾਨੇ ਸੇ ਪਹਲੇ ਆਓ ਗਲੇ ਸੇ ਲਗਾ ਤੋ ਲੂੰ
 ਕੋਸ਼ੋਂ ਕੋ ਕੰਘੀ ਕਰੂੰ ਮੂੰਹ ਧੁਲਾ ਤੋ ਲੂੰ
 ਪਿਆਰੇ ਸਰੋਂ ਪੈ ਨੰਨੀ ਸੀ ਕਲਗੀ ਸਜਾ ਤੋ ਲੂੰ
 ਮਰਨੇ ਸੇ ਪਹਿਲੇ ਤੁਮ ਕੋ ਮੈਂ ਦੁਲਹਾ ਬਨਾ ਤੋ ਲੂੰ
 ਰੋ ਰੋ ਕੇ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਨੇ 'ਆਰਾਸਤਾ' ਕੀਆ।
 ਤੀਰੋ ਕਮਾਂ ਸੇ ਤੇਗ ਸੇ ਪੈਰਾਸਤਾ ਕੀਆ।

ਸਜਾਇਆ-ਫਬਾਇਆ

ਬੋਟੇ ਸੇ ਪਹਿਲੇ ਬਿਛੜੀ ਥੀ ਤੁਮ ਭੀ ਬਿਛੜ ਚਲੇ
 ਬਿਗੜੇ ਹੂਏ ਨਸੀਬ ਯੇ ਜਯਾਦਾ ਬਿਗੜ ਚਲੇ
 ਬੇ ਰਹਿਮ ਦੁਸ਼ਮਨੋਂ ਕੇ ਤੁਮ ਹਾਥੋਂ ਮੇਂ ਪੜ ਚਲੇ
 ਜੰਜੀਰਿ-ਗਮ ਮੇਂ ਮੁਝ ਕੋ ਯਹਾਂ ਪਰ ਜਕੜ ਚਲੇ
 ਬਿਹਤਰ ਥਾ ਤੁਮ ਸੇ ਪਹਿਲੇ ਮੈਂ ਦੇਤੀ ਪਰਾਨ ਕੋ।
 ਦੁਖ ਸੇ ਤੁਮ੍ਹਾਰੇ ਦੁਖ ਹੈ, 'ਸਿਵਾ' ਮਿਰੀ ਜਾਨ ਕੋ।

ਬਹੁਤਾ

ਕਹਿ ਕਹਿ ਕੇ ਰੋਤੀ ਜਾਤੀ ਥੀ ਜ਼ਾਰੋ ਜ਼ਾਰ ਮਾਤ
 ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਅਰ ਫਤਹਿ ਪਿ ਹੋਤੀ 'ਨਿਸਾਰ' ਮਾਤ
 ਇਸ ਦਰਜਾ ਰੰਜੋ ਗਮ ਸੇ, ਹੂਈ ਬੇਕਰਾਰ ਮਾਤ
 ਗਸ਼ ਖਾ ਕੇ ਗਿਰਨੇ ਵਾਲੀ ਥੀ ਬੇਇਖ਼ਤਯਾਰ ਮਾਤ
 ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦਗਾਂ ਨੇ ਬੜ੍ਹ ਕੇ ਸੰਭਾਲਾ ਹਜ਼ੂਰ ਕੋ।
 ਢਾਰਸ ਬੰਧਾਈ ਕਹਿਕੇ, ਦਿਲੇ ਨਾ ਸਬੂਰ ਕੋ।

ਕੁਰਬਾਨ

ਫੁਰਮਾਏ 'ਦਸਤ ਬਸਤਾ' ਵਹ ਦੋਨੋਂ ਗੁਰੂ ਕੇ ਲਾਲ
 ਜੀ ਕਿਉਂ ਮੁਕੱਦਸਾ ਕਾ ਹੈ ਅਪਨੇ ਲੀਏ ਨਿਢਾਲ
 ਕੁਰਬਾਨੀਓਂ ਕੀ ਪੰਥ ਕੋ ਹਾਜ਼ਤ ਭੀ ਹੋ ਕਮਾਲ
 ਜਾਂ ਸੀ ਹਕੀਰ ਚੀਜ਼ ਕਾ ਫਿਰ ਹਮ ਕੋ ਹੋ ਖ਼ਯਾਲ
 ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸੇ ਜਾਨ ਪਿਆਰੀ ਨਹੀਂ ਹਮੇਂ।
 ਭਾਤੀ ਯਿ 'ਆਹੋ-ਜ਼ਾਰੀ' ਤੁਮ੍ਹਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹਮੇਂ।

ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ

ਵਿਰਲਾਪ

ਰੁਖਸਤ ਦੋ ਅਬ ਖੁਸ਼ੀ ਸੇ ਕਿ ਜਾਨੇਂ ਫਿਦਾ ਕਰੇਂ
 ਦੁਨੀਆ ਸੇ 'ਜਬਰੋ ਜ਼ੋਰ' ਕਾ ਹਮ ਖ਼ਾਤਮਾ ਕਰੇਂ
 ਹਾਸਲ ਸਰੋਂ ਕੋ ਦੇ ਕੇ ਖੁਦਾ ਕੀ ਰਜ਼ਾ ਕਰੇਂ
 ਨਾਮ ਅਪਨੇ ਬਾਪ ਦਾਦੇ ਕਾ, ਮਰ ਕਰ 'ਸਿਵਾ' ਕਰੇਂ
 'ਗਿਰਿਯਾਂ' ਕੋ ਜ਼ਬਤ ਕਰ ਕੇ ਬਹੁਤ ਆਲੀਸ਼ਾਨ ਨੇ।
 'ਵਾਰੀ ਗਈ ਲੋ ਜਾਓ' ਕਹਾ ਦਾਦੀ ਜਾਨ ਨੇ।

ਅਤਿਆਚਾਰ

ਵੱਡਾ

ਰੋਣ ਧੋਣ

ਲੇਨੇ ਜੋ ਲੋਗ ਆਏ 'ਜ਼ਲੂਮੋ ਜ਼ਹੂਲ' ਥੇ
 ਇਨਸਾਂ ਕਾ ਜਾਮਾ ਪਹਿਨੇ ਹੂਏ ਵੁਹ ਫ਼ਜ਼ੂਲ ਥੇ
 ਚਲਨੇ ਮੇਂ ਦੇਰ ਕਰਨੇ ਸੇ ਹੋਤੇ 'ਮਲੂਲ' ਥੇ
 ਇਸ ਦਮ ਘਿਰੇ ਹੂਏ ਗੋਯਾ ਕਾਟੋਂ ਮੇਂ ਫੂਲ ਥੇ
 'ਤਸਲੀਮ' ਕਰ ਕੇ ਦਾਦੀ ਸੇ ਬੱਚੇ ਜੁਦਾ ਹੂਏ।
 ਦਰਬਾਰ ਮੇਂ ਨਵਾਬ ਕੇ ਦਾਖ਼ਿਲ ਵੁਹ ਆ ਹੂਏ।

ਮੁਰਖ, ਧੱਕੇਬੋਰ

ਕ੍ਰੋਧਵਾਨ

ਨਮਸਕਾਰ

ਥੀ ਪਿਆਰੀ ਸੂਰਤੋਂ ਸੇ 'ਸੁਜ਼ਾਅਤ' ਬਰਸ ਰਹੀ
 ਨੰਨ੍ਹੀ ਸੀ ਸੂਰਤੋਂ ਸੇ ਥੀ ਜੁਰਅਤ ਬਰਸ ਰਹੀ
 ਰੁਖ਼ ਪਰ ਨਵਾਬ ਕੇ ਥੀ 'ਸ਼ਕਾਵਤ' ਬਰਸ ਰਹੀ
 ਰਾਜੋਂ ਕੇ ਮੂੰਹ ਪਿ ਸਾਫ਼ ਥੀ, ਲਾਨੂਅਤ ਬਰਸ ਰਹੀ
 ਬੱਚੇਂ ਕਾ ਰੋਅਬ ਛਾ ਗਯਾ ਹਰ ਇਕ ਮੁਸ਼ੀਰ ਪਰ।
 'ਲਰਜ਼ਾ' ਸਾ ਪੜ ਗਯਾ ਥਾ ਅਮੀਰੋ-ਵਜ਼ੀਰ ਪਰ।

ਬੀਰਤਾ

ਨਿਭਾਗਤਾ

ਕੰਥਣੀ

ਨਾਜ਼ਮ ਕੀ ਬਾਤ ਬਾਤ ਪਿ ਰੁਕਨੇ ਲਗੀ ਜ਼ਬਾਂ
 ਖੁਦ ਕੋ ਸੰਭਾਲ ਕਰ ਕੇ ਵੁਹ ਕਹਨੇ ਲਗਾ ਕਿ ਹਾਂ
 'ਖ਼ਾਹਾਂ ਹੋ ਮੌਤ ਕੇ ਯਾ ਤੁਮ੍ਹੇਂ ਚਾਹੀਏ 'ਅਮਾਂ'
 ਬਤਲਾਓ ਸਾਫ਼ ਸਾਫ਼ ਅਬ, ਐ ਆਲੀ ਖ਼ਾਨਦਾਂ
 ਇਸ ਦਮ ਕਰੋ ਕਬੂਲ ਅਗਰ ਸ਼ਾਹ ਕੇ ਦੀਨ ਕੋ।
 ਫਿਰ ਆਸਮਾਂ ਬਨਾ ਦੂੰ ਤੁਮ੍ਹਾਰੀ ਜ਼ਮੀਨ ਕੋ।'

ਪਨਾਹ

ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ ਲਾਡਲੋਂ ਨੇ ਦੀਆ ਰੋਅਬ ਸੇ ਜਵਾਬ...
 'ਆਤੀ ਨਹੀਂ ਸ਼ਰਮ ਹੈ ਜ਼ਰਾ ਤੁਝ ਕੋ ਐ ਨਵਾਬ
 ਦੁਨੀਆ ਕੇ ਪੀਛੇ ਕਰਤਾ ਹੈ ਕਿਉਂ ਦੀਨ ਕੋ ਖ਼ਰਾਬ
 ਕਿਸ ਜਾ ਲਿਖਾ ਹੈ ਜ਼ੁਲਮ ਦਿਖਾ ਤੋ ਹਮੋਂ ਕਿਤਾਬ
 ਤਾਲੀਮ 'ਜ਼ੋਰ' ਕੀ ਕਹੀਂ ਕੁਰਆਨ ਮੇਂ ਨਹੀਂ।
 ਖ਼ੂਬੀ ਤੁਮ੍ਹਾਰੇ ਸ਼ਾਹ ਕੇ ਈਮਾਨ ਮੇਂ ਨਹੀਂ।

ਸਖ਼ਤੀ

'ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਡਰਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਗੁਨਾਹ ਸੇ
 ਬੇਕਸ ਕੇ 'ਇਜ਼ਤਰਾਬ' ਸੇ ਦੁਖੀਓਂ ਕੀ ਆਹ ਸੇ
 ਮਜ਼ਹਬ ਬਦਲ ਰਹਾ ਹੈ ਵੁਹ 'ਜ਼ੋਰਿ ਸਿਪਾਹ' ਸੇ
 ਫੈਲਾਨਾ ਦੀਨ ਪਾਪ ਹੈ ਜਬਰੋ ਕਰਾਹ ਸੇ
 ਲਿਖਾ ਹੈ ਸਾਫ਼ ਸਾਫ਼ ਤੁਮ੍ਹਾਰੀ ਕਿਤਾਬ ਮੇਂ।
 ਫੈਲਾਓ ਦੀਂ 'ਬ ਜਬਰ' ਨ ਤੁਮ ਸ਼ੈਖ਼ੋ ਸ਼ਾਬ ਮੇਂ।

ਬੇਚੈਨੀ
ਫੌਜੀ ਬਲ ਨਾਲ

ਧੱਕੇ ਨਾਲ

'ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਕੁਰਾਨ ਬਾਪ ਕੋ ਕਰਤਾ ਜੋ ਕੈਦ ਹੋ
 ਮਰਨਾ ਪਿਤਾ ਕਾ ਜਿਸ ਕੋ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਕੀ 'ਨਵੈਦ' ਹੋ
 ਕਤਲਿ-ਬਰਾਦਰਾਂ ਜਿਸੇ ਮਾਮੂਲੀ 'ਸੈਦ' ਹੋ
 ਨੇਕੀ ਕੀ ਉਸ ਸੇ ਖ਼ਲਕ ਕੋ ਫਿਰ ਕਿਆ ਉਮੈਦ ਹੋ
 ਗੈਰੋਂ ਪਿ ਫਿਰ ਵੁਹ 'ਜ਼ੋਰ' ਕਰੇ ਯਾ ਜਫ਼ਾ ਕਰੇ।
 ਹਮ ਕਯਾ ਕਹੋਂ ਕਿਸੀ ਕੋ ਹਦਾਯਤ ਖ਼ੁਦਾ ਕਰੇ।

ਖ਼ਬਰ
ਸ਼ਿਕਾਰ

ਧੱਕਾ

'ਹਦ ਸੇ ਬੜ੍ਹਾ ਹੂਆ ਹੈ ਜੋ ਜ਼ਾਲਿਮ ਬਸ਼ਰ ਹੂਆ
 ਮੌਲਾ ਕਾ ਖ਼ੌਫ਼ ਜਿਸ ਕੋ ਨ ਹਾਦੀ ਕਾ ਡਰ ਹੂਆ
 ਮੁਸਲਮ ਕਹਾਂ ਕੇ ਹਾਇ! ਜੋ 'ਕੋਤਾਹ ਨਜ਼ਰ' ਹੂਆ
 ਸਰਮਦ ਕੇ ਕਤਲ ਮੇਂ ਭੀ ਨ ਜਿਸ ਕੋ 'ਹਜ਼ਰ' ਹੂਆ
 ਬੁਲਵਾ ਕੇ ਦਿੱਲੀ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਕੀ ਜਾਨ ਲੀ।
 ਮਰਨੇ ਕੀ ਹਮ ਨੇ ਭੀ ਹੈ ਜਬੀ ਆਨ ਠਾਨ ਲੀ।

ਅੰਨ੍ਹਾ
ਸੰਕੋਚ

‘ਜ਼ਾਲਿਮ ਕਾ ਦੀਨ ਕਿਸ ਲੀਏ ਕਰਨੇ ਲਗਾ ਕਬੂਲ
ਤਬਦੀਲੀਏ ਮਜ਼ਬ ਸੇ ਨਹੀਂ ਕੁਛ ਭੀ ਹੈ ਹਸੂਲ
‘ਤੋਹੀਦ’ ਕੇ ਸਿਵਾ ਹੈਂ ਯਿ ਬਾਤੇਂ ਹੀ ਸਭ ਫਜ਼ੂਲ
ਮਨਵਾਨੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਕੋ ਹੀ ਆਏ ਥੇ ਸਭ ਰਸੂਲ
ਕੁਛ ਬੁਤਪ੍ਰਸਤ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹੈਂ, ਬੁਤਸ਼ਿਕਨ ਹੈਂ ਹਮ।
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾ ਕੇ ਜਬ ਸੇ ਨਿਹਾਇਤ ਮਗਨ ਹੈਂ ਹਮ।

ਅਵ੍ਹੈਤ

‘ਕਰ ਲੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਤੂੰ ਜ਼ਰਾ ਅਪਨੇ ਸ਼ਾਹ ਸੇ
ਪਾਪੀ ਹੈ ਵੁਹ ਤੋ ਹਮ ਹੈਂ ਬਰੀ ਹਰ ਗੁਨਾਹ ਸੇ
ਉਸ ਨੇ ਫ਼ਰੇਬ ਖੇਲਾ ਥਾ ਪੁਸ਼ਤਿ-ਪਨਾਹ ਸੇ
ਮਰਤੇ ਪਿਤਾ ਕੇ ਵਾਸਤੇ ਹਮ ਆਏ ਚਾਹ ਸੇ
ਕਾਮ ਉਸ ਨੇ ਭਾਈਓਂ ਸੇ ਕੀਆ ਥਾ ‘ਯਜ਼ੀਦ’ ਕਾ।
ਦਾਰਾ ਕਾ ਹੈ, ਮੁਰਾਦ ਕਾ, ਰੁਤਬਾ ਸ਼ਹੀਦ ਕਾ।

ਭਾਵ ਜ਼ਾਲਮ
ਵਾਲਾ

‘ਹਮ ਸਾਥ ਚਾਹਤੇ ਹੈਂ ‘ਅਜਲ ਕੇ ਦਹਨ’ ਮੇਂ ਜਾਏਂ
ਮਰ ਜਾਏਂ ਭੀ ਤੋ ਕਬਰ ਮੇਂ ਏਕ ਹੀ ਕਫ਼ਨ ਮੇਂ ਜਾਏਂ
ਹਾਥੋਂ ਮੇਂ ਹਾਥ ਡਾਲ ਕੇ ਬਾਗ਼ਿ-ਅਦਨ ਮੇਂ ਜਾਏਂ
ਮਾਸੂਮੋਂ ਕੇ ਲੀਏ ਜੋ ਬਨਾ, ਉਸ ਚਮਨ ਮੇਂ ਜਾਏਂ
ਮਜ਼ਹਬ ਕੋ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ‘ਤੋਟਾ’ ਲਗਾ ਦੀਆ।
ਹਮ ਨੇ ਅਮਲ ਸੇ ਪੰਥ ਕੋ ਅੱਛਾ ਬਨਾ ਦੀਆ।

ਮੌਤ ਦੇ ਮੂੰਹ

ਖੋਰਾ

‘ਮਾਲੂਮ ਅਬ ਹੁਈ ਤੁਝੇ, ਵਜਹਾਇ-ਫ਼ਸਾਦ ਹੈ
ਸਤਿਗੁਰੂ ਕੇ ਸ਼ਾਹਿ ਦਿੱਲੀ ਸੇ ਕਿਉਂ ਯਿ ‘ਅਨਾਦ’ ਹੈ
ਮੋਮਨ ਹੀ ਕਯਾ, ਨਹੀਂ ਜਿਸੇ ਕਰਤਾਰ ਯਾਦ ਹੈ
ਨਾਜ਼ਮ ਨੇ ਸਰ ਝੁਕਾ ਕੇ ਕਹਾ ਮੇਰਾ ਸਾਅਦ ਹੈ
ਨਾਨਕ ਸੁਨਾ ਹੈ ਮੈਂ ਨੇ ਬਾਬਰ ਕੇ ਯਾਰ ਥੇ।
ਬਾਬਾ ਫ਼ਰੀਦ ਸੇ ਭੀ ਬਹੁਤ ਉਨ ਕੇ ਪਿਆਰ ਥੇ।

ਵੈਰ

‘ਮਾਲੂਮ ਸ਼ਾਹ ਸੇ ਹੁਈ ਵਜਹਏ-ਮੁਖਾਲਫਿਤ
ਰਾਜਾਓ ਸੇ ਨਹੀਂ ਹੈ ਭਲਾ ਕਿਉਂ ‘ਯਗਾਨਗਤ’
ਨਾਨਕ ਕੇ ਬਾਪ ਦਾਦੇ ਭੀ ਹਿੰਦੂ ਸੇ ਰਖਤੇ ਮਤ
ਸਤਿਗੁਰੂ ਬਨਾਤੇ ਰਹਤੇ ਹੈਂ ਕਿਉਂ ‘ਕੋਹੀਉ’ ਕੀ ਗਤ’
ਬੱਚੇਂ ਨੇ ਫਿਰ ਜਵਾਬ ਦੀਆ ਬਾਯਜੀਦ ਕੋ।
ਹੋਂ ਪਾਕ ਜੁ ਪਸੰਦ ਪਸੰਦ ਕਰੇਂ ਕਿਉਂ ‘ਪਲੀਦ’ ਕੋ।

ਅਪਣੱਤ

ਪਹਾੜੀ ਰਾਜੇ

ਅਪਵਿਤ੍ਰ

‘ਆਲਾਇਸ਼ੋ’ ਸੇ ਕੁਫਰ ਕੀ ਜੋ ਲੋਕ ਪਾਕ ਹੈਂ
ਹੈਬਤ ਸੇ ‘ਜ਼ੁਲ ਜਲਾਲ’ ਕੀ ਜੋ ਖੌਫਨਾਕ ਹੈਂ
ਨੇਕੀ ਸੇ ਜਿਸ ਕੋ ਉਨਸ ਬੁਰਾਈ ਸੇ ‘ਬਾਕ’ ਹੈਂ
ਅਪਨੇ ਵੁਹ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਵਹੀ ਅੰਗ ਸਾਕ ਹੈਂ
ਭਾਈ ਬੁਤੋਂ ਕੋ ਪੂਜੇਂ ਤੋ ਸਰ ਉਸ ਕਾ ਤੋੜ ਦੇਂ।
ਸੱਯਦ ਹੋ ਬ੍ਰਾਹਮਨ ਹੋ ਕੋਈ ਭੀ ਹੋ ਛੋੜ ਦੇਂ।

ਰਲਾਵਟ

ਰੱਬ

ਡਰ

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਕਾ ਲਾਲ ਹਰ ਇਕ ਹਮ ਕੋ ਪਿਆਰਾ ਹੈ
ਮੁਨਕਰ ਹੈ ਜੋ ਖੁਦਾ ਸੇ ਵੁਹ ਦੁਸ਼ਮਨ ਹਮਾਰਾ ਹੈ
ਭਗਤੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਕੀ, ਜਿਸ ਭੀ ਬਿਸਾਰਾ ਹੈ
ਰਾਜਾ ਹੋ ਸ਼ਾਹ ਹੋ ਹਮੇਂ ਉਸ ਸੇ ਕਿਨਾਰਾ ਹੈ
ਕਰਤਾਰ ਕੋ ਗੀਝਾਏਗਾ ਜੋ ਪਾਸ ਹੈ ਵਹੀ।
ਪੂਜੇਗਾ ਜੋ ਬੁਤੋਂ ਕੋ ‘ਬਸ਼ਰ’ ਨਾਸ ਹੈ ਵਹੀ।

ਪ੍ਰਾਣੀ

ਦਾਅਵਏ ਖੁਦਾ ਕੀ ਬੰਦਗੀ ਕਾ ਹੈ ਤੁਮੇਂ ਕਮਾਲ
ਲੇਕਿਨ ਹੈ ਮੁਸਲਮੋਂ ਕਾ ਬਹੁਤ ਆਜ ‘ਗ਼ੈਰ ਹਾਲ’
ਕਬਰੇਂ ਜੁ ਪੂਜਤੇ ਹੈਂ ਮੋਮਨ ਹੈਂ ਖ਼ਾਲ ਖ਼ਾਲ
ਲਾਯਾ ਜਵਾਲ ਤੁਮ ਪਿ ਜਬੀ ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ
ਕਾਇਲ ਫ਼ਕਤ ਜੁਬਾ ਸੇ ਹੋ ਤੁਮ ਯਾ ਕਰੀਮ ਕੇ।
ਬਨ ਬਨ ਕੇ ਜ਼ੁਲਮ ਢਾਡੇ ਹੋ ਬੰਦੇ ਰਹੀਮ ਕੇ।

ਭੈੜਾ

ਸਾਰੇ ਅਮੀਰ ਤੁਮ ਮੇਂ 'ਰਉਨਤ ਪਸੰਦ' ਹੈਂ
 ਮਜ਼ਬ ਸੇ ਗਿਰ ਗਏ ਹੈਂ ਵਹ ਜਿਤਨੇ ਬੁਲੰਦ ਹੈਂ
 ਰਸਤੇ ਭੀ 'ਮਾਅਰਫਤ' ਕੇ ਤਬੀ ਇਨ ਪਿ ਬੰਦ ਹੈਂ
 'ਬੇਸੂਦ' ਤੁਮਕੋ ਅਪਨੀ 'ਨਸਾਇਹ' ਵ ਪੰਦ ਹੈਂ
 ਸੁਨਤਾ ਹੈ ਕੌਨ ਹਿਰਸੇ ਹਵਾਓਂ ਕੇ ਸ਼ੋਰ ਮੇਂ।
 ਇਸਲਾਮ ਦਰ ਕਿਤਾਬ, ਮੁਸਲਮਾਂ ਹੈਂ 'ਗੋਰ' ਮੇਂ।

ਮਗ਼ਰੂਰ

ਬ੍ਰਹਿਮ ਗਯਾਨ

ਬੇਲੜੇ, ਸਿਖਿਆ-ਨਸੀਹਤਾਂ

ਕਬਰ

ਰੋਕਾ ਜੁ ਜ਼ੁਲਮ ਸੇ ਤੋ ਮੁਸਲਮਾਂ ਬਿਗੜ ਗਏ
 ਬੁਤ ਕੋ ਬੁਰਾ ਕਹਾ ਤੋ ਯਿ ਹਿੰਦੂ ਬਿਟਰ ਗਏ
 ਤੇਗਾ ਨਿਕਾਲਾ ਹਮਨੇ ਸੋ ਸਭ ਜੋਸ਼ ਝੜ ਗਏ
 ਚਿੜੀਓਂ ਸੇ ਬਾਜ਼ ਰਨ ਮੇਂ 'ਨਦਾਮਤ' ਸੇ ਗਡ ਗਏ
 ਫ਼ੌਜੋਂ ਪਿ ਨਾਜ਼ ਇਨ੍ਹੇਂ ਉਨ੍ਹੇਂ ਦੇਵੀ ਕਾ ਮਾਨ ਹੈ।
 ਆਸ਼ਕ ਹੈਂ ਹਮ ਖ਼ੁਦਾ ਕੇ, ਹਥੇਲੀ ਪਿ ਜਾਨ ਹੈ।

ਸ਼ਰਮ

ਮਾਨਾ ਕਿ ਹਮ 'ਕਲੀਲ' ਮੁਖ਼ਾਲਿਫ਼ 'ਕਸੀਰ' ਹੈਂ
 ਤੁਮ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੋ ਰਾਜੇ ਹੋ ਔਰ ਹਮ ਫ਼ਕੀਰ ਹੈਂ
 ਤੁਮਸੇ ਹਜ਼ਾਰੋਂ ਬੜ੍ਹ ਕੇ ਹੈਂ ਹਮ ਬੇਨਜ਼ੀਰ ਹੈਂ
 ਅਪਨੀ ਨਜ਼ਰ ਮੇਂ ਮਾਲ ਤੁਮ੍ਹਾਰੇ ਫ਼ਕੀਰ ਹੈਂ
 ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਹੈ ਬੇ ਸਰੇ ਸਾਮਾਂ ਲੜੇਂਗੇ ਹਮ।
 ਜ਼ਾਲਮ ਸੇ ਬੁਤ-ਪ੍ਰਸਤ ਸੇ, ਹਾਂ ਹਾਂ ਲੜੇਂਗੇ ਹਮ।

ਬੋੜਾ, ਬਹੁਤਾ

ਤੌਬਾ ਕਰੋ ਤੋ ਯੇ ਤਖ਼ਤ ਤੁਮ੍ਹਾਰੇ ਬਨੇ ਰਹੇਂ
 ਅਫ਼ਸਰ ਯਿ ਸ਼ਾਹੀ 'ਰਖ਼ਤ' ਤੁਮ੍ਹਾਰੇ ਬਨੇ ਰਹੇਂ
 ਬਿਗੜੇ ਨ ਹਮ ਸੇ ਬਖ਼ਤ ਤੁਮ੍ਹਾਰੇ ਬਨੇ ਰਹੇਂ
 ਐਵਾਇ ਦਿਲ ਜੋ ਸਖ਼ਤ ਤੁਮ੍ਹਾਰੇ ਬਨੇ ਰਹੇਂ

ਸਾਮਾਨ

'ਸਰਕਸ਼' ਸੇ ਵੈਰ ਕਰਨਾ ਹੈ ਆਦਤ 'ਗ਼ਫ਼ੂਰ' ਕੀ। ਹੰਕਾਰੀ, ਆਕੀ, ਬਖ਼ਸ਼ੰਦ
 ਸਮਝੋ ਤੁਮ੍ਹੇਂ ਸੁਨਾਤੇ ਹੈਂ ਹਮ ਬਾਤ ਦੂਰ ਕੀ।

ਸੱਚ ਕੋ ਮਿਟਾਓਗੇ ਤੋ ਮਿਟੋਗੇ ਜਹਾਨ ਸੇ
ਡਰਤਾ ਨਹੀਂ ਅਕਾਲ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਕੀ ਸ਼ਾਨ ਸੇ
ਉਪਦੇਸ਼ ਅਪਨਾ ਸੁਨ ਲੋ ਜ਼ਰਾ ਦਿਲ ਕੇ ਕਾਨ ਸੇ
ਹਮ ਕਹ ਰਹੇ ਹੈਂ ਤੁਮ ਕੋ ਖੁਦਾ ਕੀ ਜ਼ਬਾਨ ਸੇ
ਬਾਜ਼ ਆਓ 'ਸ਼ਰ' ਸੇ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮ ਹੋ ਕੋਈ ਹੋ।
ਪੰਡਿਤ ਹੋ, ਮੌਲਵੀ ਹੋ ਯਾ ਆਲਮ ਹੋ ਕੋਈ ਹੋ।

ਝਗੜੇ

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਾ ਜ਼ੋਰ ਤੁਮ ਕੋ ਛਕਾਨਾ ਨਹੀਂ ਹਮੇਂ
ਹਾਂ, ਸਿੱਖ ਬਾ-ਜ਼ਬਰ ਤੁਮ ਕੋ ਬਨਾਨਾ ਨਹੀਂ ਹਮੇਂ
ਭਾਤਾ ਕਿਸੀ ਕੇ ਦਿਲ ਕੋ ਦੁਖਾਨਾ ਨਹੀਂ ਹਮੇਂ
ਲੜ ਭਿੜ ਕੇ ਜਮ੍ਹਾ ਕਰਨਾ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਨਹੀਂ ਹਮੇਂ
ਸ਼ਾਹੀ ਹੈਂ ਅਪਨੇ ਠਾਠ ਮਗਰ ਯੂੰ ਫ਼ਕੀਰ ਹੈਂ।
ਨਾਨਕ ਕੀ ਤਰਹ ਹਿੰਦੂ ਓ ਮੁਸਲਿਮ ਕੇ ਪੀਰ ਹੈਂ।

ਤਕਰੀਰ-ਦਿਲ-ਪਜ਼ੀਰ ਸੇ, ਗੁੰਮ ਸਭ ਕੇ ਹੋਸ਼ ਥੇ
ਨੀਚੀ ਨਜ਼ਰ ਹਰ ਇਕ ਕੀ ਥੀ 'ਇਸਤਾਦਹ ਗੋਸ਼' ਥੇ
ਬੱਚੇਂ ਕੇ ਸਾਮ੍ਹਨੇ ਸਭੀ ਯੇਹ ਦਾਨਾ ਖ਼ਾਮੋਸ਼ ਥੇ
ਨਾਜ਼ਮ ਕੇ ਜੀ ਮੇਂ 'ਬੁਗ਼ਜ਼' ਬਾ ਅਬ ਨਾ ਜੋਸ਼ ਥੇ
ਇਤਨੇ ਮੇਂ ਸੁੱਚਾਨੰਦ ਵੁਹ ਦੀਵਾਨ 'ਨਾਬਕਾਰ'
ਝੁੰਜਲਾਕੇ ਬੋਲਾ ਹਾਏ! ਵੁਹ ਸ਼ੈਤਾਨ ਨਾਬਕਾਰ।

ਚੁਕੰਨੇ

ਦ੍ਰੋਸ਼

ਨਿਕਾਰਾ

ਕਿਆ ਖ਼ੂਬ ਹੈ ਨਵਾਬ ਭੀ ਬਾਤੋਂ ਮੇਂ ਆ ਗਏ
ਉਸ ਬੁਤ-ਸ਼ਿਕਨ ਕੇ, ਬੱਚੇਂ ਕਿ 'ਘਾਤੋਂ' ਮੇਂ ਆ ਗਏ
ਸਰਦਾਰ ਹੋ ਕੇ ਆਪ ਭੀ 'ਲਾਤੋਂ' ਮੇਂ ਆ ਗਏ
ਝੰਡਲੋ ਕਹੀਂ ਜ਼ਵਾਲ ਕੇ, ਹਾਥੋਂ ਮੇਂ ਆ ਗਏ
ਕਹਤੇ ਹੈਂ ਯਿ ਤੋ ਬੁਰਾ ਸ਼ਾਹਿ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਕੋ।
ਤੁਮ ਦੇਖਤੇ ਹੋ ਰਹਿਮ ਸੇ, ਕਿਉਂ ਇਨ ਕੀ ਜਾਨ ਕੋ।

ਦਾਅ-ਪੇਚ

ਅਧੋਗਤੀ

ਥੈਚੋ ਜ਼ਬਾਨੋਂ ਬਰ ਸਰਿ ਦਰਬਾਰ ਐਸੋਂ ਕੀ
 ਮੇਰਾ ਜੁ ਬਸ ਚਲੇ, ਸਜਾ ਦਾਰ ਐਸੋਂ ਕੀ
 ਦਿੱਲੀ ਮੇਂ ਜੁ ਰਪਟ ਸੁਨੇ ਸਰਕਾਰ ਐਸੋਂ ਕੀ
 ਨਹੱਕ ਕੋ ਹਮ ਪਿ ਆ ਪੜੇ ਫਿਟਕਾਰ ਐਸੋਂ ਕੀ
 ਤਕਦੀਰ ਫਿਰ ਗਈ ਹੈ ਤੋ ਕੁਛ ਅਪਨਾ ਬਸ ਨਹੀਂ।
 ਇਨ ਪਿ ਦੁਹਾਈ ਰਾਮ ਕੀ ਖਾਨਾ ਤਰਸ ਨਹੀਂ।

ਐਸਾ ਨ ਹੋ ਕਿ ਤਖ਼ਤ ਸੇ ਤਖ਼ਤਾ ਨਸੀਬ ਹੋ
 ਦੁਸ਼ਮਨ ਤੁਮ੍ਹਾਰੀ ਜਾਨ ਕਾ, ਹਰ ਇਕ ਹਬੀਬ ਹੋ
 ਤੁਮ ਆਲੀ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਹੋ, ਸ਼ਰੀਫ਼ ਵ 'ਨਜੀਬ' ਹੋ
 ਦੇਖੋ ਬਚਾ ਰਹਾ ਹੂੰ ਤੁਮ ਗੜ੍ਹੇ ਕੇ ਕਰੀਬ ਹੋ
 ਕਿਉਂ ਰਹਿਮ ਕਰ ਕੇ ਲੇਤੇ ਹੋ ਦੋਸ਼ ਜਹਾਨ ਮੇਂ।
 ਜੋੜੇ ਹੁਏ ਹੈਂ ਤੀਰ ਮੁਕੱਦਸ ਕਮਾਨ ਮੇਂ।

ਮਿਤ੍ਰ
 ਕੁਲੀਨ

ਮਨਜ਼ੂਰ ਜਬਕਿ ਸਾਂਪ ਕਾ ਸਰ ਭੀ ਹੈ ਤੋੜਨਾ
 ਬੇਜਾ ਹੈ ਫਿਰ ਤੋਂ 'ਬੱਚਾਇ ਅਫ਼ੀ' ਕੋ ਛੋੜਨਾ
 ਦਸਵੇਂ ਗੁਰੂ ਕਾ ਹੈ ਜੋ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਬਟੋਰਨਾ
 ਬੱਚੋਂ ਕੀ, ਪਹਿਲੇ ਬਾਪ ਸੇ, ਗਰਦਨ ਮਰੋੜਨਾ
 ਨਾਜ਼ਿਮ ਥਾ ਇਸ 'ਲਾਇਨ' ਕੀ ਬਾਤੋਂ ਮੇਂ ਆ ਗਿਆ।
 ਬੇਮਿਹਰ ਬੇਧਰਮ ਕੀ ਥਾ 'ਘਾਤੋਂ' ਮੇਂ ਆ ਗਿਆ।

ਨਾਗ ਦੇ ਬੱਚੇ

ਸ਼ੈਤਾਨ
 ਦਾਉ ਪੇਚ

ਦੋ ਭਾਈ ਸ਼ੇਰ ਖ਼ਾਨ ਵ ਖ਼ਿਜ਼ਰ ਖ਼ਾਂ ਪਠਾਨ ਥੇ
 ਮਾਲੇਰ ਕੋਟਲਾ ਕੇ ਵੇਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਖ਼ਾਨ ਥੇ
 ਇਕ ਰੋਜ਼ ਆ ਕੇ ਰਨ ਮੇਂ ਲੜੇ ਕੁਛ ਜਵਾਨ ਥੇ
 ਗੋਬਿੰਦ ਇਨ ਕੇ ਬਾਪ ਕੀ ਲੇ ਬੈਠੇ ਜਾਨ ਥੇ
 ਨਾਜ਼ਿਮ ਨੇ ਸੁੱਚਾਨੰਦ ਸੇ ਕਹਾ ਕਿ ਯਹ ਲੋ।
 ਬਦਲਾ ਪਿਦਰ ਕਾ ਇਨਕੇ ਲਹੂ ਕੋ ਬਹਾ ਕੇ ਲੋ।

ਕਹਨੇ ਲਗੇ ਵੁਹ 'ਤੁਮ ਨਿਹਾਇਤ' ਜ਼ਲੀਲ ਹੋ
 ਨਾਮਰਦੀ ਕੀ ਬਤਾਤੇ 'ਜ਼ਰੀ' ਕੋ ਸਬੀਲ ਹੋ
 ਮੁਖਤਾਰ ਤੁਮ ਹਮਾਰੇ, ਹੋ ਯਾ ਤੁਮ ਵਕੀਲ ਹੋ
 ਨਾਹੱਕ ਬਿਆਨ ਕਰਤੇ ਜੋ ਬੋਦੀ ਦਲੀਲ ਹੋ
 ਬਦਲਾ ਹੀ ਲੇਨਾ ਹੋਗਾ ਤੋ ਹਮ ਲੋਂਗੇ ਬਾਪ ਸੇ।
 ਮਹਿਫੂਜ਼ ਰਖੇ ਹਮ ਕੋ ਖੁਦਾ ਐਸੇ ਪਾਪ ਸੇ।

ਘਟੀਆ
 ਬਹਾਦਰ

ਝਾੜੂ ਖਾ ਸਾ ਕੇ ਦੋਨੋਂ ਸ਼ਰਮਸ਼ਾਰ ਹੋ ਗਏ
 ਜੱਲਾਦ ਸਾਰੇ ਕਤਲ ਸੇ ਬੇਜ਼ਾਰ ਹੋ ਗਏ
 ਜ਼ਿਆਦਾ ਦਲੇਰ ਫਿਰ 'ਸਿਤਮ ਆਜ਼ਾਰ' ਹੋ ਗਏ
 ਦੀਵਾਰ ਮੇਂ ਚੁਨਾਨੇ ਕੋ ਵੁਹ ਤੱਯਾਰ ਹੋ ਗਏ
 ਈਟੋਂ ਮੰਗਾਈਂ ਚੂਨਾ ਭੀ ਫ਼ੌਰਨ ਬ ਹਮ ਕੀਆ।
 'ਯਾਰਾ' ਨਹੀਂ ਬਿਆਨ ਕਾ ਫਿਰ ਜੁ ਸਿਤਮ ਕੀਆ।

ਜ਼ਾਲਮ

ਮੁਥਾਜ

ਲਪਕੇ 'ਲਈਨ' ਦੋਨੋਂ ਵੁਹ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦਗਾਨ ਪਰ
 ਹਮਲਾ ਕੀਆ ਜ਼ਲੀਲੋਂ ਨੇ ਹਰ ਆਲੀਸ਼ਾਨ ਪਰ
 ਥਾ ਇਨ ਕਾ ਕਿੱਸਾ ਲੇ ਕੇ ਚਲੇਂ ਅਬ ਮਚਾਨ ਪਰ
 ਬੁਨਯਾਦ ਥੀ ਧਰਮ ਕੀ ਖੁਦੀ ਜਿਸ ਮਕਾਨ ਪਰ
 ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ ਲਾਲ ਬੋਲੇ 'ਨ ਛੂਨਾ ਹਮਾਰੇ ਹਾਥ।
 ਗੜਨੇ ਹਮ ਆਜ ਜਿੰਦਾ ਚਲੇਂਗੇ ਖੁਸ਼ੀ ਕੇ ਸਾਥ।'

ਲਾਨੂਤੀ

ਹਾਥੋਂ ਮੇਂ ਹਾਥ ਭਾਲ ਕੇ ਦੋਨੋਂ ਵੁਹ ਨੌਨਿਹਾਲ
 ਕਹਤੇ ਹੁਏ ਜ਼ਬਾ ਸੇ ਬੜੇ 'ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ'
 ਚਿਹਰੇਂ ਪਿ ਗਮ ਕਾ ਨਾਮ ਨਾ ਥਾ ਔਰ ਨਾ ਥਾ 'ਮਲਾਲ'
 ਜਾ ਠਹਿਰੇ ਸਰ ਪਿ ਮੌਤ ਕੇ ਫਿਰ ਭੀ ਨਾ ਥਾ ਖ਼ਯਾਲ
 ਜਿਸ ਦਮ ਗਲੋਂ ਤਈਂ ਵੁਹ ਮਾਸੂਮ ਗੜ ਗਏ।
 ਦਿਨ ਛੂਪਨੇ ਭੀ ਨ ਪਾਇਆ ਕਿ ਕਾਤਲ ਉਜੜ ਗਏ।

ਉਦਾਸੀ

ਦੀਵਾਰ ਕੇ ਦਬਾਉ ਸੇ ਜਬ 'ਹਬਸਿ ਦਮ' ਹੂਆ
 ਦੌਰਾਨਿ ਖੂਨ ਰੁਕਨੇ ਲਗਾ ਸਾਂਸ ਕਮ ਹੂਆ
 ਫੁਰਮਾਏ ਦੋਨੋਂ 'ਹਮ ਪਿ ਬ-ਜ਼ਾਹਰ ਸਿਤਮ ਹੂਆ
 ਬਾਤਨ ਮੇਂ ਪੰਥ ਪਰ ਯਹ ਖੁਦਾ ਕਾ 'ਕਰਮ' ਹੂਆ
 'ਸਦ ਸਾਲ' ਔਰ ਜੀ ਕੇ ਭੀ ਮਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰ ਥਾ।
 ਸਰ ਕੌਮ ਸੇ ਬਚਾਨਾ ਯਿ ਗ਼ੈਰਤ ਸੇ ਦੂਰ ਥਾ।

ਸਾਹ ਬੰਦ

ਬਖਸ਼ਸ਼

ਸੋ ਵਰ੍ਹੇ

ਹਮ ਜਾਨ ਦੇ ਕੇ ਔਰੋਂ ਕੀ ਜਾਨੋਂ ਬਚਾ ਚਲੇ
 ਸਿੱਖੀ ਕੀ ਨੀਵ ਹਮ ਹੈਂ ਸਰੋਂ ਪਿ ਉਠਾ ਚਲੇ
 ਗੁਰਿਆਈ ਕਾ ਹੈ ਕਿੱਸਾ ਜਹਾਂ ਮੇਂ ਬਨਾ ਚਲੇ
 ਸਿੰਘੋਂ ਕੀ ਸਲਤਨਤ ਕਾ ਹੈ ਪੌਦਾ ਲਗਾ ਚਲੇ
 ਗੱਦੀ ਤਾਜੋ-ਤਖ਼ਤ ਬਸ ਅਬ ਕੌਮ ਪਾਏਗੀ।
 ਦੁਨੀਆ ਸੇ ਜ਼ਾਲਮੋਂ ਕਾ ਨਿਸ਼ਾ ਤਕ ਮਿਟਾਏਗੀ।

ਠੋਡੀ ਤਕ ਈਟੋਂ ਚਿਨ ਦੀ ਗਈਂ ਮੂੰਹ ਤਕ ਆ ਗਈਂ
 ਬੀਨੀ ਕੋ ਢਾਂਪਤੇ ਹੀ ਵੁਹ ਆਖੋਂ ਪਿ ਛਾ ਗਈਂ
 ਹਰ ਚਾਂਦ ਸੀ 'ਜਬੀ' ਕੋ ਗ੍ਰਹਨ ਸਾ ਲਗਾ ਗਈਂ
 ਲਖਤਿ-ਜਿਗਰ ਗੁਰੂ ਕੇ ਵੁਹ ਦੋਨੋਂ ਛੁਪਾ ਗਈਂ
 'ਜੋਗੀ ਜੀ' ਇਸ ਕੇ ਬਾਦ ਹੂਈ ਬੋੜੀ ਦੇਰ ਥੀ।
 ਬਸਤੀ ਸਰਹੰਦ ਸ਼ਹਿਰ ਕੀ, ਈਟੋਂ ਕਾ ਢੇਰ ਥੀ।

ਮੱਥਾ